

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**HZ. PEYGAMBER'İN (SAV) HAYATINDA MİSVAKIN YERİ ve
ÖNEMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zeynep Şura YILMAZ

Danışman: Doç. Dr. Hakan TEMİR

TOKAT-2025

ETİK SÖZLEŞME

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Doç. Dr. Hakan Temir’in danışmanlığında hazırlamış olduğum “Hz. Peygamber’in (sav) Hayatında Misvakın Yeri ve Önemi” adlı Yüksek Lisans tezinin tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

13/ 03 / 2025

Zeynep Şura Yılmaz

JÜRİ KABUL VE ONAY

Zeynep Şura Yılmaz tarafından hazırlanan “**Hız. Peygamber’in (sav) Hayatında Misvakın Yeri ve Önemi**” adlı tez çalışmasının savunma sınavı 13/ 03 / 2025 tarihinde yapılmış olup aşağıda verilen Jüri tarafından Oy Birliği ile Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

İmzası

Üye (Başkan):

Üye :

Üye :

Üye :.....

.....

Üye :.....

.....

ONAY

...../...../.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ÖNSÖZ

Bu çalışma, misvak kullanımının tarihsel ve kültürel boyutlarını ele almayı amaçlayan bir araştırmadır. Misvak, Arap dünyasında derin bir kültürel öneme sahip olup, İslâmi gelenekte ağız ve diş sağlığı açısından önemli bir yer tutmaktadır. Ancak, misvakın kullanımı yalnızca dini bir ritüel olmaktan öte, geçmişteki diğer ve bugünkü toplumlarda nasıl bir kültürel ve pratik değer taşıdığı üzerinde durulmuştur. Bu tez, misvak kullanımını, sadece dini bir sembol değil, aynı zamanda tarihsel süreçteki evrimini de göz önüne alarak incelemeyi hedeflemektedir.

Çalışmanın ana konusu, misvak kullanımının İslâm öncesi Cahiliye döneminden başlayarak, Hz. Peygamber dönemi ve günümüzdeki etkilerini incelemektedir. Bu tez, Hz. Peygamber'in hayatındaki dini boyutunun yanı sıra, misvakın gündelik yaşamındaki yerini ve rolünü de vurgulamayı amaçlamaktadır. Bu tezde, nitel araştırma yöntemleri kullanılarak, siyer, hadis ve İslâm hukuku gibi temel kaynaklara başvurulmuş; ayrıca Şamile, İSAM ve internet veri tabanları gibi modern araçlar kullanılarak güvenilir verilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Misvakın tarihsel serüveni, günümüzdeki benzer araçlarla kıyaslanarak etkisi incelenmiştir. Bu sayede, misvak kullanımının yalnızca dini bir öğreti olmanın ötesinde, çok yönlü ve fonksiyonel bir gelenek olarak günümüze kadar nasıl devam ettiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu tezin yönlendirilmesinde ve şekillendirilmesinde desteğini esirgemeyen değerli danışmanım Doç. Dr. Hakan Temir'e, bilgi birikimi ve rehberliği için içten teşekkürlerimi sunarım. Kendisi, bu sürecin en önemli destekleyicilerinden biri olmuş ve geniş bilgi birikimi ile bana gösterdiği sabırlı rehberlik sayesinde çok şey öğrenmemi sağlamıştır. Bu zorlu bir süreçte bana güç, sabır, moral veren ve her adımda yanımda olarak beni cesaretlendiren değerli annem Serap Yılmaz'a, hayatın iniş çıkışlarını benimle birlikte yaşayan ve her an heyecanımı paylaşarak hikayemde kahraman rolü oynayan, Allah'ın bir lütfü olarak gördüğüm babam Mehmet Yılmaz'a teşekkür ederim. Ayrıca, her zaman yanımda olan ve bana gösterdikleri sonsuz sevgi, güven için kardeşlerim İsmail Buğra ve Sami Yusuf'a teşekkür ederim. Bu süreçte sürekli "sen yaparsın" diyerek moral veren ve her an yanımda olup destek olan canım arkadaşlarım Elif Doğan Öner ve İlve Yıldız'a da en içten teşekkür ederim.

ÖZET

Hz. Peygamber'in (sav) Hayatında Misvakın Yeri ve Önemi

Yılmaz, Zeynep Şura

Yüksek Lisans, İslâm Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hakan Temir

Mart 2025, ix +85 sayfa

Hz. Peygamber'in (sav) hayatında misvakın araştırıldığı bu çalışmada ağız ve diş temizliğinde kullanılan misvak tanıtılmıştır. Genellikle Arap toplumlarından kullanılması ile o toplumun tarihinde başka hangi ürünlerden istifade edildiği ve diğer toplumlarda ağız ve diş bakımında hangi aparatlardan yararlanıldığı araştırılmıştır. Bir diğer Araştırma konumuz ise Hz. Peygamber'in döneminde misvak kullanımının şekli araştırılacaktır. Bu sayede, Hz. Peygamber'in misvak kullanırken toplumdan farklı bir uygulama ortaya koyup koymadığı, yoksa mevcut olan uygulamayı sürdürüp ona yenilikler ekleyip eklemediği gibi sorulara cevap aramaktadır. Hz. Peygamber'in misvaka verdiği değeri sahâbeye yansımaları ve sahâbenin misvakı nasıl değerlendiğini incelenmiştir. Misvakın sünnet bir uygulama oluşu ile sahâbeden sonra değişen siyasi, sosyal ve kültürel düşüncelerin misvaka yansımaları olup alimler eserlerinde değerlendirilmiştir. Tezimiz sahâbeden sonraki alimlerin misvak hakkında nasıl bir çalışma orta koyduğunu yansıtmaktadır.

Dolayısıyla, bu tez tarihi bir olgunun gerçeğini ortaya koymakla kalmayıp, aynı zamanda günlük hayatımızı kolaylaştırabilecek bir ürünün yeni gündeme getirilmesini amaçlamaktadır. Cumhuriyet döneminden itibaren Siyer ve alt dallarına dair birçok çalışma yapılmış olmasına rağmen, misvak üzerine tercüme dışında ciddi bir tez çalışması yapılmadığı fark edilmiştir. Dolayısıyla oluşan boşluğun giderilmesi bu tez ile hedeflenmektedir. Burada karşılaşılan en büyük zorluk, misvakla ilgili sağlam rivayetlerin de bulunmasıdır. Zayıf rivayetler hoş gelse de bir kısmı oldukça uç noktalarda olduğundan bu durum belirtilerek çalışmayı nihayete erdirmeyi ve amaç kısmındaki sorulara cevap aramayı hedeflemekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Siyer, Temizlik, Ağız Bakımı, Misvak.

ABSTRACT

The Place and Importance of Siwak in the Life of Prophet Muhammad

Yılmaz, Zeynep Şura

Master's Degree, Department of Islamic History and Arts

Advisor: Assoc Prof. Hakan Temir

March 2025, ix + 85 pages

The aim of this study, which investigates the use of the miswak in the life of the Prophet Muhammad, the miswak, used for oral and dental hygiene, is introduced. The study examines its use primarily in Arab societies, the historical products these societies benefited from, and the tools used for oral and dental care in other societies. Another research topic is the examination of the way miswak was used during the time of Prophet Muhammad. Through this, the study seeks to answer questions such as whether the Prophet introduced a different practice when using the miswak compared to society, or whether he continued the existing practice while adding innovations to it. The study examines how the value the Prophet Muhammad (pbuh) placed on the miswak was reflected in the sahabah and how they regarded the miswak. As miswak became a sunnah practice, the changing political, social, and cultural thoughts after the time of the sahabah have influenced its use, and scholars have discussed this in their works. Our thesis reflects how the scholars after the sahabah contributed to the study of the miswak

Therefore, this thesis aims not only to reveal the truth of a historical phenomenon but also to bring attention to a product that could simplify our daily lives. Although many studies have been conducted on the biography of the Prophet Muhammad and its subfields since the Republic period, it has been noted that there has been no serious thesis work on the miswak, apart from translations. Thus, the goal of this thesis is to fill this gap. The greatest challenge encountered here is the presence of weak narrations regarding the miswak. While some of these weak narrations may seem appealing, certain ones are quite extreme. This issue will be addressed, and the study aims to reach its conclusion while seeking answers to the questions posed in the objectives section.

Keywords: Sirâh, Hygiene, Oral Care, Siwak.

İÇİNDEKİLER

ETİK SÖZLEŞME	i
JÜRİ KABUL VE ONAY	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
ŞEKİLLER TABLOSU	viii
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ	1
ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
ARAŞTIRMANIN AMACI	2
YÖNTEM VE METOT	3
KAYNAKLAR.....	4
BÖLÜM 1: MİSVAK'IN TANIMI VE TARİHİ SERENCAMI	13
1.1. MİSVAK'IN TANIMI, TÜRLERİ, ELDE EDİLİŞ ŞEKİLLERİ VE FAYDALARI	13
1.1.1. MİSVAK'IN TANIMI	13
1.1.2. MİSVAK'IN TÜRLERİ	15
1.1.3. MİSVAK OLARAK KULLANILMASI TERCİH EDİLMİYEN TÜRLER VE ALTERNATİF UYGULAMALALAR	33
1.1.4. MİSVAK'IN ELDE EDİLİŞ ŞEKLİ VE HAZIRLANMASI	34
1.1.5. MİSVAK'IN KULLANIM TARİFİ	37
1.1.6. MİSVAK'IN FAYDALARI.....	41
1.1.6.1. Tıbbi Faydaları	41
1.1.6.2. Dinî ve Uhrevî Faydaları.....	43
1.1.6.3. Sosyal Faydaları	45
1.2. İSLÂM ÖNCESİ ARAP TOPLUMUNDA AĞIZ BAKIMI	46
1.3. DİĞER TOPLUMLARDA AĞIZ-DİŞ BAKIMI	48
BÖLÜM 2: PEYGAMBER'İN (SAV) HAYATINDA MİSVAKA VERDİĞİ ÖNEM VE SAHÂBEYE ETKİSİ	51
2.1. HZ. PEYGAMBER'İN (SAV) HAYATINDA MİSVAK	51

2.1.1. MİSVAKA VERDİĞİ ÖNEM.....	52
2.1.2. KULLANIM VAKİTLERİ.....	56
2.1.3. HZ. PEYGAMBER’İN MİSVAKI KULLANMA ŞEKLİ	58
2.1.4. BENZETME VE ÖRNEKLENDİRME ARACI OLARAK KULLANIMI.....	61
2.1.5. MİSVAKIN SÜNNET BİR UYGULAMA OLUŞU	63
2.2.SAHÂBENİN MİSVAKLA MÜNASEBETİ	66
SONUÇ	70
KAYNAKÇA	74
ÖZ GEÇMİŞ	85

ŞEKİLLER TABLOSU

Şekil 1 : Erak Ağacı Görseli	17
Şekil 2 : Zeytin Ağacı Görseli	18
Şekil 3: Hurma Ağacı	19
Şekil 4 : İshil Bitkisi	20
Şekil 5: Anm Ağacı Dalı.....	21
Şekil 6 : Şeker Kamışı Görseli	22
Şekil 7: Meyan Kökü Görseli	23
Şekil 8: Mehleb Dal ve Meyveleri.....	24
Şekil 9: Bişâm Ağacı Görseli.....	25
Şekil 10: İzhir Bitkisi.....	26
Şekil 11: Akırakarha Bitkisi.....	27
Şekil 12: Öd Ağacı Dalı	28
Şekil 13: Nim Ağacı	29
Şekil 14: Dut Ağacı Dalı.....	30
Şekil 15: Şeftali Ağacı Dalı	31
Şekil 16: Balsam Ağacı Dalı.....	32
Şekil 17: Şeceretü'l-Feres Ağacı	32
Şekil 18: Erak Ağacı Köklerinin Çıkarılışı.....	35
Şekil 19: Misvak Çubuğunun Kesilmiş Hali	35
Şekil 20: Ucu Acılan Misvakın Görseli	36
Şekil 21: Misvak Tozu	37
Şekil 22: Misvak yağı	37
Şekil 23: Ön Üst ve Ön Alt Dişlerin Temizlenmesi.....	39
Şekil 24: Arka Ön ve Alt Dişlerin Temizliği	39
Şekil 25:Azı Dişlerin Ön ve Arka Yüzlerinin Temizlenmesi.....	40

KISALTMALAR

b.	Bin, İbn
bkz.	Bakınız
bt.	: Bint
cc.	: Celle Celalühu
TDVİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
h.	: Hicrî
H.z.	: Hazreti
m.	: Miladî
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm tarihi
ra.	: Radıyallâhu anh/anhâ
sav.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
Thk.	: Tahkik eden
ts.	: Tarihsiz
vd.	: Ve diğer(ler)i
yy.	: Yayın yeri yok.

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Temizlik insani bir ihtiyaçtır. İnsanlar kirli olan uzuvlarını temizleyerek fitrata uygun hareket etmeyi amaçlamışlardır. Bundan dolayı temizlik insanlar için değerli bir pratik olmuştur. Temizlik türleri içerisinde ağız ve diş bakımı daha önemlidir çünkü ağız konuşma, yemek yeme alanı olmasıyla beraber hem de günlük hayatta sosyalleşme sahasıdır. Dolayısıyla ağızın temiz olması önem arz etmiştir. Birçok toplumda bu durum önemsendiği gibi Hz. Peygamber (sav) de bu duruma kıymet vermiştir. Allah resulü ağız ve diş temizliği için birkaç yöntem kullanmıştır. Birincisi mazmaza yani ağız su ile gargara yaparak dişleri kirlerden arındırmaktır. Mazmaza plak olarak oluşan kirlerin temizlemesinde yeterli değildir. İkincisi kürdan buda dişin arasındaki kalıntıları çıkarmaya yardımcı olmaktadır. Sonuncusu ise misvaktır. Misvak ise yapısı nedeniyle plak oluşumuna engel olmakta ve biriken kirleri kolayca temizlemesi ile diğerlerine göre en etkili temizlik aracıdır ve günlük hayatta bir karşılığı vardır. Dolayısıyla misvak Hz. Peygamber'in hayatında önemlidir ve misvak kullandığına dair birçok rivayet bulunmaktadır.¹ Böylece bu araştırmanın konusu misvak olarak belirlenmiştir.

Hz. Peygamber'in (sav) hayatı, savaşları, hicreti vb. önemli halleri İslâm tarihçileri ve modern araştırmacılar tarafından ayrıntılı bir şekilde çalışılmıştır. Hatta onun hayatını bilmeye duyulan merak neticesinde günlük kullanım eşyalarından hangi sözü nerede söylediğine dair birçok konu araştırılmıştır. Bu titiz çalışmada onun hayatında oldukça önemli yer edinen misvaka da yer verilmiş, ilk asırlardan itibaren misvaka dair bölümler oluşturulmuş ve müstakil eserler telif edilmiştir. Zira Hz. Peygamber'in günlük hayatının ayrılmaz bileşenlerinden olan misvaka dair birçok uygulaması ve misvakla ilgili hadisi bulunmaktadır. Kadim ulema bu literatürü görmezden gelmeyerek misvakı çeşitli yönlerden incelemişlerdir.

Misvak, bir gündelik hayat eşyası olmanın ötesinden temizlik aracı olduğundan çok fonksiyonlu bir göreve sahiptir. Bu yüzden İslâmi ilimlerin hemen her sahasında misvaka değinilmiştir. Siyer âlimleri onu Hz. Peygamber'in hayatında yer edinen bir

¹ Buhârî, "Vudû", 73; Müslim, "Taharet", 10; İbn Mâce, "Vudû", 10.

madde olarak incelerken, hadisçiler misvaka dair tüm sözleri kaydetmiştir. Müfessirler âyetlerin izahından misvakı çeşitli yönleriyle incelemişlerdir. Arapların sevdiği bir ürün olduğundan hakkında yüzlerce şiir yazılmış ve bu şiirler edebiyat kitaplarında bulunmaktadır. Misvak, kullanılması tavsiye edilen güçlü bir sünnet ve ağız temizliği için vazgeçilmez bir araç olduğundan kullanım şekli, zamanı, miktarı, yöntemi, usulü fakihlerin gündemi haline gelmiş ve bu konuda birçok söz söylenmiştir. Misvak yapısı, işlevi ve İslâmî ilimlerde dini bir değeri ile birlikte literatürde geniş bir yer tutmaktadır. Ancak, misvakın bu çok yönlü özellikleriyle ilgili henüz akademik anlamda bir araştırma yapılmamıştır. Dolayısıyla bu çalışmada misvak günlük hayatından bir parçası olarak incelenecek, kelime anlamı, elde edilme şekli ve türleri kısaca tanıtıldıktan sonra Hz. Peygamber'in hayatından misvakın kullanım yeri işlenecek ve böylece misvakın sünnetteki konumu bilinir hale getirilecektir.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Misvak birçok klasik eserin konusu olmuş ve son zamanlarda Arap dünyasında araştırılma sahalarından birisi olarak seçilmiştir. Lakin bu alandaki çalışmalar, Hz. Peygamber'in beşerî, tıbbî, bilimsel ve mucizevi yönlerini ortaya koymayı hedeflemektedir. Ancak bu çalışma bir ispat ve kanıt niteliği taşımayıp misvakın gündelik hayattaki yerini tespit ve İslâmî ilimler sahasındaki rolünü belirlemeye yönelik gayretten ibarettir. Üstelik misvak sayesinde ilimler arası veri akışını, ilişkisini ve düzeni anlamak mümkündür. Dolayısıyla bu çalışmada modern dönemde misvakı nasıl anlamalıyız ve İslâmî ilimlerdeki önemini ne şekilde tespit ederiz sorularının cevabı aranmıştır. İlâveten, misvakın çok yönlü etkisini kullanma cihetine gidilmiştir. Bu sebeple araştırmamızda şu hususlara cevap aranmaya çalışılacaktır:

- 1- Ağız ve diş sağlığında kullanılan araçlar hangileridir, tarih boyunca hangileri tercih edilmiştir?
- 2- Ağız ve diş temizliği, cahiliye dönemi Arap kültüründe var mıydı, varsa hangi yöntem ve teknikler kullanılmaktaydı ve diğer milletlerde durum nasıldı?
- 3- Hz. Peygamber dönemi ağız ve diş temizliğiyle ilgili kullanılan yöntemler ve uygulamalar nelerdir?

- 4- Hz. Peygamber'in hayatında misvakın yeri ve önemi nedir? İslâm'ın ortaya çıkmasından sonra misvak kullanımında şekil, yöntem ve kullanım zamanlarında bariz bir değişim olmuş mudur?
- 5- Hz. Peygamber'in misvak kullanımı sahâbe arasında nasıl bir etki yaratmış, bu pratiğe yaklaşımları nasıl olmuş ve bu sünneti hayatlarına nasıl yansıtmışlardır?
- 6- Sahâbe dönemi sonrasındaki siyasi, kültürel ve sosyal olguların, İslam alimlerinin misvaka yaklaşımını nasıl şekillenmiştir?

Misvaka dair oldukça geniş literatürü yeniden aynı üsluplarla ele almaktansa modern tarih yöntemlerine uygun olarak incelemek çağdaş bir yaklaşım olacaktır. İbn Haldûn'un (ö. 808/1406) başlattığı sorgulayıcı tarih metodundan hareketle yukarıdaki sorularla araştırmamızın hipotezini belirleyerek bunlara cevaplar arayacağız. Böylelikle misvakın gündelik hayattaki yerini ve önemini tekrar gündeme getirmeye çalışacağız.

YÖNTEM VE METOT

Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemi sıklıkla kullanılır. Bu araştırma daha ziyade tarihi rivayetlere dayandığından nitel araştırma yöntemi tercih edildi; ancak misvaka dair tıbbi konularda nicel araştırma yöntemleri de kısmen kullanıldı. Araştırmada bilgi ediniminde şu yollar tercih edildi:

- 1- Öncelikle misvaka dair temel kaynaklar incelendi. Bilgiler elektronik fişleme yöntemiyle toplandı.
- 2- Daha sonra İSAM, Şamile ve internet veri tabanları aracılığıyla araştırma türü eserler ve maddeler tespit edildi. Buradaki veriler temel kaynaklardaki ile uyumlu olacak şekilde kronolojik tasnife tabi tutuldu.
- 3- Bulunan bilgilerin sıhhati iç ve dış tenkit yöntemiyle tespit edildi.
- 4- Çalışmada hadisler müracaat edildiğinden hadisler sıhhat dereceleri kontrol edildi. Sahih rivayetler dikkate alınıp, zayıf ve mevzular ayıklandı. Bunlar sıhhat derecelerine göz önüne alınarak değerlendirmeler yapıldı.
- 5- Bilgiler kendi aralarında tasnif edildi.
- 6- Konu ve anlatım eksiklikleri tümevarım yöntemiyle tamamlandı. Çıkarımlar genelde tümdengelim ilkesiyle açıklandı.

7- Anlatımı daha kalıcı ve etkili olması için metin içerisinde şekil ve tablolar kullanıldı.

Misvak Hz. Peygamber'in ağız ve diş sağlığında misvak kullandığı çok net bir şekilde bilinmekle birlikte onun kullanımına dair hadis kaynaklarında sahih, zayıf ve uydurma hadis kaynaklarında farklı türlerde hadislerle karışılmaktadır. Dolayısıyla hadislerin sıhhat derecelerini birbirinden ayırmak için hassas davranılması gerekmektedir. Çalışmamızda öncelikle sahih kaynaklardaki rivayetler itibar ettik. Hadisler şamile programı kullanarak tespit edildi. Daha sonra hadisler cerh tadil yöntemleri ile sıhhat derecesine dikkat edilerek öncelik sahih hadislere verildi. Bu hadisler İslâm tarihi ve hukuk kaynakları ile karşılaştırıldı. Onlardan da bu verilerin karşılığı sağlandı. Nihayetinde ortaya daha güvenilir bilgilerin çıkmasına önem verildi.

Misvakın türleri ile alakalı yeteri kadar derli toplu bir çalışma olmadığından burada misvak olarak kullanılan bitki türleri kabaca tespit edildi. Bu bitki türleri internet arama motorlarında veya kaynaklarında bulunarak tür, muhteva ve faydaları araştırıldı. Burada incelenen kaynaklarda geçen türler alındı. Aslında daha fazla tür olmasına rağmen misvakın yerini doldurabilecek türleri bulup, onları zikretmeyi uygun bulduk.

KAYNAKLAR

Çalışmamız mahiyet itibari ile kronolojik bir olay örgüsünden ziyade spesifik bir konuyu içerdiğinden herhangi bir zaman kısıtlamasından söz etmek mümkün değildir. Bununla birlikte çalışmanın giriş kısmı İslâm öncesi döneme, birinci bölüm Asr-ı Saadete, ikinci bölüm ise sonraki döneme ait konuları içerdiğinden başvuru kaynaklar da bu düzene uygun tercih edilmiştir. Ayrıca konumuz misvak olduğundan misvaka dair yazılan eserler öncelikli olarak incelenmiş; ardından terimlerin karşılığını tam anlayabilmek için botanik türü çalışmalara müracaat edilmiştir. Sonrasında sırasıyla siyer, hadis, fıkıh, tıp, sözlük, tarih, coğrafya kitapları incelenmiştir.

Yaptığımız araştırmada misvak konusunda ilk eserin Yûhannâ b. Mâseveyh'e (ö. 243/857) ait *Kitâbü's-Sivâk ve's-senûnât* adlı eser olduğu tespit edildi.² Aslı günümüze ulaşmayan eserini içeriği hakkında bilgi sahibi olamasak da Yûhannâ'nın meşhur hekim olmasından hareketle kitabın içeriğinin tıp üzerine olması muhtemeldir. Yine aslı

² Ebû'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Muhammed İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, thk. İbrahim Ramazan (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1417/1997), 2/295.

günümüze ulaşmayan misvak çalışmalarından birisi Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin (ö. 430/1038) *Kitâbü's-Sivâk*'ıdır.³ Müellifin hadis alanında uzman ve yetkin oluşundan hareketle eserin misvaka dair hadisleri toplayan bir çalışma olduğunu tahmin etmekteyiz.

Misvak konusunda günümüze ulaşan en eski eserlerden birisi Ahmed b. İsmâil b. Yûsuf et-Tâlkânî el-Kazvîni'ye (ö.590/1194) aittir.⁴ On bir fasıldan oluşan muhtasar çalışmasının adı *Hasâisü's-Sivâk*⁵ olup eserde daha çok misvakın fıkhi yönü üzerinde durulmuştur. İlgili bölümlerde misvakın fazileti, kullanım zamanı, şekli, adâbı ve önemi gibi konulara değinilmiştir. Ancak müellif selef âlimlerinin metoduna benzer bir üslup ile bilgileri toplayıp bir düzene sokmuş lakin herhangi bir değerlendirme ve açıklama yapmamıştır. Ayrıca eserde kullanılan hadislerin birçoğunun zayıf hadislerden seçilmiş olması da dikkatleri çekmiştir. Bu çalışmadan bir asır sonra Ebû Şâmî el-Makdisî'nin (ö. 665/1267) *Kitâbü's-Sivâk vemâ eşbehe za'k* adlı eseri telif edilmiştir.⁶ Temelde dört bölümden oluşan eser, muhakkiklerin eklemesi sonucu oldukça hacimli hale gelmiştir. Girişte yer alan bu ilavelerde Misvak hakkında Batılı (Alman) bilim adamlarının görüşlerine de yer verilmiş olması diğer eserlere nazaran biraz daha özgün bir yaklaşım olarak gözükmektedir. Yine muhakkikin misvak kullanımını görsellerle desteklemiş olması konuyu daha net anlamamıza yardımcı oldu. Konuyla ilgili bir diğer eser ise İbn Teymiyye'nin (ö.728/1328) *Risâle fî's-sivâk* adlı eseridir.⁷ Ancak bahse konu matbu nüshaya ulaşma imkânımız olmadı. Misvak konusunda günümüze ulaşan derli toplu eserler arasında Ahmed b. Muhammed b. Süleyman ez-Zâhid (ö.819/1416) *Tuhfetü's-sülâk fî fadâilü's-sivâk/edebü's-sivâk* adlı çalışması ilk sıralarda gelir.⁸ Müellif eserin girişinde Misvak hakkında yapılan çalışmaları sıralayarak alana dair eserlerin fihristini verir. Eserinde ise misvakın fayda ve faziletlerinden bahsedip kullanımını fıkha göre tasnif etmiştir. Ayrıca misvakın nasıl kullanacağından, ölçütlerinden, misvak ağaç türlerinden zeytin ve nardan bahsetmiştir. Müellifin kullandığı hadisler de sahihtir ve bu

³ Ahmed b. Muhammed b. Süleyman Zâhid, *Tuhfetü's-sülâk fî fadâilü's-sivâk*, thk. Râşid b. Âmir b. Abdullah el-Gufeylî (Beyrût: Dâru'l-Beşâirü'l-İslâm, 1403/1983), 5.

⁴ Ahmed b. İsmâil b. Yûsuf et-Tâlkânî Kazvîni, *Hasâisü's-sivâk*, thk. Ebû Yusuf Seyid b. Muhammed, ts.

⁵ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, thk. Şerefettin Yaltkaya (İstanbul: Vekâletü'l-Meârif, 1941), 1/705.

⁶ Ebû'l-KâsimŞihâbüddin Abdurrahmân b. İsmâil b. İbrâhîm el-Makdisî Ebû Şâme el-Makdisî, *Kitâbü's-Sivâk vemâ eşbehe za'k*, thk. Ahmed el-İsevî - İbrahim b. Muhammed (Tanta: Dâru's-Sahâbe li't-Turâs, 1410/1990).

⁷ Zâhid, *Tuhfetü's-sülâk fî fadâilü's-sivâk*, 5.

⁸ Zâhid, *Tuhfetü's-sülâk fî fadâilü's-sivâk*.

ciddiyet eserin geneline hâkim olmuştur. Müellif misvağa dair birçok hurafî anlatımı bir kenara bırakarak daha mutedil bilgiler sunmaya çalışmıştır.

Hadis literatüründeki zengin rivayetler nedeniyle hadisçiler tarafından önemsenen misvak, Alî el-Kârî el-Herevî (ö.1014/1605) tarafından da dikkate alınarak *Ma 'rifetü'n-nüssâk fî ma 'rifetü's-sivâk* adlı eser kaleme alınmıştır.⁹ Müellif bu eserinde öncelikle misvak konusundaki otuz üç hadisi sıralayarak misvakın İslâm geleneğinde ne kadar önemli olduğunu göstermek istemiştir. Şamile vasıtasıyla kontrolünü yaptığımız bu kısımda müellifin oldukça dikkatli ve güvenilir davrandığını söyleyebiliriz. Abdülganî el-Guneymî ed-Dımaşkî (ö.1298/1881) tarafından kaleme alınıp (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, nr. 1487) sonra Abdülfettah Ebû Gudde (ö.1917/1997) tahkik ve sunumuyla neşredilen *Tuhfetü'n-nüssâk fî fazli's-sivâk* adlı risale misvak kullanma vakitleri, kullanımı ve faydaları olmak üzere aslında üç bölümden oluşmaktadır.¹⁰ Türkçe çevirisinde mütercimler ek olarak sonuna misvakın sağ el ile mi yoksa sol el ile mi kullanılması gerektiğini ilave etmiştir. Hadislerin kaynaklarına yapılan eklemelerin zenginliği, sıhhat durumu ve yapılan tahric işlemi ile yapılan bu titiz çalışma misvakın önemini vurgular.

Ca'fer el-Kettânî'nin (ö.1323/1905) *ed-Dirâk fî mâ yeteallak bi's-sivâk* adlı çalışması yedi fasılda misvakı işlemektedir.¹¹ Misvakın malzemesi, hükmü, vakti, kullanım şekli vb. konular belirli bir tertip içerisinde sunulmaktadır. Abdullah Abdürrezak Mes'ûd es-Suayd'ın beş bölümden oluşan *es-Sivâk ve'l-inâyeti'l-insân* adlı eseri selef ulemasının işlediği şekilde misvakı inceler.¹² Eserde misvakın kullanımı ayrıntılı bir şekilde anlatılıp resimlerle desteklenmiş olması gözlerden kaçmaz. Ancak yazarın üslubu haricinde yeni bir bilgi ile karşılaşmak mümkün değildir. Muhammed Ahmet İsmail el-Mukaddem *Kitâbü's-Sivâk ve süneni'l-fitra* altı bölümden meydana

⁹ Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî Alî el-Kârî, *Ma 'rifetü'n-nüssâk fî ma 'rifetü's-sivâk*, thk. Hasan Selmân (Beyrût: Mektebetü'l-İslâmî, 1411/1991).

¹⁰ Abdülganî el-Guneymî ed-Dımaşkî, *Tuhfetü'n-nüssâk fî fazli's-sivâk*, thk. Ebû Zâhid Abdülfettâh b. Muhammed b. Beşîr Ebî Gudde el-Kureşî el-Mahzûmî Abdülfettâh Ebî Gudde, çev. Mehmet Çetin - Burak Kızıldaş (Ankara: Takdim Yayınları, 2021).

¹¹ Kettânî, *ed-Dirâk fî mâ yeteallak bi's-sivâk* (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1424/2004).

¹² Abdullah Abdürrezak Mes'ûd Suayd, *es-Sivâk ve'l-inâyeti'l-insân* (Suudi Arabistan: Dâru's-Suudiyye, 1402/1982).

gelen eser ilk bölümü misvak ile başlayıp tırnak, saç, sakal, bıyık ve avret tıraşını konu edinir.¹³

Buraya kadar yapılan araştırmada Misvak konusunun Hadis ilmi açısından çok önemli olduğunu ve misvak özelinde yazılan eserlerin aslında hadisler bağlamından oluşturulduğu fark edildi. Bu yüzden yukarıdaki misvakı konu edinen eserleri incelerken kaynaklarda yer alan hadisler, hadis külliyatından teyit edilmiştir. Bu sebeple başta *Kütüb-i Sitte* kaynakları olmak üzere İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) dönemine kadar olan hadis kitapları ve şerhlerine müracaat edildi. Bu eserler çalışmamızda derlenen bilgilerin sıhhatini tespit açısından oldukça önemli görüldü. Hz. Peygamber'in kişisel bakımını konu edinen Ramazan Önal'ın *Hiz. Peygamber'in Kişisel Bakımı* adlı eser incelenmiş ve Hz. Peygamber'in temizlikle ilgili yaptığı uygulamalar konu edinmiştir.¹⁴

Botanik kitaplarından ilk ed-Dineverî'nin (ö.282/895) *Kitâbü'n-Nebât*'ıdır.¹⁵ Ardından el-Veşşâ'nın (ö. 325/937) *Kitâbü'l-Müveşşâ*'sı gelir.¹⁶ Müellif bu eserinde öncelikle misvak kullanımının zarıflara has bir özellik olduğunu belirterek sözüne başlamıştır. Sonrasında konu hakkında önemli gördüğü bazı hadislerle yer vermiştir. Ardından misvak ağacının türlerinden, kullanım şeklinden, muhafaza edilme türlerinden ve misvakın kullanımında uygun olmayan hallerden bahsederek misvak hakkında söylenen şiirleri sıralamıştır.¹⁷ Turhan Baytop'un *Türkiye de Bitkiler ile Tedavi*¹⁸ ve *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*¹⁹ eserleri, Hüseyin Koç'un *Bitkilerle sağlıklı yaşam*²⁰ kitabı ve Mustafa Özer'in *Tabiat eczanesi*²¹ kitabında yer alan, misvak türü olarak kullanılan bitkilerin özellikleri anlatılmıştır.

Misvak kullanımı tıp konusuna girdiğinden tıp kitaplarına da bakıldı. Tıp konusunda en eski çalışmalardan birisi olan İbn Habîb es-Sülemî'nin (ö. 238/853)

¹³ Muhammed Ahmet İsmail el-Mukaddem, *Kitâbü's-Sivâk ve süneni'l-fitra* (Şebeketül-İslamiyye, 1432).

¹⁴ Ramazan Önal, *Hiz. Peygamber'in Kişisel Bakımı* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2020).

¹⁵ Ebu Hanife Ahmed b. Davud b. Venend Ed-Dineveri, *Kitâbü'n-Nebât* (Müessesetü'r-Reyyan / el-Ma'hedü'l-Almani li'l-Ebhâsi's-Şerkiyye, 2009).

¹⁶ Ebü't-Tayyib Muhammed b. Ahmed b. İshâk b. Yahyâ Veşşâ, *Kitâbü'l-Müveşşâ*, thk. Kemal Mustafa (Mısır: Mektebetu Hancî, 1371/1953).

¹⁷ Veşşâ, *Kitâbü'l-Müveşşâ*.

¹⁸ Turhan Baytop, *Türkiyede Bitkiler ile Tedavi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1984).

¹⁹ Turhan Baytop, *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007).

²⁰ Hüseyin Koç, *Doğrudan Doğadan Bitkilerle Sağlıklı yaşama* (Ankara: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi, 2002).

²¹ Mustafa Özer, *Tabiat Eczanesi* (İstanbul: İpek, 2013).

Muhtasar fi't-tib'in²² misvaka yer verilmiştir. Ancak burada hadis kitaplarından teyidini yapamadığımız bazı hadislerle karşılaşmıştır. Ebû Bekr er-Râzî'nin (ö. 313/925) *el-Hâvi fi't-tib*'inde²³ misvakın faydaları ve misvak yerine kullanılabilecek muadil ürünlerden bahsedilmesi konuma yeni bakış açıları kazandırdı. Hekim ve filozofluğuyla ön plana çıkan İbn Sînâ (ö. 428/1037) *el-Kânûn fi't-tib*'da²⁴ misvakın ağız bakımındaki yeri ve öneminden bahsederek bu ürünün daha faydalı nasıl kullanılacağına dair bazı önemli hususları dile getirmiştir. Tıbbü'n-Nebevî bağlamında misvakı ele alan İbn Kayyim el-Cevzî'ye (ö. 751/1350) ise eserinde misvakı hem nebevî hem de tıbbî açılardan inceleyerek değerlendirmelerde bulunmuştur.²⁵

Misvak özelindeki ana kaynak ve araştırmaların ardından Siyer kitaplarına bakıldı. Başta İbn İshâk'ın (ö. 151/768) *es-Sîre*,²⁶ İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) *es-Sîre*²⁷ ve Vâkıdî'nin (ö. 207/823) *el-Megazî*²⁸ gibi kaynaklar taranarak bilgi bulunması ümit edildi. Ancak bu kaynaklarda Misvak'ın sınırlı şekilde işlendiği fark edildi. Sonrasında İslâm Tarihi kaynaklarına bakıldı. Halife b. Hayyat'ın (ö. 240/854-55) *Târîh*'i, İbn Habîb'in (ö. 245/860) *el-Muhabber*²⁹ ve Münannak'ı, Taberî'nin *Târîh*'i³⁰ (ö. 310/923) İbnü'l-Esîr'in (ö. 630/1233) *el-Kâmil fi't-târîh*'i³¹ ile İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) *el-Bidâye*'sine³² bakıldı. İlk dönem tarih kitaplarında çok az değinilen misvak zamanla genişleyerek tarihin konuları arasında yer almaya başladığı fark edildi. Siyer ve tarih kitaplarının ardından tabakat ve terâcim kitaplarına da bakıldı. Hz. Peygamber'in (sav) hayatını ve sahâbenin biyografisini merkeze alan İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *et-*

²² Ebû Mervân Abdülmelik b. Habîb b. Süleymân İbn Habîb es-Sülemî, *Muhtasar fi't-tib*, thk. Muhammed Emin ed-Danavî (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998).

²³ Muhammed b. Zekeriyâ Ebû Bekr er-Râzî, *el-Hâvi fi't-tib*, thk. Heysem Halife (Beyrût: Darü'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1422/2002).

²⁴ Ebû Ali el-Hüseyn b. Abdillâh b. Ali İbn Sînâ, *el-Kânûn fi't-tib*, thk. Muhammed Emin ed-Danavî, ts.

²⁵ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim el-Cevzî'ye, *et-Tıbbü'n-nebevî* (Beyrût: Dâru Hilâl, ts.).

²⁶ İbni İshak, *Kitab-ı Sire* (akabe, ts.).

²⁷ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik İbn Hişâm, *İslâm Tarihi Siret-i İbn Hişâm*, çev. Hasan Ege (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2013).

²⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd Vâkıdî, *Kitâbü'l-Megâzî* (Beyrût: Dâru'l-A'lemî, 1409/1989).

²⁹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye İbn Habîb, *el-Muhabber*, çev. Adem Apak - İsmail Güler (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1361/1942).

³⁰ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî Taberî, *Tarih-i Taberî*, çev. M. Faruk Gürtunca (İstanbul: Sağlam Yayınevi, ts.).

³¹ Ebü'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh* (Kahire: İdâretu't-Tabâ'ati'l-Muniriyye, 1357/1938).

³² Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, çev. Mehmet Keskin (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1994).

Tabakâtü'l-kübrâ'da yer yer misvaka dair rivayetleri sıralamıştır.³³ İbnü'l-Esîr'in *Üsdü'l-gâbe*'si de aynı bilgileri tekrarlamıştır. Misvak hakkında fıkhi hükümleri konu edinen Vicdân Mühennâ Muhammed'in *Ahkâmü's-Sivâk Ru'yetü Şer'iiyetü ve Tıbbiyyetü* adlı eser incelenmiştir.³⁴

Misvakın Araplarda yaygın kullanılması ile ilgili olarak Cahiliye Araplarını inceleyen kaynaklara başvurulmuştur. Cevad Ali'nin *el-Mufasssal fî târihi'l-'Arab kable'l-İslâm* adlı eseri, cahiliye dönemi Arap tarihi kaynaklarını, Arap Yarımadası'nın coğrafyasını, Arapların nesebini, tarihini, diğer milletlerle ilişkilerini, iktisadi durumunu ve sosyal hayatını detaylı bir şekilde ele alan önemli bir kaynaktır. Bu kaynağın içinde, cahiliye döneminde kullanılan misvak türlerine ve misvakı Arapların gözündeki değere değindik.³⁵ Adem Apak'ın *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu* adlı eser cahiliye dönemi kültürü, sosyal hayatı ve iktisadi durumundan bahsedilmiştir. Cahiliye Araplarının temizlik kültürüne yer veren eserde, ağız ve diş bakımı anlatılmıştır.³⁶ Hakan Temir'in *Arap Yarımadasında Kabile Hayatı* adlı eseri Arapların kabile hayatının günümüze kadar süren serüvenini etkileyen faktörleri, kabilelerin birbirine benzerlikleri ve farklılıkları, sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel durumları ayrıntılı ve kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Tezimizde ise Arapların şiir kültürünün içeriğini anlamakta eserden yararlanılmıştır.³⁷

Ana kaynakların yanında konu ile alakalı ya da alanla ilgili makale okumaları yapıldı. Bu makaleler ise Özkan Miloğlu, Kübra Törenek Ağırman, Selin Yeşiltepe ve İrfan Sarıca'nın yazdığı, *Salvadora Persica Misvak ve Ağız Sağlığına Etkileri: Derleme* adlı makaledir. Bu çalışmada misvakın ağız sağlığı üzerinde etkilerini bilimsel olarak incelemiştir. Antioksidan gibi özellikleriyle ağızdaki bakterilerin oluşumunu engellediğini belirtmiş ve bununla birlikte misvak kullanımının dil ve yanak gibi bazı bölgelerin temizliğinde yetersiz kaldığına değinmiştir. Ayrıca, misvakın içeriğindeki

³³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Ali Muhammed Ömer, çev. Adnan Demircan (İstanbul: Siyer Yayınları, 2014).

³⁴ Vicdân Mühennâ Muhammed, *Ahkâmü's-Sivâk Ru'yetü Şer'iiyetü ve Tıbbiyyetü* (Mecelletü Küllüetü'l-Âdâb, ts.).

³⁵ Cevad Ali, *el-Mufasssal fî târihi'l-'Arab kable'l-İslâm* (Beyrût: Dâru's-Sâkî, 1422/2001).

³⁶ Adem Apak, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu* (İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Kur'an Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2017).

³⁷ Hakan Temir, *Arap Yarımadası'nda Kabile Hayatı* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2020).

bileşenler ve etkilerinden bahsetmiştir.³⁸ Elif Apaydın'ın, *Salvadora Persica (misvak) bitkisinden elde edilen uçucu yağın antioksidan ve antimikrobiyal aktivitelerinin araştırılması* adlı makalesi de ise misvakın tarihçesi, kullanıldığı bölgeler tanıtılmıştır. Ayrıca misvakın ağız hijyenine olan katkıları Dünya Sağlık Örgütü tarafından desteklenen çalışmalarının ışığında vurgulanmıştır. Daha sonra, misvakın bileşenlerinde yer alan maddeler belirtilmiş ve özellikle uçucu yağ özelliği üzerinde detaylı bir bilimsel açıklama yapılmıştır.³⁹

M. Ragaii EI-Mostehy, A.A.AI-Jassem, I.A.AI-Yassin, A.R; EI-Gindy ve E. Shoukry'nın; *Siwak-As an Oral Health Device (Preliminary Chemical and Clinical Evaluation)* adlı eser bilimsel bir dergide yayınlanmış makaledir. Çalışmada, araştırmacılar ağız temizliği ve sağlığında kullanılan aparatları, misvak kullanımının dindeki yerini ve yapısal özelliklerini kısaca ele almışlardır. Ayrıca, içeriğindeki bileşenlere de değinerek, bu bileşenlerin fayda ve zararlarını açıklamışlardır.⁴⁰ Bir başka dergide yayınlanan bilimsel makale ise Vardit Rispler-Chaim'ın, *The Siwâk: A Medieval Islamic Contribution to Dental Care* adlı çalışmadır. Araştırmacı burada Orta Çağ İslâm kültüründe misvakın yerinden bahsetmiştir. İçeriğindeki bileşenleri ve faydalarını anlatmıştır; diğer çalışmalardan farklı olarak da İslâm da misvakı hangi zamanlarda kullandıklarına değinmiştir.⁴¹ Hz. Peygamber'in (sav) kişisel bakımını anlatan Ramazan Önal'ın *Hz. Peygamber'in Hayatında Kişisel Bakım* adlı makale içerisinde misvak kullanımını da konu edinmiştir.⁴²

Coşkun Can Aktan, *Roma İmparatorluğunda İdrar Vergisi Uygulaması* adlı çalışmada Antik Roma'da uygulanan idrar vergisini ele almaktadır. Makale, Roma İmparatorluğu'nda idrarın çeşitli endüstriyel ve ticari kullanımları nedeniyle, idrarın bir hammadde olarak değer kazandığını ve bu nedenle idrar üzerine vergi konduğunu anlatmaktadır. Bizim ele aldığımız yönden ise idrarın Roma ekonomisinin yanında dış

³⁸ Özkan Miloğlu vd., “Salvadora Persica Misvak ve Ağız Sağlığına Etkileri: Derleme”, *Atatürk Üniversitesi Dış Hekimliği Fakültesi Dergisi* 28/3 (2018).

³⁹ Elif Apaydın, “Salvadora Persica (misvak) bitkisinden elde edilen uçucu yağın antioksidan ve antimikrobiyal aktivitelerinin araştırılması”, *Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 22/3 (2018).

⁴⁰ M Ragaii Al-Mostehy vd., “Siwak-As an Oral Health Device (Preliminary Chemical and Clinical Evaluation)”, *Bullention of Islamic Medicine* 1 (1981), 344-352.

⁴¹ Vardit Rispler-Chaim, “The Siwâk: A Medieval Islamic Contribution to Dental Care”, *Journal of the Royal Asiatic Society* 2/1 (1992), 13-20.

⁴² Ramazan Önal, “Hz. Peygamber'in Hayatında Kişisel Bakım”, *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 54-63 (2020).

temizliği gibi çeşitli kullanım alanlarıdır.⁴³ Nuran Yıldırım'ın *Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Ağız- Diş Bakımı ve Ürünleri* adlı makalesinde ise Osmanlı döneminde ağız ve diş bakımında hangi ürünlerin kullanıldığından bahsetmiştir. Ağız temizliği, ağız kokusu, dişleri beyazlatıp parlatmak ve dişlerin temizlenmesinde yerli ve yabancı hekimlerin görüşlerine değinmiştir. Ayrıca diş temizliğinde yabancı ve yerli kullanılan bakım aletlerini anlatmıştır. Her ne kadar makalenin içeriği ağırlıklı olarak Osmanlı döneminde ağız ve diş temizliği üzerine olsa da makalenin içeriğinde, ağız ve diş bakım ürünlerinin tarihsel gelişimi ele alınmış, bu konu üzerine yapılan incelemeler çalışmamıza aktarılmıştır.⁴⁴

Seyyed Hossain Nasr, *Sünnet ve Hadis* adlı eserini İbrahim Hatiboğlu Türkçeye çevirmiştir. Yapılan bu çalışmada sünnet ve hadisin İslâm'da ki önemini vurgulanmıştır. Karşılaştırmalı kaynak olarak yararlandığımız makalede, Hz. Peygamber'in sünnetinin, Müslümanların yaşamını şekillendiren ikinci ana kaynak olarak kabul edilmesi ve bu kaynağa verilen değerin önemi vurgulanmaktadır. Biz de bu bağlamda, sünnetin yaşam biçimindeki etkisine dikkat çekmekteyiz.⁴⁵ Ramazan Önal'ın *Hz. Peygamber'in Hayatında Kişisel Bakım* adlı makalesi Hz. Peygamber'in(sav) hayatındaki kişisel bakım uygulamalarını araştırarak, İslâm'da kişisel bakımın önemini vurgulamaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber'in (sav) kullandığı malzeme ve tekniklerden bahsetmektedir. Misvakta kişiye özgü bir uygulama olduğundan bu çalışmadan yararlanılmıştır.⁴⁶

Çalışmamızda, karşılaştırmalı ilgili bitirme tezi ve akademik röportaj başvurulmuştur. Buğra Doğan, *Diş Fırçalarının Teknik Özellikleri ve Diş Fırçalama Teknikleri* adlı bitirme tezinde, ağız ve diş temizliğinde dünya genelinde kullanılan alet ve ürünlerin tarihsel gelişimini giriş kısmında ele almıştır. Biz de tezimizde, bu sürecin anlatımından yararlanarak, ağız ve diş temizliğiyle ilgili kullanılan malzemelerin zaman içindeki kullanımından istifade ettik.⁴⁷ Özlem Genç, *Orta Çağ Avrupa'sında Banyo ve Temizlik Kültürü I* adlı çalışma, genel olarak o dönemin temizlikle ilgili geleneklerinden

⁴³ Coşkun Can Aktan, "Roma İmparatorluğunda İdrar Vergisi Uygulaması", *Ekonomi Bilimleri Dergisi* 15/1 (2023), 89-102.

⁴⁴ Nuran Yıldırım, "Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Ağız- Diş Bakımı ve Ürünleri", *Lokman Hekim* 2/3 (ts.), 35-50.

⁴⁵ Seyyed Hossain Nasr, "Sünnet ve Hadis", çev. İbrahim Hatiboğlu, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, (ts.).

⁴⁶ Önal, "Hz. Peygamber'in Hayatında Kişisel Bakım".

⁴⁷ Buğra Doğan, *Diş Fırçalarının Teknik Özellikleri ve Diş Fırçalama Teknikleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi, Lisans, 2020).

ve kullanılan araç gereçlerden bahsetmektedir. Bu kapsamda, özellikle o dönem Avrupa'daki diş ve ağız temizliği ele alınmıştır. Ağız ve diş temizliğinde kullanılan malzemelerin tarihsel sürecinde bu çalışmadan özellikle yararlanıldı.⁴⁸

⁴⁸ Özlem Genç, “Orta Çağ Avrupa’ında Banyo ve Temizlik Kültürü - 1”, ts.

BÖLÜM 1: MİSVAK'IN TANIMI VE TARİHİ SERENCAMI

1.1. MİSVAK'IN TANIMI, TÜRLERİ, ELDE EDİLİŞ ŞEKİLLERİ VE FAYDALARI

Misvak, ağız ve diş hijyeninde kullanılan, içeriği tamamen doğal olan temizleme aracıdır. Bu aletin kullanımı sağlık ve dini alanda büyük bir öneme sahiptir. Bu nedenle misvakın türleri, elde ediliş şekli, faydaları ve tarihi sürecinin genel hatlarıyla bilinmesi gerekir.

1.1.1. Misvak'ın Tanımı

Misvak, köken olarak Arapça bir kelimedir. Lakin Arap dilinin zenginliğinden dolayı literatürde bu kavramı bildiren başka kelimelerle karşılaşmak mümkündür.⁴⁹ Bunlar içerisinde birbirine en yakın olan ve en çok kullanılan 'misvak' (المِسْوَاك) ve 'sivâk' (السَّوَاك) kelimeleridir.⁵⁰ Misvak, aslında ovma anlamındaki 'sâ-ke' (سَاك) fiilinden türeyen alet ismi olup fırçalama işinde kullanılan aleti tanımlar.⁵¹ Dişler temizlenirken ovulma hareketi yapıldığından misvak 'temâyül' (التَّمَايُل) yani ovma işlemini bildirir. Sivâk ise Arapça sâ-ke (سَاك) kökünden türeyen isim soylu bir kavramdır. Çoğulu, kitap ve kütüp kelimelerinde olduğu gibi, 'süvük' (سُوك)'tür.⁵² Kullanımdaki farklılıklardan dolayı kelime hem müzekker (eril) hem de müennes (dişil) olarak kullanılır.⁵³ Süvük (سُوك), "misvak" kullanımıyla ilgili bir eylem ifade eder.⁵⁴ Misvakla dişini ovana *saka* denir.⁵⁵

⁴⁹ Dişlerin temizliğiyle ilgili çeşitli ifadeler vardır. İstāka (اِسْتَاكَا), yestāku (يَسْتَاكُو), sāka yesūku (سَاكَا يَسُوْكُو), istanna yastinnu (اِسْتَنَّ يَسْتَنُّ), şāsa yeşūsu (شَاَصَ يَشُوْسُو) ve māsa yemūsu (مَاَصَ يَمُوْسُو) bunlardan bazılarıdır. bk. Ebu Ali el-Kaysi, *İzahu Şevahidil-İzah* (Beyrut: Dârü'l-Garb el-İslami, 1408/1978), 1/98.

⁵⁰ Ebû Saîd Neşvân b. Saîd (b. Neşvân) b. Sa'd b. Ebî Himyer b. Ubeydillâh el-Himyerî, *Şemsü'l-'ulûm ve devâ'ü kelâmi'l-'Arab mine'l-külûm*, thk. Hüseyin b. Abdullah el-Ömerî (Dimaşk: Dârü'l-Fikr, 1420/1999), 5/3269.

⁵¹ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dârü's-Sadr, 1414), 10/446.

⁵² Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed Fîrûzâbâdî, *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi (6 cilt)*, çev. Mütercim Ahmed Âsım Efendi Mütercim Asaf Efendi - Mustafa Koç (İstanbul: T. C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), 4253.

⁵³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 10/446; Sa'di Ebû Ceyb, *Kamûsu'l-fikhî* (Dimaşk: Dar el-Fikr, 1408/1988), 186.

⁵⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 10/446.

⁵⁵ Ebu Muhammed Hasan bin Ali bin Süleyman el-Bedir el-Fayyûmi Kâhirî, *Fetih el- Karib el-Mucib ala't-Terğib ve't-Terhib* (Riyâd: Mektebetü Dârü's-Selâm, 1439/2018), 2/440.

Sâ-ke ovmak, fırçalamak, kapatmak anlamlarına gelmekle birlikte sivak, diş temizliğinde faydalanan aleti tarif için kullanıldığı gibi diş temizleme faaliyetini de karşılar. İbn Fâris⁵⁶ ile İbn Düreyd⁵⁷ gibi dil âlimlerine göre sivâk, kelimesi, hem kullanılan çubuk (dal) anlamında hem de eylem anlamında kullanılmaktadır; yani misvak kullanma eylemini ifade eder. Bu terim hem bir nesneyi hem de bir fiili tanımlar her iki anlamda da geçerli bir kullanımı vardır.⁵⁸

Araplar arasında dişil bir kullanım ‘sivâk’ (السَّوَاك) kelimesi misvak kelimesinden daha yaygın bir kullanıma sahiptir.⁵⁹ Sivâk, ‘tesâvuk’ (تَسَاوُك) yani ‘birbirine eğilme’ anlamına da gelir. İbn Fâris ise sivâk kelimesinin “develerin hırçınlıklarını atması” anlamında olduğunu belirtmiştir.⁶⁰ Kelime aynı zamanda kırma işlemini de içerir. Zira ‘Misbah’ (المصباح) adlı eserde ise sivâk, ağaçtan yapılan bir çubuk olarak geçer. Bu çubuğun esas anlamı ‘kırmak’ (وَكَّ) gibidir. Sivâk ağız temizliği için bir nevi budama olduğu ve bu kelime, ağız temizlemek için kullanılan bir alet olarak tanımlanır ve bu işleviyle benzer şeylerin adlandırılmasında kullanılan bir terimdir.⁶¹

Sivâk yahut misvak ıstılahta dişleri temizleme, zararlı madde ve mikroplardan arındırma işlemini yapan acı odun parçası⁶² ve bunun yaptığı temizliği ifade eden eylemdir.⁶³ Diğer bir ifadeyle diş temizliği için kullanılan çubuğun adıdır ve genellikle erak ağacından yapılır.⁶⁴ Bu temizlik sırasında muhtelif türde bitki kökü veya dalı kullanılarak dişler temizlenir. Temizlikte kullanılan bu dallar bitkisel ürünler olduklarından tatlarının acılığı dile getirilmiştir. İşte bu bitkisel ürünlerle yapılan ağız ve diş temizliği literatürde misvaklama olarak bilinir. ‘Sivâk’ (السواك), bilim adamlarının terminolojisinde, dişlerdeki tartar ve kiri, yani dişlerdeki sarılığı temizlemek için

⁵⁶ Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvî el-Hemedânî İbn Fâris, *Mücmelü'l-luga*, thk. Züheyr Abdülmuhsin Sultâ (son) (Beyrut: Muasasat Al Risala, 1406/1986), 479.

⁵⁷ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen İbn Düreyd, *el-Cemhere*, thk. Remzi Münir el-Ba'lebekî (Beyrüt: Dâru İlmi'l-Melâî, 1987), 2/857.

⁵⁸ Mukaddem, *Kitâbü's-Sivâk*, 6.

⁵⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 10/446.

⁶⁰ İbn Fâris, *Mücmelü'l-luga*, 479; Kettânî, *ed-Dirâk fîmâ yeteallak bi's-sivâk*, 21.

⁶¹ Kettânî, *ed-Dirâk fîmâ yeteallak bi's-sivâk*, 22.

⁶² Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, 4253.

⁶³ Ebû Saîd Neşvân b. Saîd (b. Neşvân) b. Sa'd b. Ebî Himyer b. Ubeydillâh el-Himyerî el-Yemenî Neşvân el-Himyerî, *Şemsü'l-'ulûm ve devâ'ü kelâmi'l-'Arab mine'l-külûm*, thk. Hüseyin b. Abdullah el-Ömerî (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1420/1999), 5/3274.

⁶⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 10/446; Muhammed Revvâs Muhammed Revvâs - Hamid Sadık Kunibi Hamid Sadık, *Mu'cem'u Lûgat'il - Fukahâ* (Beyrut: Dar Al-Nafaes, 1408/1988), 252; Muhammed Amim el-İhsan el-Müceddidi el-Hüseyni el-Barakti Muhammed el- Barakti, *Fıkhın Tarifi* (Pakistan: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003), 117.

kullanılan hareketin adıdır. Dinî literatürde misvak, ağız ve diş temizliği ameliyesi olup turnak kesme, yağ sürme, güzel kokuların kullanılması gibi fitrattan olduğu belirtilen temizlik eylemlerinden birisidir.

Günlük hayatta diş fırçasının muadili olan sivâk veya misvak, diş temizlemek ve ağız kokusunu gidermek için kullanılan ahşap aletlerin adıdır. Bu alet, “diş çubuğu” (Zahnstocher) veya erken bir diş fırçası formu olarak tanımlanabilir. Misvak, yaklaşık 20 cm uzunluğunda ve bir parmak genişliğindedir. Ucu genellikle çiğnenerek lifleri ayrılır ve bir fırça gibi kullanılır.⁶⁵

1.1.2. Misvak’ın Türleri

Bitki, fotosentez yaparak besin üreten çiçek, yaprak, gövde, dal ve köklerden oluşan bir canlı türüdür. Kullanım şekillerine veya özelliklerine göre faydalı ve zararlı olarak nitelendirilir. İnsanoğlu bitkilerin yapraklarından, dallarından ve köklerinden faydalanarak gıda, beslenme, tarım, hayvancılık, kozmetik, endüstriyel, tıp ve sağlık gibi birçok alanda kullanmıştır. Misvak, ağız ve diş sağlığı için bitkilerin genellikle köklerinden üretilen bir araçtır. Fakat azda olsa dalları da kullanılmıştır. Bitkilerin özelliklerine göre tavsiye edilen ve edilmeyen türleri de bulunmaktadır. Genellikle kullanımını Arapların yaptığı misvak, dünya genelinde de yaygın bir tüketime sahiptir. İklim farklılığı, toprak çeşitliliği, rakım ve güneş ışığı süresi gibi nedenlerle dünyanın her yerinde aynı bitki türü yetişmemektedir. Bu nedenle insanlar farklı coğrafyalarda çeşitli bitkileri misvak türü olarak yararlanılmıştır.

Misvak içinde acılık ve öz bulunan dal ya da kök parçasıdır.⁶⁶ Araplarda en yaygın kullanılan ve en yararlı ağaç türü ise erak ağacıdır (Salvadora persica). Hatta bu yaygın kullanım konuşma diline de yansımaktadır. Günlük hayatta, misvak kullanımını zikrederken türü söylenmiyorsa, erak ağacının kullanıldığı anlaşılmaktadır. Eğer farklı bir bitki türü kullanılıyor ise bu durum belirtilir. Örneğin zeytin ağacı misvağı ve hurma ağacı misvağı gibi.⁶⁷ Misvak yapımında genelde kök kısım tercih edilse de kök bulunmadığında ya da kökten istifade edilmeyecek hallerde dal kullanılabilir.

⁶⁵ Vardit Rispler-Chaim, “The Siwâk: A Medieval Islamic Contribution to Dental Care”, *Journal of the Royal Asiatic Society* 2/1 (1992), 13.

⁶⁶ İbn Sînâ, *el-Kânûn fi’t-tıb*, 2/267.

⁶⁷ Dımaşkî, *Tuhfetü’n-nüssâk fi fazli’s-sivâk*, 28.

Yaptığımız araştırmada birçok misvak türü tespit edildi. Bunlar: zeytin, erak, şeker kamışı, meyan, mahlab, akırakarha dalları, izhir (misbah otu: kokulu ot),⁶⁸ hurma,⁶⁹ anam, bittim, bişam,⁷⁰ şeftali,⁷¹ öd, nim, butam (yabani fıstık), dut, hoş kokulu ve lifli ağaçların⁷² kökleri ya da dallarıdır. Ancak bu sıralama, kullanım yaygınlığı ve coğrafi özelliklere göre değişebilir. Tüm bu bilgiler nihayetinde tespit ettiğimiz misvak türlerini, eserlerde anılma sıklığına ve eserlerin tarihlerine göre gündelik hayatta çok kullanılanlardan az kullanılanlara doğru misvak türlerini şöyle sıralayabiliriz.

a. Eрак (أراك):

Erak ağacının Latince ismi ‘*Salvadora Persica*’dır’ olup bu ismin İran’a özgü bir kökten türediği söylenmektedir. Anlamı, ağaç köklerinin belirli işlemlerden geçirilerek doğal diş temizleme aleti haline getirilmesidir.⁷³ Eрак ağacı, genellikle Arap Yarımadası, Kuzey Afrika, Afrika Sahil Kuşağı (Sahel),⁷⁴ Hint Alt Kıtası, Orta Asya ve Güneydoğu Asya gibi farklı coğrafyalarda yetişmektedir.⁷⁵ Bu ağacın uzun gövdesi, dikenli yaprakları, meyveleri,⁷⁶ tohumları ve kökleri bulunmaktadır.⁷⁷ Eрак ağacının meyveleri ‘Kabath’ olarak adlandırılmaktadır. Bu meyveler ilk sarı renkte çiçek açmakta daha sonra üzüme benzer bir hal almasıyla, ham hali kırmızı olup olgunlaştıkça siyah rengine dönmektedir. Meyvelerini genellikle kuşlar, dallarını ise develer tüketmektedir. Kökleri yer altına uzanan lifli bir yapısı vardır.⁷⁸ Bu kökler toprağın altından çıkarılıp misvak haline getirilmektedir.⁷⁹

⁶⁸ Veşşâ, *Kitâbü'l-Müveşşâ*, 185.

⁶⁹ Kâhirî, *Terğib ve 't-Terhib*, 2/445.

⁷⁰ Kettânî, *ed-Dirâk fî mâ yeteallak bi's-sivâk*, 66-112.

⁷¹ Dimaşkî, *Tuhfetü'n-nüssâk fî fazli's-sivâk*, 61.

⁷² Özer, *Tabiat Eczanesi*, 253-254.

⁷³ “Misvak anlamı, misvak nedir” (Erişim 17 Aralık 2024).

⁷⁴ Kuzeyde Sahra'dan güneyde daha az kurak olan Sudan bölgesine geçişi oluşturan steplik ekobölgedir.

⁷⁵ “Misvak anlamı, misvak nedir”.

⁷⁶ Rispler-Chaim, “The Siwâk”, 1992, 18.

⁷⁷ “معلومات عن شجرة الأراك سطور” (Erişim 17 Aralık 2024).

⁷⁸ “أراك”, *ويكيبيديا*, 24 Eylül 2024.

⁷⁹ Rispler-Chaim, “The Siwâk”, 1992, 18.

Şekil 1 : Erak Ağacı Görseli⁸⁰

Misvak ağacının yaprakları, salata ve sos yapımında kullanılmakta olup, aynı zamanda ağrı kesici, karaciğer toniği, uyuz tedavisinde, kepek ve romatizma gibi hastalıklarda şifa amaçlı kullanılmıştır. Meyveleri tüketilebilir olup ve idrar sökücü olarak istifade edilmiştir. Kökleri ise kaynatılıp mide rahatsızlığı için faydalanılmıştır. Kabuğu anestezi malzeme olarak ve mide rahatsızlıkların da kullanılmıştır. Tohumları ise acı bir tada sahip olup temin edilen bu tohumlardan elde edilen yağlar ise romatizma ve cilt bakımında yaygın olarak kullanılmıştır.⁸¹

Erak ağacından üretilen misvak, diğer türleri içerisinde en iyisi ve faziletlisidir⁸² çünkü hafif sert bir yapısı ağız daha iyi temizlemektedir ayrıca antibakteriyel özelliğe sahip olduğundan ağızda mikrop oluşumunu engeller. Lifli yapısı, misvakın yaygın olarak tercih edilmesinin bir diğer önemli nedenidir. Bu nedenle, misvak kullanıyorum denildiğinde akla ilk gelen tür erak ağacıdır. Diğer türlerin kullanımında ise zeytin misvağı, hurma misvağı vb. alternatifler belirtilmelidir.⁸³

b. Zeytin Ağacı Dalları (شجرة الزيتون):

Zeytin ağacının Latince ismi ‘*Olea europaea*’ olup zeytingiller familyasından bir ağaç türüdür. Geleneksel olarak Akdeniz iklimine özgü olan bu ağacın, meyvesi yenilebilir.⁸⁴ Zeytin ağacı yazları sıcak, kışları yağışlı ve ılık olan Akdeniz ikliminde yetişir. Dünya genelinde ise İspanya, İtalya, Yunanistan, Türkiye, Suriye, Lübnan ve

⁸⁰ «أراك».

⁸¹ «معلومات عن شجرة الأراك سطور».

⁸² Kazvîni, *Hasâisü's-sivâk*, 12; Dîmaşkî, *Tuhfetü'n-nüssâk fî fazli's-sivâk*, 28.

⁸³ Dîmaşkî, *Tuhfetü'n-nüssâk fî fazli's-sivâk*, 28.

⁸⁴ Ağacın İzinden, «Zeytin Ağacı Nedir Kısa Bilgi?», *Medium* (blog), 19 Ocak 2024.

İsrail’de yetiştirilmektedir.⁸⁵ Bu ağacın gövde dalı gri renkte olup yaprakları tüylü üst tarafı yeşil, alt tarafı ise gri renktedir. Yaşlandıkça yapraklar gri renkten yeşile dönmektedir.⁸⁶ Meyveleri Ekim- Ocak ayları arasında olgunlaşır, ilk yeşil olan meyveler zamanla kırmızı en son ise siyah rengine bürünmektedir.⁸⁷

Şekil 2 : Zeytin Ağacı Görseli⁸⁸

Zeytin ağacı yaprağı şeker, tansiyon, ishal, siyatik, bağırsak solucanı, ağız içi uçukları, ateş, yara iltihap gibi hastalıklara fayda sağlamaktadır. Ağız sağlığında ise olumlu etkileri olup yaprağın kaynatılıp içilmesi dişi kuvvetlendirirken, zeytin dalı ya da kökü misvak olarak diş temizliğinde misvak olarak kullanılmaktadır.⁸⁹ Zeytin dalı ya da kökü, dişleri doğal bir şekilde beyazlatır, ağızda mikrop oluşumunu önler, dişi güçlendirir ve kanama oluşmasını engellemiştir.⁹⁰

Zeytin ağacından misvak kullanımı, daha önceki şeriatların kaynaklarında geçtiği bilinmektedir.⁹¹ Hz. Peygamber’inde (sav) bu ağacı kullandığına dair rivayetler

⁸⁵ İsmail Deveci, “Zeytin Ağacı Özellikleri Yetiştirme ve Bakımı”, *Sağlıklı Bitkiler* (blog), 09 Şubat 2024.

⁸⁶ Deveci, “Zeytin Ağacı Özellikleri Yetiştirme ve Bakımı”; Koç, *Doğrudan Doğadan Bitkilerle Sağlıklı yaşama*, 353-354.

⁸⁷ Koç, *Doğrudan Doğadan Bitkilerle Sağlıklı yaşama*, 353-354.

⁸⁸ “Zeytin Ağacı Özellikleri”, *Bing* (Erişim 18 Aralık 2024).

⁸⁹ Cevad Ali, *Mufassal*, 13/96; Turhan Baytop, “Misvak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2020); Özer, *Tabiat Eczanesi*, 341-342.

⁹⁰ Misvak.gen.tr, “Zeytin Ağacından Misvak”, *Misvak* (Erişim 18 Aralık 2024).

⁹¹ Ebü’l Kâsım Müsnidü’l-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-evsat*, thk. Ebu Muaz Tarık Abdullah bin Muhammed - Ebu’l-Fadl Abdulmuhsin İbrahim el- Hüseyini (Kahire: Daru’l Haremeyn, 1415/1995), 1/210; Kâhîrî, *Terğîb ve’t-Terhib*, 2/446; Kettânî, *ed-Dirâk fî mâ yeteallak bi’s-sivâk*, 67; Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Tıbbü’n-Nebevi*, thk. Mustafa Hızır Dönmez (Beyrut: Dar İbn Hazm, 2006), 636.

mevcuttur.⁹² Bu bilginin sıhhati tartışmaya açık olsa da yüzyıllar öncesinden ağız ve diş temizliğinde kullanılması dikkat çekicidir.

f. Hurma Ağacı (الغرجون):

Latince ismi *Phoenix dactylifera* olan hurma ağacı, Palmiye familyasına ait bir bitki türüdür.⁹³ Hurma ağacı, sıcak ve kuru iklime elverişli bir bitki türüdür. Dünyada genelinde Pakistan, Hindistan, Amerika, Kuzey Afrika ülkelerinde yetiştirilmektedir.⁹⁴ Gelişmiş kökleri olan hurma ağacı, 6 metre uzunluğunda yelpaze şeklinde yapraklara sahiptir. Yaşlı yaprakları dökülmez ve çiçekleri toplu halde açmaktadır. Meyveleri sarımsı, kahverengi tonlarında ve kabuklu silindirik bir şekle sahiptir. Hurma meyveleri yaş, kuru ve çiğ olarak tüketilebilmektedir.⁹⁵ Ayrıca bitkinin kökleri vardır.⁹⁶

Şekil 3: Hurma Ağacı⁹⁷

Uzmanlara göre hurma kalbe iyi gelir, diş etlerini kuvvetlendirir, doğumu kolaylaştırır, karaciğeri güçlendirir, iştah açar, göz sağlığını iyileştirir, kan yapar, kolesterolü yok eder, cildi besler, yara- iltihabı iyileştirir, mideyi kuvvetlendirir, ishale iyi gelir ve ağızdaki yaraları tedavi eder.⁹⁸ Kaynaklarda hurma ağacının İslâm'dan

⁹² Taberânî, *el-Mu 'cemü 'l- evsat*, 1/210.

⁹³ Hurma.gen.tr, "Hurma Ağacı Türleri ve Özellikleri", *Hurma Türleri* (Erişim 18 Aralık 2024).

⁹⁴ "Hurma Ağacının Özellikleri ve Hurma Ağacı Nasıl Yetiştirilir?" (Erişim 18 Aralık 2024).

⁹⁵ Koç, *Doğrudan Doğadan Bitkilerle Sağlıklı yaşama*, 185-186.

⁹⁶ Mehmet Cihat Toker, *Bitki Morfolojisi* (Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi, Biyoloji Bölümü, 2004), 88-89.

⁹⁷ "Hurma ağacı", *Bing* (Erişim 18 Aralık 2024).

⁹⁸ Özer, *Tabiat Eczanesi*, 157-159.

önce⁹⁹ ve daha sonrasında Hz. Peygamber'in (sav) kullandığı misvak türü olarak geçmektedir.¹⁰⁰ Hurma ile ilgili daha kapsamlı bir inceleme yapılmıştır.¹⁰¹

c. İshil (الإسحل):

Latince ismi '*Cordia sinensis*' olan bu ağaç, Çiçekli ağaçlar familyasına ait bir türdür.¹⁰² Tekil hali ishala olarak söylenen "ishil", dallarının düzgün yumuşak olması sebebiyle parmağa benzetilmiştir.¹⁰³ Bu ağaç Güney Afrika'dan Doğu Afrika'ya, Madagaskar, Batı Afrika, Orta Doğu, Hint Yarımadası ve Doğu Çin'de yetişebilir. Boyu 12 metre yüksekliğinde, gövdesi kahverengi olup beyaz ve krem renkte çiçeklere sahiptir. Meyveleri ise turuncu ya da kırmızı olup görünüş olarak dikkat çekicidir¹⁰⁴

Şekil 4 : İshil Bitkisi¹⁰⁵

Meyveleri yenilebilir olup çeşitli yemeklerde kullanılmıştır. Ağacın kökleri ve kabukları sıtma, bağırsak bozukluğu ve göz hastalıklarının tedavisinde istifade edilmiştir.¹⁰⁶ İshil ağacı, İslâm'dan önce Arap toplumunda dişleri beyazlattığı için, ağız

⁹⁹ Cevad Ali, *Mufasssal*, 16/31.

¹⁰⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/467.

¹⁰¹ Bk. Hakan Temir, "Araplarda Hurmanın Yeri, Önemi ve İbn Vahşiyye'nin Hurma Risalesi'nin Değerlendirilmesi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/1 (Haziran 2023), 168-187.

¹⁰² "*Cordia Sinensis*", *Vikipedi*, 20 Aralık 2023.

¹⁰³ Kaysi, *İzahu Şevahidil-İzah*, 1/98.

¹⁰⁴ "*Cordia Sinensis*".

¹⁰⁵ "الإسحل", *Bing* (Erişim 13 Ocak 2025).

¹⁰⁶ "*Cordia Sinensis*".

temizliğinde misvak olarak kullanılmıştır.¹⁰⁷ Ayrıca Ferâhîdî (ö.175/791)¹⁰⁸, Veşşâ¹⁰⁹ ve Ebu Ali el-Kaysî'nin (567)¹¹⁰ eserlerinde misvak türü olarak bahsedilmiştir.

d. el-Anm (العنم):

Latince adı '*Plicosepalus acaciae*'olan bu bitki, Loranthaceae familyasına ait hemiparazit bir çiçekli bitki türüdür.¹¹¹ Dünyada Kuzeydoğu Afrika, Levant ve Arap Yarımadasında yetişmiştir. Anam, misvak için kullanılan bir ağaç türü olup ince ve yumuşak dalları sebebiyle bir genç kızın parmaklarına benzetilmiştir. Tekil hali 'aname'dir. Ayrıca, anam, 'talh' adı verilen bir tür ağaç dikenlerini de çağrıştırmaktadır.¹¹² Ağız ve diş temizliğinde Veşşâ'nın eserinde¹¹³ misvak türü olarak geçmektedir.

Şekil 5: Anm Ağacı Dalı¹¹⁴

e. Şeker Kamışı (قصب السكر):

Şeker kamışının latince ismi '*Saccharum officinarum*' olup Buğdaygiller familyasındandır. Çiçekleri salkım şeklinde başaklardan oluşan ve 10 metreye kadar uzayabilen bir bitki olup öz suyundan şeker çıkarılır.¹¹⁵ Tropik bölgelerde yetişen şeker

¹⁰⁷ Cevad Ali, *Mufasssal*, 16/31.

¹⁰⁸ Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzumî - İbrâhim es-Sâmerrâî (Mısır: Dâr ve Mektebetü Hilâl, ts.), 3/141.

¹⁰⁹ Veşşâ, *Kitâbü'l-Müveşşâ*, 185.

¹¹⁰ Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, 3/141.

¹¹¹ "*Plicosepalus Acaciae*", *Vikipedi*, 04 Ağustos 2021.

¹¹² Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, 2/161.

¹¹³ Veşşâ, *Kitâbü'l-Müveşşâ*, 185.

¹¹⁴ "*Plicosepalus acaciae*'dir' nedir türkçe", *Bing* (Erişim 20 Aralık 2024).

¹¹⁵ "Şeker Kamışı Ne Demek TDK Sözlük Anlamı" (Erişim 18 Aralık 2024).

kamışı dünyada Brezilya, Hindistan, Çin, Tayland, Pakistan’da üretilmektedir.¹¹⁶ Şeker kamışı yapı olarak kök, yaprak ve çiçekten oluşmaktadır. Kökleri acı bir tada sahip olup, rengi yeşilimsi ve gridir. Boyu 5- 20 metredir, çapı ise 2-5 cm’den meydana gelmektedir. Yaprakları iki ana kısımdan oluşur; kılıfimsı yapraklar ve kanatçıktır. Bu yapraklar çok kalın ya da ince değildir. Rengi ise yeşil ve pürüzsüzdür, kanat boyunca sivrilerek uzar. Kanatçık kısmı 2 metre boyunda olup rengi yeşilden sarıya dönmektedir. Çiçekleri ‘tüy’ olarak bilinir ve içinde tohum bulunmaktadır.¹¹⁷

Şekil 6 : Şeker Kamışı Görseli¹¹⁸

Şeker kamışı saf şeker içerdiğinden şeker hastalığını dengelemektedir. Yapısında demir, kalsiyum içerdiğinden kemikleri güçlendirmektedir. Ciltte hücreleri yeniler, bağışıklığı güçlendirir, soğuk algınlığına iyi gelir; suyu ise karaciğeri güçlendirir, ağızda gargara yapıldığında kötü kokuyu engeller ve enerji vermektedir.¹¹⁹ Veşşâ’da misvakın türü olarak geçmiş,¹²⁰ ağız ve diş temizliğinde kullanılmıştır.

f. Meyan Kökü (أصول السوس):

Latince adı ‘*Glycyrrhiza glabra*’ olan bitki, Fabaceae familyasındandır.¹²¹ Meyan kökü M.Ö 2800 yıllardan itibaren bilinmekte olup 36 çeşidi bulunmaktadır.¹²² Dünyada Hindistan, İran, Afganistan, İtalya, Çin, Irak, Pakistan, Azerbaycan, Özbekistan, Türkmenistan ve Türkiye’de üretilmektedir.¹²³ Meyan bitkisi çiçek, yaprak

¹¹⁶ “Şeker Kamışı Nerede Bulunur?” (Erişim 18 Aralık 2024).

¹¹⁷ Infinita Naturaleza, “Şeker Kamışı, Özelliklerini Bilin”, *Postposmo* (blog), 11 Kasım 2020.

¹¹⁸ لا يُنصح بتناوله يومياً.. عصير طبيعى مذاقه مدهش وفوائده متعددة، *العربية*, (18 Temmuz 2023).

¹¹⁹ “Şeker Kamışı Nedir? Faydaları Neler, Nereelerde Yetiştir? - MaksatBilgi” (27 Aralık 2020).

¹²⁰ Veşşâ, *Kitâbü’l-Müveşşâ*, 185.

¹²¹ “Meyan”, *Vikipedi*, 04 Ekim 2024.

¹²² Koç, *Doğrudan Doğadan Bitkilerle Sağlıklı yaşama*, 266.

¹²³ “Meyan”, *Vikipedi*, 04 Ekim 2024.

ve köklerden oluşmaktadır. Boyu 30-60 cm uzunluğunda olup çiçekleri mavimsi ve mor renğinde açar. Kökleri çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılmakta olup tatlı ve dikenli meyan kökü olarak iki türü bulunmaktadır.¹²⁴ Kökleri, lifli yapıda olup rengi kahverengidir.¹²⁵ Yaprakları ise yeşil renkte olup ince ve uzundur yapıdadır. Meyan kökünün tadı ise tatlı ve tuzlu olup, baharat yapında kullanılmıştır. Ayrıca güzel bir kokuya sahiptir.¹²⁶

Şekil 7: Meyan Kökü Görseli¹²⁷

Meyan kökü içeriğinde B vitamini, flavonoidler, fitoöstrojen, kolin, protein, potasyum, fosfor gibi vitaminleri içermektedir. Enfeksiyon, balgam, öksürük, kabızlık, kemik ağrısı, saç ve cilt sağlığın için tedavi aracı olarak kullanılmaktadır.¹²⁸ Veşşâ da misvak türü olarak geçmektedir.¹²⁹

g. Mehleb Dalları (وعود المَحَلَب):

Mehleb bitkisinin latince ismi '*Prunus mahaleb*' olup, bu ağaç türü *Prunus mahaleb* adlı bir bitkinin çekirdeklerinden elde edilen doğal bir baharattır.¹³⁰ Orta ve güney Avrupa, Batı ve orta Asya, Kuzeybatı Afrika'da yetişen bu ağacın boyu 8-10 metreye kadar ulaşmaktadır. Yaprakları ise boyu 3-6 cm olan yeşil renkte, kenarları tırtıklı ve oval şekildedir. Kış aylarında yapraklarını döken bu bitki, bahar aylarında ise beyaz renkte, kokulu çiçekler açmaktadır. Ağacın meyveleri elips şeklinde, 5-6 mm

¹²⁴ Baytop, *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, 208.

¹²⁵ Koç, *Doğrudan Doğadan Bitkilerle Sağlıklı Yaşama*, 266.

¹²⁶ "Meyan", 04 Ekim 2024.

¹²⁷ "Meyan Kökü Resim", *Bing* (Erişim 18 Aralık 2024).

¹²⁸ Mahmure Özel, "Meyan Kökü: Nedir, Faydaları Nelerdir ve Nasıl Kullanılır?" (23 Aralık 2020).

¹²⁹ Veşşâ, *Kitâbü'l-Müveşşâ*, 185.

¹³⁰ "Mahlep Nedir? Nereelerde Kullanılır?" (Erişim 18 Aralık 2024).

ebatlarından oluşmaktadır. Meyvelerin ham halinde rengi yeşil, olgunlaştıkça kırmızılaşmaktadır.¹³¹

Şekil 8: Mehleb Dal ve Meyveleri¹³²

Mehleb meyveleri, kurutulup öğütülerek tatlandırıcı olarak kullanılır. Sağlık alanında antioksidan özelliği ile bağışıklığı kuvvetlendirir; hazımsızlık, gaz vb. hastalıklara iyi gelir, sindirim sistemini düzenlemektedir. İçerisinde uçucu yağlar bulunduğu için ağrı kesici olarak kullanılmaktadır.¹³³ Mehleb dalları, ağız ve diş temizliğinde alet olarak kullanılmıştır.¹³⁴

h. el-Bişâm (البشام)

Bişam ağacının latince adı ‘Commiphora gileadensis’ olup Churryaceae familyasındaki mürver cinsine mensup bir bitki türüdür.¹³⁵ Bişam ağacı Suudi Arabistan (Mekke, Medine ve Yemen) ve Avrupa’nın özel bölgelerinde yetişmektedir.¹³⁶ Mekke’de dağların yüksek kesimlerinde yetişmekte olup, nadir bulunan bir bitki türüdür. Bişam’ın boyunun yüksekliği 3 metreye kadar ulaşabilir.¹³⁷ Yapısı çalı şeklinde olup ve yaprakları mevcuttur.¹³⁸

¹³¹ “Mahlep”, *Vikipedi*, 17 Kasım 2024.

¹³² المحلب.. حرب السودان تضرب أحد أهم المواسم الزراعية في إلب، “تلفزيون سوريا” (19 Haziran 2023).

¹³³ “Mahlep Ağacı: Faydaları, Kullanım Alanları Ve Yetiştirme İpuçları - Faydalı Bilgin”, 21 Nisan 2023.

¹³⁴ Veşşâ, *Kitâbü'l-Müveşşâ*, 185.

¹³⁵ “بشام”, *Vikipedi*, 06 Aralık 2024.

¹³⁶ “Basham’ın Faydaları Nelerdir ve Nasıl kullanılır - Ansiklopedi”, 26 Mayıs 2019.

¹³⁷ “عام / شجرة البشام ... رائحة زكية تغطي جبال مكة المكرمة”, (Erişim 25 Eylül 2024).

¹³⁸ “بشام”, *Vikipedi*, 06 Aralık 2024.

Şekil 9: Bişâm Ağacı Görseli¹³⁹

Bişâm ağacı, yaprakları ovuşturulduğunda ya da dalı koparıldığında hoş bir koku yaymasıyla bilinmektedir. Bu nedenle, bişâm çalısının dalları, ağızda güzel koku bırakan bir misvak olarak kullanılmaktadır. Ağacın kabuklarının içerisinde reçineler antibakteriyel özelliği ile yaraları temizler ve aromatik özelliğe sahiptir. Ayrıca ağacın kabuğu kazındığında 'Mekke balsamı' olarak bilinen yağ elde edilir.¹⁴⁰ Yaraların tedavisinde, ateş, soğuk algınlığı, romatizma, cilt enfeksiyonu, migren, astım ve göz enfeksiyonu gibi hastalıkların tedavisinde istifade edilmiştir.¹⁴¹ Ayrıca ağız ve diş temizliğinde antibakteriyel özelliğinden dolayı misvak olarak kullanılmıştır.¹⁴²

i. **İzhir Kökleri (عُروق الإنْخِر):**

İzhir bitkisinin latince adı '*Cymbopogon schoenanthus*' olup yapısı kalın ve çimensi bir bitki türüdür. Bu bitkinin boyu 2 metreye kadar uzayabilir.¹⁴³

¹³⁹ <https://www.spa.gov.sa/w1848040>

¹⁴⁰ "عام / شجرة البشام ... رائحة زكية تغطي جبال مكة المكرمة".

¹⁴¹ "Basham'ın Faydaları Nelerdir ve Nasıl kullanılır - Ansiklopedi".

¹⁴² Cevad Ali, *Mufasssal*, 13/96.

¹⁴³ "إنْخِر مكي", *Vikipedi*, 04 Haziran 2024.

Şekil 10: İzhir Bitkisi¹⁴⁴

Arap Yarımadası'nda bilinen bir bitki olup tıpta ve güzel kokusu ile kozmetik ürünlerde kullanılmaktadır. Haşere vb. zehirlemelere karşı panzehir görevi görmektedir. Kalp, bağırsak, akciğerleri ve organ yetmezliği (zayıflığı) durumunda kullanıldığında güçlendirir ve rahim ağzını sıkılaştırır ayrıca kokusuyla akciğerleri temizler. İzhir özü böbrek ağrılarına gelmektedir. İzhir suyu kaynatıldığında gözdeki mikrobunu kırar, yüzü sıkılaştırır ve suyu ile yapılan gargara diş ağrısına iyi gelmektedir.¹⁴⁵ İzhir yağı ağız içi yara, enfeksiyonlara ve dil spazmı gibi hastalıklara iyi gelmektedir.¹⁴⁶ Veşşâ'nın eserinde ağız temizleyici olarak kullanılan misvak türü olarak geçmiştir.¹⁴⁷ Sosyal hayatta bu ağaç türü evlerin çatılarını kapatmak için kullanılmaktadır.¹⁴⁸

j. **Akırakarha Dalları (عُقْدُ الْعَاقِرْ قَرَحَا):**

Latince ismi '*Quneitsa Gherdibia*' olan bu bitki, Papatya bitkisine benzer ve Asteraceae familyasındandır. Bir çok farklı isme sahiptir bunlar ise: Qantous, Oud al-Qurrah, Oud al-Attas, Taghnest, Tiqnest, Taqndest, Fas'ta Taqndasht ve Cezayir'de Taqnutus'tur. Bu bitki Cezayir ve Mağrib'de yetişmektedir. Kökleri toprağa salındıktan sonra boyu yükselmektedir. Çiçekli yapısının ortasında sarı bir bölüm bulunurken papatya gibi beyaz yaprakları vardır. Gövdesinde ise yeşil yaprakları bulunmaktadır.¹⁴⁹

¹⁴⁴ "فوائد عشبة الأذخر للسكر: هل هي موجودة؟", *Webteb* (Erişim 31 Ekim 2024).

¹⁴⁵ Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Ebi'l-Hazm İbnü'n-Nefis el-Kareşî ed-Dımaşkî İbnü'n-Nefis, *eş-Şâmil fi's-sinâ'ati-tıbbiyye*, thk. Yusuf Zidan (el-Mecme'u's-Sekafî, 2000), 207-222.

¹⁴⁶ İbn Sînâ, *el-Kânûn fi't-tıb*, 258-262.

¹⁴⁷ Veşşâ, *Kitâbü'l-Müveşşâ*, 185.

¹⁴⁸ Saîd bin Ali bin Wahf al-Qahtani Wahf al-Qahtani, *Sahih İmam el-Buhari'de Davet Fıkhi* (Riyaset-i Amme li İdaarat el-Buhûs el-İlmiyye ve'l-İfta ve'l-Da'wa ve'l-İrşad, 1321), 403.

¹⁴⁹ "قنيطسة غردية", *Vikipedi*, 23 Aralık 2024.

Şekil 11: Akırankarha Bitkisi¹⁵⁰

Bitkinin bir çok faydası vardır. Bunlar: Orak hücreli anemisi, alerjik astım, kekemelik, işitme bozukluğu, romatizma, soğuk algınlı, baş ağrısı, epilepsi, diş ağrısı ve diş eti enfeksiyonlarında tedavi amaçlı istifade edilmiştir.¹⁵¹ Bazı kaynaklarda ağız ve diş temizliğinde kullanılan misvak türü olarak geçmektedir.¹⁵²

k. **Öd Ağacı:**

Latince adı '*Aquilaria agallocha*' olup Tropik bölgelerde yetişmektedir. Odunun kabuğu güzel kokması nedeniyle dinî törenlerde yakılarak tütsü gibi kullanılmaktadır.¹⁵³ Tropik bölgelerde; Çin, Hindistan, Kamboçya ve Malezya gibi ülkelerde yetişmektedir. Bu ağacının boyu 40 metreye kadar uzayabilir, gövde çapı 60 cm'ye kadar genişleyebilir. Yaprakları yeşil ve incedir. Başlangıçta sarımsı bir yeşil rengi vardır daha sonra olgunlaştıkça rengi koyulaşır.¹⁵⁴

¹⁵⁰ “العاقِرُ قَرَحًا”, Bing (Erişim 24 Mart 2025).

¹⁵¹ فوائد نبات عاقر قرحا.jpg (630×300)” (Erişim 13 Ocak 2025).

¹⁵² Veşşâ, *Kitâbü'l-Müveşşâ*, 185.

¹⁵³ *Vikisözlük*, “Öd Ağacı”, 28 Temmuz 2023.

¹⁵⁴ “Öd Ağacı Nedir, Nerede ve Nasıl Yetişir? Öd Ağacı Özellikleri, Bakımı ve Faydaları Hakkında Bilgi” (01 Nisan 2021).

Şekil 12: Öd Ağacı Dalı ¹⁵⁵

Tıbbi alanda öd ağacı zehirlenmeye karşı panzehir özelliği taşımaktadır. Ayrıca idrar söktürücüdür, kalın bağırsakları düzenler, ağrı kesicidir, depresyon, strese iyi gelir ve balgamı gidererek bir çok hastalığa şifa olmuştur. Kokusunun güzel olduğundan kozmetik alanında parfüm olarak kullanılmıştır.¹⁵⁶ Ağız ve diş temizliği için Özer¹⁵⁷ öd ağacını misvak olarak kullanılabılır olduğunu ifade etmiştir.

I. Nim Ağacı (شجرة النيم):

Nim ağacının Latince adı *Azadirachta indica* olup Meliaceae familyasına ait tropikal ve subtropikal bir ağaç türüdür.¹⁵⁸ Nim ağacı dünyada Hindistan, Sri Lanka Avusturalya, Endonezya ve Batı gibi ülkelerde yetiştirilmektedir. Ağacın boyu 30 m ve çapı ise 2,5 m'ye sahiptir.¹⁵⁹ Yaprakları oval, incedir ve rengi yeşildir. Çiçekleri salkım şeklinde beyaz renktedir. Meyveleri yuvarlak şeklinde olup ham hali yeşil ve olgunlaştıkça sarılaşmaktadır.¹⁶⁰

¹⁵⁵ “Öd Ağacı”, *Bing* (Erişim 18 Aralık 2024).

¹⁵⁶ “Öd Ağacı Nedir, Nerede Ve Nasıl Yetiştir?” (01 Nisan 2021).

¹⁵⁷ Özer, *Tabiat Eczanesi*, 253.

¹⁵⁸ agac.gen.tr, “Neem Ağacı Türleri ve Özellikleri”, *Ağaçlar* (Erişim 18 Aralık 2024).

¹⁵⁹ “Neem Ağacı Nedir, Nerede Ve Nasıl Yetiştir? Neem Ağacı Özellikleri, Bakımı Ve Faydaları Hakkında Bilgi” (01 Nisan 2021).

¹⁶⁰ “Neem Ağacı Nedir, Nerede Ve Nasıl Yetiştir?” (01 Nisan 2021).

Şekil 13: Nim Ağacı¹⁶¹

Nim ağacı kepek, cilt sorunları, enfeksiyon, egzama,¹⁶² sedef gibi rahatsızlıklara karşı etkili olup aynı zamanda ağızdaki bakteri oluşumunu engeller ve diş eti problemlerine faydalı olmaktadır. Ayrıca Özer¹⁶³ kitabında nim ağacının ağız ve diş temizleme aracı olarak misvak türü olduğuna değinmiştir.

m. Dut Ağacı (شجرة التوت):

Latince adı *Morusspp*’ olan dut ağacı Moraceae familyasındaki çiçekli bitkilerin meyvesidir. Ilıman ve nemli havayı seven dut ağacı Güney Amerika, Kuzey Amerika, Güney Afrika, Avrupa ve Asya’da yetişmektedir. Boyu 15 m’ye kadar ulaşan ağacın gövdesi gri renkte olup yaprakları kalp şeklinde, yeşil renkte ve kenarları tırtıklıdır. Meyveleri ise beyaz, mor ve siyahtır.¹⁶⁴

¹⁶¹ “Nim Ağacı”, *Bing* (Erişim 18 Aralık 2024).

¹⁶² “Neem Ağacı Nedir, Nerede Ve Nasıl Yetiştir?” (01 Nisan 2021).

¹⁶³ Özer, *Tabiat Eczanesi*, 253.

¹⁶⁴ “Dut”, *Vikipedi*, 10 Kasım 2024.

Şekil 14: Dut Ağacı Dalı¹⁶⁵

Dut ağacının yaprakları kaynatıldığında, kolesterolü düşürür, diyabeti kontrol altına alır, cilt tedavisinde faydalı olup kan basıncını dengeler ve bağışıklık sistemini güçlendirir.¹⁶⁶ Ağız ve diş sağlığında dut ağacının dalı misvak türü olarak kullanılmıştır.¹⁶⁷

n. Şeftali Ağacı (شَجَرَةُ الْمِشْمَشِ):

Latince adı “*Prunus persica*” olan şeftali ağacı, Rosaceae familyasındandır. Bu ağaç ılıman iklimde yetişmekte olup en çok Çin, İtalya, Yunanistan, İspanya, Türkiye, ABD ve İran gibi ülkelerde üretilmektedir. Ağacın boyu 2 /2.5 metre olup, yaprakları dişli, rengi yeşil ve ucu ok şeklindedir. Soğuk havalara karşı dayanıksız olup ilkbaharda tomurcuk açar. Ağaç yazın meyve vermektedir.¹⁶⁸

¹⁶⁵ “Dut Ağacı”, *Bing* (Erişim 18 Aralık 2024).

¹⁶⁶ Habertürk, “Dut Ağacı Nasıl ve Nerede Yetiştirilir? Dut Ağacı Bakımı, Özellikleri, Faydaları, Budama Teknikleri ve Çeşitleri”, *Habertürk* (Erişim 18 Aralık 2024).

¹⁶⁷ Özer, *Tabiat Eczanesi*, 253.

¹⁶⁸ “Şeftali”, *Vikipedi*, 03 Temmuz 2024.

Şekil 15: Şeftali Ağacı Dalı¹⁶⁹

İçerisinde A, C ve E vitamini bulunduran şeftali antioksidan bakımından zengin bir kaynaktır. C vitamini sayesinde vücuttaki enfeksiyonu engelleyerek bağışıklık sistemini güçlendirir. Ayrıca sindirim sistemini düzenler, gözü iyileştirir ve içerisindeki potasyum ile kalp sağlığını destekler.¹⁷⁰ Ağacın dalı ise ağız ve diş sağlığında misvak olarak kullanılmıştır.¹⁷¹

o. Balsam/ Bekâ Ağacı:

Latince adı '*Euphorbia cuneata*' dır' olan bu ağaç Hicaz dağlarında yetişmektedir. Bitkinin çalıya benzer bir yapısı vardır. Boyun üç metreye kadar uzamaktadır. Ağaç kahverengi pürüzsüz bir yapıya sahip olup yaprakları yeşildir. Ağacın nohuttan biraz büyük yuvarlak meyveleri vardır.¹⁷²

¹⁶⁹ “Şeftali”, *Vikipedi*, 03 Temmuz 2024.

¹⁷⁰ “Şeftalinin faydaları ve zararları nelerdir?”, *Şeftalinin faydaları ve zararları nelerdir?* (Erişim 05 Şubat 2025).

¹⁷¹ Dimaşkî, *Tuhfetü'n-nüssâk fî fazli's-sivâk*, 61.

¹⁷² “Albaka - Tip I - Doğa Suudi Arabistan” (Erişim 05 Şubat 2025).

Şekil 16: Balsam Ağacı Dalı¹⁷³

Ağacın özü damıtılarak yapıştırıcı olarak istifade edilir.¹⁷⁴ Ayrıca misvak türü olarak kullanılmıştır.¹⁷⁵

p. Şeceretü'l-feres Ağacı:

Latince adı '*Parkinsonia aculeata*' olan bu ağaç Leguminoideae familyasından dikenli bir yapıdadır. Genellikle Panama ve Kuzey Afrika'da yetişmektedir. Boyu 10 metreye kadar ulaşmaktadır.¹⁷⁶ Ağacın gövdesi yaprak dökmeyen dikenli bir yapıda olup ve pürüzsüz yeşildir.¹⁷⁷

Şekil 17: Şeceretü'l-feres Ağacı¹⁷⁸

¹⁷³ “Albaka - Tip I - Doğa Suudi Arabistan”.

¹⁷⁴ “Albaka - Tip I - Doğa Suudi Arabistan”.

¹⁷⁵ Baytop, “Misvak”.

¹⁷⁶ “Parkinsonia ağacı”, *Parkinsonia ağacı* (blog) (Erişim 05 Şubat 2025).

¹⁷⁷ “نیاتاتی”, “بارکنسونیا”, (blog), 25 Haziran 2014.

¹⁷⁸ “بذور شجرة باركنسونيا - شوكة الفرس” (Parkinsonia aculeata) (Erişim 25 Mart 2025).

Ağaç rüzgarı engellemek için kullanılmakta aynı zamanda, yakıt olarak kullanılmak üzere tüketilmektedir.¹⁷⁹ Ağız ve diş temizliğinde misvak olarak kullanılmıştır.¹⁸⁰

1.1.3. Misvak Olarak Kullanılması Tercih Edilmeyen Türler Ve Alternatif Uygulamalar

Misvak kullanımına dair çeşitli kaynaklarda, bazı bitki türlerinin ağız ve diş sağlığı üzerinde olumsuz etki yaratabileceğinden bahsedilmektedir. Bu türler, insan sağlığını tehdit edebilir bu nedenle dikkatli bir seçim yapılması önemlidir. Dolayısıyla misvak da doğal bir ürün olduğundan, üzerinde şüphe oluşturmaması için kullanılacak bitki türü dikkatli bir şekilde seçilmelidir. Misvak kullanımında tavsiye edilmeyen türler haram ve mekruh olarak ikiye ayrılır. Haram olan çeşitler içeriği tamamen zehirli olan ya da zehirli madde barındıran bitki türleridir. Bu bitkilerin kullanımı hayati tehlike oluşturduğu için kullanımı kesinlikle yasaktır.¹⁸¹ Mekruh olan çeşitler ise Hz. Peygamber (sav) kullanılmamasını istemediği kök ya da dal türleridir. Reyhan ve nar ağacından misvak kullanmak cüzam hastalığını tetiklediği için Hz. Peygamber (sav) tarafından yasaklanmıştır.¹⁸² Tütün ağacı, asma dalı, süpürge ağacı,¹⁸³ incir ağacı, defne ağacı (diş ağrısına neden olduğundan), tarfa bitkisi (unutkanlık yaptığı için), üzüm (kaşıntı ya da döküntü),¹⁸⁴ sedef, incir, gül, misk, turp,¹⁸⁵ mersin ağacı, kamış çubuğu¹⁸⁶ misvak olarak kullanımı tavsiye edilmez.

Hz. Peygamber (sav), misvak kullanmayı ümmetine tavsiye etmiş ve kendisi de örnek olmuştur. Misvak bulunmadığında kısa vadede alternatif bir çözüm olarak, Hz. Peygamber'in parmağı da tavsiye ettiğinden bahsedilir. Bu durumu Ensâr'dan Amr b. Avf kabilesinden bir adam söyle sormuştur. *“Ey Allah'ın Resulü, bize misvak kullanmayı teşvik ettin, bunun dışında yapılacak başka bir şey var mı? Hz. Muhammed şöyle cevap verdi: Abdest alırken parmakların misvaktır. Onları dişlerinin üzerine*

¹⁷⁹ بذور شجرة باركنسونيا - شوكة الفرس“ (Parkinsonia aculeata)” (Erişim 05 Şubat 2025).

¹⁸⁰ Baytop, “Misvak”.

¹⁸¹ Kâhirî, *Terğib ve 't-Terhib*, 2/445; Zâhid, *Tuhfetü's-sülâk fî fadâilü's-sivâk*, 33.

¹⁸² Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed el-Absî el-Kûfî İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, thk. Kamil Yusuf el-Hut (Lübnan: Dar al-Tac, 1409/1989), 5/325; Kâhirî, *Terğib ve 't-Terhib*, 2/445; Zâhid, *Tuhfetü's-sülâk fî fadâilü's-sivâk*, 33.

¹⁸³ Kâhirî, *Terğib ve 't-Terhib*, 2/445.

¹⁸⁴ Zâhid, *Tuhfetü's-sülâk fî fadâilü's-sivâk*, 34.

¹⁸⁵ Kettânî, *ed-Dirâk fî mâ yeteallak bi's-sivâk*, 119.

¹⁸⁶ Özer, *Tabiat Eczanesi*, 255.

sürmelisin."¹⁸⁷ Enes b. Mâlik'ten rivayet edilen başka bir haberde ise Resulullah (sav) şöyle buyurdu: '*Parmak, misvak için yeterlidir.*'"¹⁸⁸ Bu rivayetlerden parmağın misvakla eş değer olmadığı ancak Hz. Muhammed'in acil geçici bir çözüm olarak misvak bulunmadığında parmak kullanımına teşvik ettiği anlaşılmaktadır. Diş temizliğinde misvak ucunun fırça gibi olması daha kullanışlıdır; fakat parmak temizlik konusunda aynı etkiyi göstermemektedir.

Kitâbü's-Sivâk adlı eserde misvak bulunmadığında yerine parmak kullanılmıştır. Ancak, parmak yumuşak olduğunda bu yöntem geçerli sayılmaz. Eğer parmak sert ise üç farklı görüş bulunmaktadır:

1.Görüş: Misvak yerine parmak kullanmak aynı değildir bu nedenle aynı sevabı kazandırmaz.

2. Görüş: Misvak yerine parmak kullanılabilir.

3.Görüş: Kişi misvak almaya güç yetiremiyorsa parmakla misvak kullanımında sevap kazanır fakat başka bir araç kullanımı varsa parmak kullanmak geçerli değildir.¹⁸⁹

Sonuç olarak parmakla kullanımı, misvak bulunmadığında sorunu gidermek için Hz. Peygamber'in (sav) önerdiği alternatif bir çözüm yoludur. Bu nedenle parmak kullanımı misvak kıyas edilemez.

1.1.4. Misvak'ın Elde Ediliş Şekli ve Hazırlanması

Misvak İslâm kültüründe ağız ve diş temizliğinde kullanılan doğal bir araçtır. Misvak bitki türlerinin köklerinden ve dallarından üretilmektedir. Her iki türde de ebatları birbirine yakındır, ancak genellikle bitki kökleri kullanılmaktadır. Hatta bitki türleri içerisinde erak ağacı daha fazla kullanılmaktadır. Erak ağacının lifli yapısı, onun etkili ağız ve diş temizleyicisi olmasını sağlar.¹⁹⁰ Bu ağaç genellikle çöl ikliminin olduğu yerde kumlu toprakta yetişir, bu nedenle köklerinin topraktan çıkarılması kolaydır. Gündelik hayatta kolay taşınması ve muhafaza edilmesi için ağacın kökleri 15-25 cm uzunluğunda kesilmektedir. Eni ise ağız ve dişlerin kolay temizlenmesi için 1-2 cm olacak şekilde kesilir.

¹⁸⁷ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1424/2003), 67.

¹⁸⁸ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 67.

¹⁸⁹ Mukaddem, *Kitâbü's-Sivâk*, 11.

¹⁹⁰ Kettânî, *ed-Dirâk fî mâ yeteallak bi's-sivâk*, 110.

Şekil 18: Erak Ağacı Köklerinin Çıkarılışı¹⁹¹

Şekil 19: Misvak Çubuğunun Kesilmiş Hali¹⁹²

Köklerden oluşan çubuklar hazırlandıktan sonra uç kısmı boyuna 1-1,5 cm soyulur ve kabuğun içerisinde olan lifli yapısı ortaya çıkar.¹⁹³ Kabuk kekremsi bir tada sahiptir. Soyulan kabukların tadı tere otu gibiyse misvak kökünün taze olduğu anlaşılmaktadır.¹⁹⁴ Dallarda aynı kökler gibi kullanıma uygun ebatlarda makas yardımıyla kesilir. Üzerinde filiz var ise temizlenir ve kullanıma uygun hale getirilir. Sonra taze olan bu uç kısma çentik atılır ya da ağıza alınarak dişler yardımı ile ezilerek yumuşatılır. Fırça işlevini alan uç kısım böylece kullanıma uygun bir hale gelmektedir. Eğer misvak taze değilse uç kısmı aynı şekilde açılır ılık suda yarım saat bekletilir daha sonra ağızda çiğnenmesiyle ya da bıçak yardımıyla hazır hale getirilir.¹⁹⁵ Soyulan kısmın lifli yapısının, içerisindeki bileşenlerin ve tadının korunabilmesi için en fazla 1-1,5 cm olması gerekir.¹⁹⁶ Daha fazla soyulması misvakın kurummasına, hedeflenen faydanın elde edilememesine sebep olur.

¹⁹¹ “Yemenliler misvak satarak hayatta kalma mücadelesi veriyor”, haz. Lotus News.

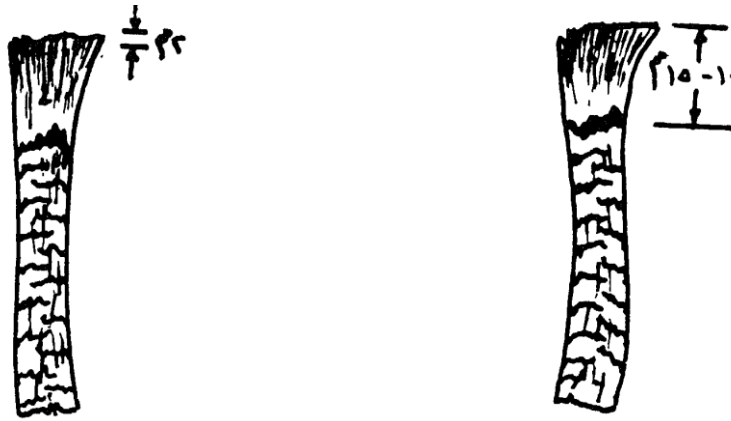
¹⁹² “Misvak”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Ocak 2025).

¹⁹³ Ebû Şâme el-Makdisî, *Kitâbü's-Sivâk*, (Mukaddime) 21.

¹⁹⁴ Baytop, “Misvak”; Özer, *Tabiat Eczanesi*, 225.

¹⁹⁵ Özer, *Tabiat Eczanesi*, 255.

¹⁹⁶ Suayd, *es-Sivâk ve 'l-inâyeti'l-insân*, 218.

Şekil 20: Ucu Acılan Misvakın Görseli¹⁹⁷

Misvakın uç kısmı yıprandığında ağız ve dişleri temizleyemez hale gelir ve bileşenindeki yararlı maddeler yok olmaktadır. Bu nedenle yıpranan kısım 2-3 günde bir kesilir ve aynı soyulma işlemi misvak kökünün geri kalan kısmına tekrar uygulanmaktadır.¹⁹⁸ Yaptığımız araştırmada misvakın kullanılan kısmının, ne yapıldığında dair bir bilgiye rastlamadık. Ancak bunlar çöp hükmünde olsa da İnsanların kullandığı bir malzeme olduğundan özenle ortadan kaldırılmasının uygun olacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla işe yaramayan âtil kısımların ilk etapta toprağa gömülmesi daha makuldür. Zira misvakın yapısının doğal olması sebebiyle biyolojik olarak kolaylıkla çözülebilir. Böylece doğada çevre kirliliğine yol açmaz. Eğer gömülemezse atılması gerektiği düşünülmektedir.

Misvak sadece dal formu ile sınırlı kalmamıştır. Bu bitkinin birçok faydası olduğundan, kullanımını daha işlevsel hale getirmek amacıyla çeşitli yan ürünler üretilmiştir. Bu ürünler, kullanım amacına göre toz ve yağ formları bulunmaktadır. Misvakın toz hali, ağacın köklerinin öğütülmesiyle elde edilir. Bu toz, doğrudan su ile karıştırılarak diş fırçalamada ya da gargara yapılarak kullanılmıştır.¹⁹⁹ Yağ hali ise köklerinden elde edilmiştir. Yapısında antioksidan özelliği daha fazla olduğundan ağız sağlığını diğer formları gibi destekler.²⁰⁰ Tarihsel bağlama bakıldığında ağız ve diş bakımında gül yağı, defne yağı ve nard yağı gibi birçok yağdan istifade edilmiştir.²⁰¹

¹⁹⁷ Ebû Şâme el-Makdisî, *Kitâbü's-Sivâk*, (Mukaddime) 21.

¹⁹⁸ Özer, *Tabiat Eczanesi*, 255.

¹⁹⁹ “Misvak Tozu Kullanımı ve Faydaları Nelerdir?” (Erişim 11 Ocak 2025).

²⁰⁰ Apaydın, “Salvadora Persica (misvak) bitkisinden elde edilen uçucu yağın antioksidan ve antimikrobiyal aktivitelerinin araştırılması”, 1001-1006.

²⁰¹ İbn Sînâ, *el-Kânûn fi't-tıb*, 2/267.

Böylece farklı formdaki misvak yağında ağız ve diş bakımına katkı sağlamış bir yöntem olarak kullanılır.

Şekil 21: Misvak Tozu²⁰²

Şekil 22: Misvak yağı²⁰³

1.1.5. Misvak'ın Kullanım Tarifi

Dişlerin düzenli ve doğru temizlenmesi ağız sağlığı için önemlidir aksi halde dişlerde biriken bakteriler çürük, iltihap, ağız kokusu, sararma ve diş eti hastalıklarına neden olabilir. Dişler doğru temizlenmediğinde yine aynı sonuçlarla karşılaşırız, bu nedenle doğru ve düzenli diş temizliği ağız sağlığını korumak için atılan önemli bir adımdır. Doğal bir temizleme aracı olup kullanımı oldukça basit ve pratik olan misvak, diş minesini ve etlerini tahriş edecek kadar sert, dişlerdeki bakterileri temizleyemeyecek kadar yumuşak olmamalıdır.²⁰⁴ Dişlerde plak, sararma ve koku oluşumunu engellemek için ise düzenli bir şekilde kullanılmalıdır. Genel olarak dişlerde plak oluştuğunda, uyku, açlık vb. durumlarından dolayı ağız kokusu değiştiğinde, abdest alırken veya

²⁰² ”مسواك مسحوق“، Bing (Erişim 11 Ocak 2025).

²⁰³ ”زيت المسواك“، Bing (Erişim 11 Ocak 2025).

²⁰⁴ Kazvîni, *Hasâisü's-sivâk*, 12.

namaz kılmaya hazırlanırken misvak kullanılmaktadır.²⁰⁵ Ayrıca misvak kişisel temizlik aracı olup başkaları tarafından kullanılmamalıdır, aksi takdirde kullanan kişi düşük seviyeli olarak nitelendirilmektedir.²⁰⁶ Başkasının misvakını kullanmak ağızda bulunan bakteri veya mikropların yayılmasına neden olur ve çeşitli sağlık sorunlarını da beraberinde getirmektedir.

Misvak kullanımının etkili, hijyenik ve verimli olması için belirli kural ve şekillerde olmalıdır. İlk olarak misvak ucu tarif edildiği şekilde hazırlanmalıdır. Daha sonra misvağı ağızda rahat hareket ettirmek ve etkili bir şekilde kullanmak için doğru tutuş ve kullanım şekli oldukça önemlidir. Misvak kullanırken temizlik sırasında, ibadetlerde, günlük yaşamda ve birçok durumda tercih edilen sağ el kullanılmalıdır.²⁰⁷

Misvağı tutarken sağ el serçe parmağı alt kısımda yüzük parmağı, orta parmak ve işaret parmağı üstte olmalı; başparmak da misvakın başının alt kısmında olmalıdır. Misvak kullanırken sıkı bir şekilde tutulmamalıdır. Zira uygulanan baskı dişlere ve etlerine zarar vermektedir. Bu nedenle yumuşak bir şekilde tutup, nazik hareketlerle misvak kullanılmadır.²⁰⁸

Misvağı kullanmaya başlarken ilk olarak ön dişlerden başlayarak sağ azı dişlere doğru temizlik yapılır daha sonra sol tarafa geçilir.²⁰⁹ Temizlik yönüne doğru dişler misvağı, aşağıdan yukarıya²¹⁰ ya da dişleri enlemesine²¹¹ doğru temizler.²¹² Temizleme işlemi diş etinden dişin uçlarına doğru sistemli bir şekilde yapılmalıdır.²¹³ Bu işlem sırasında, diş etlerinin aşınmaması ve temizliğin iyi sağlanabilmesi için fazla hızlı ve sert hareket edilmemelidir. Aynı şekilde, alt dişler de aşağıdan yukarıya ya da enlemesine doğru temizlenmelidir. Alternatif olarak, üst ve alt dişler birleştirilip

²⁰⁵ Kazvîni, *Hasâisü's-sivâk*, 9.

²⁰⁶ Zâhid, *Tuhfetü's-sülâk fî fadâilü's-sivâk*, 38.

²⁰⁷ Kettânî, *ed-Dirâk fî mâ yeteallak bi's-sivâk*, 116.

²⁰⁸ Zâhid, *Tuhfetü's-sülâk fî fadâilü's-sivâk*, 37.

²⁰⁹ Kâhîrî, *Terğib ve 't-Terhib*, 2/464; Mukaddem, *Kitâbü's-Sivâk*, 12.

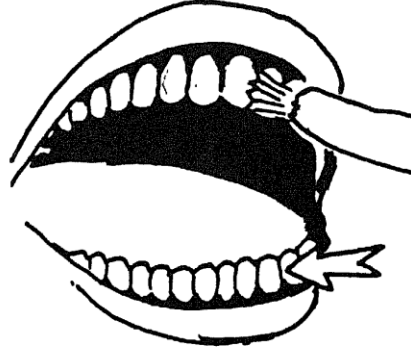
²¹⁰ Suayd, *es-Sivâk ve 'l-inâyeti 'l-insân*, 220.

²¹¹ Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *el-Merâsil*, thk. Şuayb el-Arnevût (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1408), 74.

²¹² Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr eş-Şinkîti, *Şurûku envâri 'l-mineni 'l-kübra 'l-ilâhiyye bi keşfi esrâri's-süneni 'ş-şuğra 'n-nesâiyye* (Riyad: Metâbiu'l-Hamîdi, 1425), 1/83.

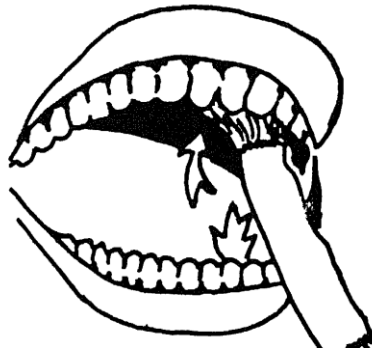
²¹³ Suayd, *es-Sivâk ve 'l-inâyeti 'l-insân*, 220.

aşağıdan yukarıya ya da enlemesine doğru hareket ettirilerek her iki yüze de ulaşacak şekilde temizleme işlemi yapılabilir.²¹⁴

Şekil 23: Ön Üst ve Ön Alt Dişlerin Temizlenmesi²¹⁵

Ön ve alt dişlerin arka yüzeylerinin temizliğinde ise isteğe bağlı olarak ilk, üst arka taraftan başlanabilir. Dişler aşağıdan yukarıya diş etlerini aşındırmayacak ve kalıntı bırakmayacak bir üslupla temizlenir. Bu hareket silsilesi dişlerde istenilen temizlik sağlanana kadar devam etmektedir.²¹⁶

Şekil 24: Arka Ön ve Alt Dişlerin Temizliği²¹⁷

Arka azı dişleri çıkıntılı olduğundan temizlerken misvak dişlerin yapısına göre konumlandırılarak dikkatli yavaş bir şekilde aşağıdan yukarıya ya da enlemesine doğru dairesel hareketlerle azı dişlerin ön yüzü ve arka yüzü kapsamlı bir şekilde kalıntılardan

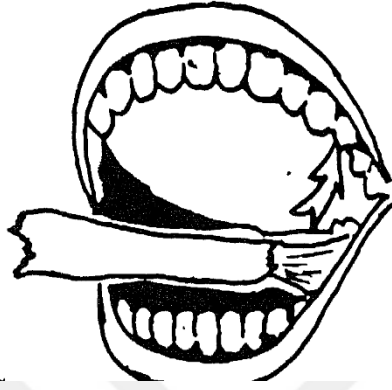
²¹⁴ Ebû Şâme el-Makdisî, *Kitâbü's-Sivâk*, (Mukaddime) 24.

²¹⁵ Ebû Şâme el-Makdisî, *Kitâbü's-Sivâk*, (Mukaddime) 25.

²¹⁶ Suayd, *es-Sivâk ve 'l-inâyeti 'l-insân*, 220.

²¹⁷ Ebû Şâme el-Makdisî, *Kitâbü's-Sivâk*, (Mukaddime) 25.

temizlenir.²¹⁸ Misvak kullanırken aşırıya kaçılmamalıdır aksi halde dişler aşınır ve parlaklığını kaybeder.²¹⁹

Şekil 25: Azı Dişlerin Ön ve Arka Yüzlerinin Temizlenmesi²²⁰

Son olarak ağız ve dişleri temizledikten sonra misvakın temizliğine ve muhafaza edilmesine dikkat edilmelidir. Misvakın uç kısmı yıkanır²²¹ ya da uzun süre kullanılmış ise misvak yenilenmelidir.

Temizlenen misvak temas edilen yerde kirlenmeyecek şekilde dik ya da yatay bir formda konumlandırılmalıdır. Ayrıca kurumaması için serin, nemli olmayacak şekilde kuru mutedil bir ortamda muhafaza edilmelidir. Misvak toz, kir ve diğer dış etkenlerden korunmak için çeşitli malzemelerle sarılabilir ya da²²² temin edilen misvakın paketlerine geri muhafaza edecek şekilde konulmalıdır.²²³ Misvak yapısı nedeniyle sıcak ve nemli ortamda bakteri taşıyabilir ya da kuruyabilir bu nedenle güneş ışığından uzak tutulmalı ve her zaman serin bir ortamda muhafaza edilmelidir. Bu şekilde, misvak uzun süre hijyenik ve etkili bir şekilde kullanılabilir.

Misvak faydalı olsa bile kullanımı hoş olmayan yerler ve vaziyetler bulunmaktadır. İstifade edildiği alan ağız ve dişler olduğu için tuvalet, hamam, kalabalık ortam, yol kenarları vb. yerlerde misvak kullanımı hoş karşılanmamaktadır.

²¹⁸ Suayd, *es-Sivâk ve 'l-inâyeti 'l-insân*, 220.

²¹⁹ İbn Kayyim el-Cevzîyye, *et-Tıbbü 'n-nebevî*, 243.

²²⁰ Ebû Şâme el-Makdisî, *Kitâbü 's-Sivâk*, (Mukaddime) 25.

²²¹ Zâhid, *Tuhfetü 's-sülâk fî fadâilü 's-sivâk*, 38.

²²² Veşşâ, *Kitâbü 'l-Müveşşâ*, 186.

²²³ Önal, *Hiz. Peygamber'in Kişisel Bakımı*, 44-45.

Özellikle tuvalet ve hamamda misvak kullanan kişi vasat ve sıradan olarak nitelendirilir. Hijyen açısından uygun olmayan ortamlarda misvak kullanımı diş etlerini gevşetir ve ağız tadını değiştirdiği düşünülmektedir. Misvak kullanımı doğru pozisyon ve özen göstererek yapılmalıdır. Yatarak ve konuşarak misvak yapmak ağız ve dişleri tam temizlemeyeceği için hijyen açısından uygun değildir. Misvak kullanımında oturur pozisyonda olan insan temizleme eyleminde daha dikkatli olacağından, ayakta misvak yapmaktan daha iyi karşılanır.²²⁴

1.1.6. Misvak'ın Faydaları

Misvak, ağız ve diş sağlığında kullanılan, doğal yapısı ve içeriğindeki bileşenler nedeniyle kullanımı pratik bir temizlik aracıdır. Yapısındaki bileşenler kullanım alanının etkisi ve İslâm dininde değer görmesi gibi sebeplerle sağlık, sosyal ve dini açıdan önem arz etmektedir.

1.1.6.1. Tıbbi Faydaları

Misvak, genellikle İslâm kültüründe kullanılan, ağız ve diş temizliğini sağlamak için tercih edilen doğal lifli yapısıyla bir nevi diş fırçasıdır. Lifli yapısındaki bileşenler sayesinde diş, diş etleri ve dil üzerinde faydasını göstermektedir. Ancak bu faydaları sağlamak için misvak, doğru şekilde ve nazik bir biçimde kullanılmalıdır; diş etlerine zarar vermemek için kullanırken aşırı sert baskı uygulanmamalıdır. Misvakın içeriğinde birçok bileşen barındırmaktadır. İncelenen kaynaklarda on beş adet bileşen ismi zikredilmektedir.²²⁵ Bu bileşenler şunlardır: Salvadorin (Alkaloidler) diş çürüğü, diş eti hatalıkları ve ağızdaki kokulara neden olan bakterileri yok eder, ayrıca tahrişi engeller. Bu sayede ağızda hijyeni sağlar ve diş etlerini korur.²²⁶ Klorür, diş taşı oluşumunun önüne geçer ve ağızda hijyeni sağlar. Florür, dişlerde bakteri oluşumunu engelleyerek çürüklerden korur ve diş minesini güçlendirir. Silika (Silis), diş minesine zarar vermeden plak ve tartarı yok eder, leke oluşumunu önler ve dişleri beyazlatır. Kükürt (Sülfür), plak ve tartar oluşumunu engeller. Böylece ağızda koku oluşumunun önüne

²²⁴ Veşşâ, *Kitâbü'l-Müveşşâ*, 185.

²²⁵ Miloğlu vd., “Salvadora Persica Misvak ve Ağız Sağlığına Etkileri: Derleme”, 412.

²²⁶ Apaydın, “Salvadora Persica (misvak) bitkisinden elde edilen uçucu yağın antioksidan ve antimikrobiyal aktivitelerinin araştırılması”, 1002; Miloğlu vd., “Salvadora Persica Misvak ve Ağız Sağlığına Etkileri: Derleme”, 412.

geçilir.²²⁷ Tannik asit, Plak ve gingivitis kontrolü candida albicans sayısını azaltıcı etkisi ile mantar vb. enfeksiyonu önler.²²⁸

Temel yağlar, genellikle içerisinde aromatik bileşen içeren uçucu yağlardır. Tükürük akışını dengeleyerek ağızdaki kuruluğu engeller. Yapısındaki yağlar güçlü antioksidan özelliklere sahip olduğundan enfeksiyon oluşturabilecek bakterileri yok eder. İçeriğinde thymol ve 1,4-methanol azulene vb. bileşenler olduğundan ağız sağlığını korur. Reçine, ağız ve diş sağlığı için faydalı bir bileşendir. Diş minesinde tabaka oluşturarak, diş çürümelerinin önüne geçer.²²⁹ Kalsiyum, demineralizasyonu (diş minesindeki minerallerin kaybolması) engeller ve remineralizasyonu (Diş minesinde kaybolan minerallerin tekrar kazanılması) uyarır böylece diş yapısını korur ve güçlendirir. Diş minesini koruyarak çürük oluşumuna mâni olur.²³⁰

Fosfor, diş minesini güçlendirerek çürük oluşumunu engeller. Flavonidler, içeriğindeki Sitotoksik aktiviteleri bakteri oluşumu, enfeksiyon, diş eti rahatsızlıklarını ve diş çürüklerini önler. Sterol bileşenleri, dişlerdeki plak, çürüme, iltihaplanma ve diş eti rahatsızlıklarına mâni olur. Ağız sağlığını olumlu bir şekilde destekler.²³¹ C vitamini, Dokuları tamir eden yapısı ile diş etlerinin iyileşmesini destekler ve sağlıklı bir şekilde diş etlerinin korunmasına yardımcı olur. Ayrıca, diş eti kanamalarını durdurur. Yapısındaki doğal bileşenlerle, diş sağlığını koruyan ve geliştiren birçok özelliğe sahiptir. Bu bileşenler, dişlerdeki tartar oluşumunu, diş çürüklerini, diş eti rahatsızlıklarını önler. Diş yapısını güçlendirerek ağızda hijyeni sağlar. N-benzil-2-fenilasetamid: Escherichia coli'ye karşı antibakteriyel aktivite eder. Yani bakterileri öldürür.²³²

²²⁷ Al-Mostehy vd., “Siwak-As an Oral Health Device”, 346; Rispler-Chaim, “The Siwâk”, 1992, 19-20; Apaydın, “Salvadora Persica (misvak) bitkisinden elde edilen uçucu yağın antioksidan ve antimikrobiyal aktivitelerinin araştırılması”, 1002; Miloğlu vd., “Salvadora Persica Misvak ve Ağız Sağlığına Etkileri: Derleme”, 410-414.

²²⁸ Miloğlu vd., “Salvadora Persica Misvak ve Ağız Sağlığına Etkileri: Derleme”, 412.

²²⁹ Miloğlu vd., “Salvadora Persica Misvak ve Ağız Sağlığına Etkileri: Derleme”, 412.

²³⁰ Al-Mostehy vd., “Siwak-As an Oral Health Device”, 346; Rispler-Chaim, “The Siwâk”, 1992, 19-20; Apaydın, “Salvadora Persica (misvak) bitkisinden elde edilen uçucu yağın antioksidan ve antimikrobiyal aktivitelerinin araştırılması”, 1002; Miloğlu vd., “Salvadora Persica Misvak ve Ağız Sağlığına Etkileri: Derleme”, 410-414.

²³¹ Apaydın, “Salvadora Persica (misvak) bitkisinden elde edilen uçucu yağın antioksidan ve antimikrobiyal aktivitelerinin araştırılması”, 1002; Miloğlu vd., “Salvadora Persica Misvak ve Ağız Sağlığına Etkileri: Derleme”, 412.

²³² Al-Mostehy vd., “Siwak-As an Oral Health Device”, 346; Rispler-Chaim, “The Siwâk”, 1992, 19-20; Apaydın, “Salvadora Persica (misvak) bitkisinden elde edilen uçucu yağın antioksidan ve

Misvakın sahip olduğu doğal fırça yapısı dişler üzerindeki bakterileri daha etkili bir şekilde temizler, bu nedenle diş plağını önlemede diş fırçalarına göre daha etkili olmuştur. Miloğlu ve arkadaşlarının yaptığı araştırmada misvak kullanan kişilerde plak oluşumunun daha az olduğu saptanmıştır. Plak oluşumunu engellediği için, diş etlerindeki iltihaplanmayı da paralel olarak azaltmaktadır. Misvakın sahip olduğu antimikrobiyel özelliği, plak oluşumunu engellediği için misvak kullanan kişilerin diş fırçası kullanan kişilere göre daha az çürükleri oluşmaktadır. Ayrıca misvakın tadı ve çiğnenme özelliğinden dolayı oluşan tükürüğün asidik ortamı dengelediğinden çürük oluşumunu engellemektedir. İncelenen araştırmaya göre kırsal kesimde misvak kullanan kişinin, kentsel bölgede diş fırçası kullanan kişiye göre daha az diş çürüğü olduğu saptanmıştır.²³³ Yağ hali ise toz ve ağaç formatına göre daha güçlü antioksidan içerdiğinden bakterilere karşı daha etkili olduğu anlaşılmaktadır.²³⁴

Misvak kullanmanın ağız ve diş sağlığına olan faydalarının yanı sıra, başka alanlarda da birçok yararı bulunmaktadır. Bunlar ise misvak çiğnendiği için ağızdaki tükürük asidik ortamı düzenler bu nedenle sindirim sistemine ve mideye iyi gelir.²³⁵ Beyin fonksiyonlarını iyileştirir ve nefesin güzel kokmasını sağlar.²³⁶ Misvak gözleri keskinleştirir,²³⁷ iştahı açar,²³⁸ öksürüğü hafifletir,²³⁹ hafızayı güçlendirir ve saçları parlaklaştırır.²⁴⁰ Misvakla ilgili kitaplarda yazan diğer faydaları, bilimsel araştırmalarla desteklendiğinde, daha güvenilir ve etkili hale gelebilir.

1.1.6.2. Dinî ve Uhrevî Faydaları

Misvak, Hz. Peygamber'in (sav) sünneti olarak kabul edilen hem fiziksel temizliği sağlayan hem de dini ve uhrevi faydalar sağlayan önemli bir alettir. Misvak, ağızda oluşan maddi kirlere karşı arındırırken aynı zamanda kullanımı kişiye manevi

antimikrobiyal aktivitelerinin araştırılması", 1002; Miloğlu vd., "Salvadora Persica Misvak ve Ağız Sağlığına Etkileri: Derleme", 410-414.

²³³ Miloğlu vd., "Salvadora Persica Misvak ve Ağız Sağlığına Etkileri: Derleme", 411-412.

²³⁴ Apaydın, "Salvadora Persica (misvak) bitkisinden elde edilen uçucu yağın antioksidan ve antimikrobiyal aktivitelerinin araştırılması", 1005.

²³⁵ Veşşâ, *Kitâbü'l-Müveşşâ*, 185; Kâhirî, *Terğib ve't-Terhib*, 2/473; Kettânî, *ed-Dirâk fî mâ yeteallak bi's-sivâk*, 75.

²³⁶ İbn Kayyim el-Cevzîyye, *et-Tıbbü'n-nebevî*, 243.

²³⁷ Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed el-Absî el-Kûfî İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, çev. Fikret Güneş - Yaşar Güngör (İstanbul: Ocak yayınları, 2009), 1/548-550; Veşşâ, *Kitâbü'l-Müveşşâ*, 185.

²³⁸ Veşşâ, *Kitâbü'l-Müveşşâ*, 185.

²³⁹ Kâhirî, *Terğib ve't-Terhib*, 2/473.

²⁴⁰ Kettânî, *ed-Dirâk fî mâ yeteallak bi's-sivâk*, 76.

kazanç da sağlamaktadır. Misvak ağzı temizlemekle beraber rabbın rızasını kazandırarak, kulu rabbine yakınlaştırır.²⁴¹ Allah'ın (cc) rızası bir Müslüman için en büyük dini kazançtır ve cenneti kazandıran en önemli ödüldür.²⁴² Misvak kullanmak, Hz. Peygamber'in sıkça tavsiye ettiği²⁴³ sünnet değeri taşıyan bir uygulamadır ve bu nedenle bu davranışın yerine getirilmesi kullanan kişiye sevap kazandırmaktadır.

Temizlik İslâm'ın bir parçası olduğundan ibadetlerde de oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda misvak ile ilgili “*Kulun, misvak kullanarak kıldığı iki rekât namaz, misvaksız kıldığı yetmiş rekât namazdan hayırlıdır.*”²⁴⁴ hadisi misvakın sadece temizlik aracı olmadığını, misvakla yapılan ibadetlerin daha hayırlı ve daha etkili olduğunu vurgulamıştır. Yine örnek olarak “*Oruçlunun en hayırlı yapacağı iş misvaktır.*”²⁴⁵ hadisi misvakla yapılan ibadetin önemini ifade eder. Hz. Peygamber'in (sav) misvak kullanımına çokça teşvik etmesi²⁴⁶ ve çok fazla dile getirmesinden dolayı sahâbenin misvak üzerine ayet inmesinden korkması²⁴⁷ misvakın o dönemde yaygın olarak kullanıldığını ve yaşam tarzı olduğunu gösterir. Böylece misvakın günlük hayatla ve ibadetlerle bütünleştiği anlaşılmaktadır.

Misvakla ilgili *Tuhfetü'n-nüssâk fî fazli's-sivâk* adlı eserde nakil olarak sabit olmayan ve doğruluğu yoruma açık olan dini faydalar bulunmaktadır. Bunlar: “Misvak kullanmanın maddi temizliğin yanı sıra kalbi temizler, yüzdeki nuru ve sevapları arttırmaktadır. Amelleri arz eden melekler, nebiler ve resuller misvakı kullanan kişiye istiğfar ermektedir. Misvak kullanan kişiler sıratın şimşek gibi geçer, amel kitabı sağdan verilir, ruhun çıkma anında şehadeti hatırlar, ruhu bedenden ayrılırken hızlı ayrılır, kişinin ecri artar, kabri genişler, misvak onlara lahitte yoldaş olur, misvak kullanmayanların ecri yazılır, dünyadan temiz bir şekilde ayrılırlar, Havz-ı Kevser'den içerler ve cennete nebilerle beraber girdiği iddia edilmektedir.”²⁴⁸ Yukarıda zikredilen bu faydalar abartı ve sahih değildir. Gerçeklik ve ölçülülükle alakası olmayan bu

²⁴¹ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 2009, 1/547.

²⁴² Kâhîrî, *Terğîb ve 'î-Terhib*, 2/472.

²⁴³ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 2009, 1/551.

²⁴⁴ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 2009, 1/549; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 1/116.

²⁴⁵ İbni Mâce, “Siyâm”, 17.

²⁴⁶ Buhârî, “Cuma”, 7.

²⁴⁷ Ebû Abdullah eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayib Arnavûd (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1421), 25/389.

²⁴⁸ Dîmaşkî, *Tuhfetü'n-nüssâk fî fazli's-sivâk*, 56-60.

faýdalar önemine binaen eylemin düzgün yapılması için teşvik amaçlı söylenmiş ya da yanlış yorumlama ve kültürel olarak etkilenmiş olabilir.

1.1.6.3. Sosyal Faydaları

Misvak kullanmak maddi ve manevi bir temizlik yöntemi olup bireylerin sosyal hayattaki ilişkilerini etkilemektedir. Ağız ve diş sağlığında misvak kullanımı kişiye temizlik hakkında bilinç kazandırır. Düzenli bir şekilde yapılan bu eylem kişide öz bakım, özen ve dikkat duygusunu geliştirir. Bu durum nesillere aktarımında ve çevreye örnek olur. Misvak kullanan kişi bu nedenle Veşşâ'nın eserinde zarif, mert, edep sahibi olarak tanımlanırken ağız temizliği için kullanılan misvak, sağlıklı ve huzurlu bir toplumun oluşumuna zemin hazırlamaktadır.²⁴⁹

Ağız temizliği görünüş, koku vb. etkenler nedeniyle kişiye sosyal ortamda öz güven kazandırdığı gibi çevresine daha öz güvenli kişi olarak yansımaları sağladığını söyleyebiliriz. Temiz ve sağlıklı dişler çevreye olumlu bir intiba bırakır bu durum kişiye saygınlık kazandırır. Ağız temizliğine dikkat eden kişi, çevresindeki insanların yaşam alanlarına dikkat etmektedir. Düzenli misvak kullanımı ağız kokusuna ve diğer fertlerin rahatsız olmasına engel olduğunu söyleyebiliriz.²⁵⁰ Böylece saygılı, empati yeteneği gelişmiş ve sağlıklı toplumların oluşmasını sağlamaktadır.

Misvak kullanmanın *Tuhfetü'n-nüssâk fî fazli's-sivâk* adlı eserde aklın ve mantığın kabul edemeyeceği abartı sayılabilecek faydalardan bahsetmiştir. Misvak kullanmanın, kişinin malını çoğaltıp geçim sıkıntısı çekmemesini ayrıca kullanan kişinin işlerinde kolaylık sağladığını ifade eder. Bu sayede ihtiyaçlar kolay karşılanır ve toplumda maddi refahın arttığını söyleyebiliriz. Misvak, kişinin evlat sahibi olmasını sağlar böylece toplumda demografik yapı güçlenir. Bu nedenle sağlıklı ve eğitimli nesiller toplumun kalkınmasını, gelişmesini ve aile yapısını kuvvetlendirir. Misvak kullanmak aynı zamanda elemi azaltmaktadır. Bu durum aynı zamanda bireyin zihinsel olarak rahatlamasını sağlamaktadır. Böylece kişiler çevresiyle olumlu ilişkiler kurar ve toplumda huzur ortamının oluşmasında katkıda bulunmaktadır.²⁵¹

²⁴⁹ Veşşâ, *Kitâbü'l-Müveşşâ*, 184.

²⁵⁰ Önal, "Hz. Peygamber'in Hayatında Kişisel Bakım", 57.

²⁵¹ Dimaşkî, *Tuhfetü'n-nüssâk fî fazli's-sivâk*, 57-59.

1.2. İSLÂM ÖNCESİ ARAP TOPLUMUNDA AĞIZ BAKIMI

Toplumda temizlik, sağlık ve kültürel gelişmişlik açısından önemlidir. Bir toplumun hijyen alışkanlıkları, sağlık durumu ve kültürel özellikleri, o toplum hakkında bilgi verir. Aynı zamanda temizlik de kullanılan bileşenlerin coğrafya da bol miktarda bulunması da temizliğin, hızlı bir şekilde alışkanlık haline kazanılmasını sağlamıştır. Coğrafyanın kendilerine sağladığı bu avantajla İslâm'dan önce Arap topluluğu temizlik noktasında belli bir aşama kaydetmiştir. Misvak Peygamberler'in ortak sünneti olup ilk kullanımı Taberî'de Hz. İbrahim'e dayandırılmaktadır.²⁵² Hz. İbrahim'in (as) hangi ağaç türünü misvak olarak kullandığını tam olarak bilmesek de bu bilginin sıhhati noktasında da şüphelerden azade değildir. Evâil kültürü olan Araplarda her şeyi Hz. İbrahim'e dayandıran bir gaye vardır.

Taberî'yle başlayan misvak kökeni araştırmaları devam ettirilmiş ve sonraki ulema tarafından bu sorunun cevabı aranmaya çalışılmıştır. Nitekim Taberânî'nin (ö. 360/971) eserine dahil ettiği bir rivayette Hz. Peygamber'den (sav) önceki peygamberlerin misvak kullandığı belirtilmektedir.²⁵³ Fakat bu peygamberlerin isimleri ve kullandıkları misvak türleri kesin olarak bilinmemektedir. Her ne kadar rivayetin sıhhatinde problem olsa da Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'inde geçen şu bilgide Hz. Peygamber'den önceki peygamberlerin misvak kullandığını teyit ettiği düşünülmektedir. “*Peygamberlerin sünnetleri arasında şunlar bulunur: Sünnet olmak, güzel koku kullanmak, misvak kullanmak ve evlenmek.*”²⁵⁴ Oldukça genel olan bu ifadelerden ağız temizliğinin peygamberlerin ortak sünneti olduğu çıkarımı elde edilir. İşte buradan hareketle Araplarla Hz. İbrahim arasında bir bağ kurulabilir. Zira Adnânî Arapların nihai soyu Hz. İsmail'e dayandığından Hz. İbrahim Arapların doğal olarak atasıdır²⁵⁵ ve Arapların bu işe başlaması ondan itibaren sorgulanabilir. Zaten Hz. İbrahim Arapların atası ve evâil konusunda Araplara yön çizen, birçok konuda örnek olan kişi olduğu için misvakın da onun uygulamalarından birisi olduğunu söyleyebiliriz. Bu iddia İbn Habîb'in (ö. 245/860) konu edindiği Arapların on özelliği ile bilindiği tezini de destekler niteliktedir.²⁵⁶

²⁵² Taberî, *Tarih-i Taberî*, 1/227.

²⁵³ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 1/210.

²⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 38/554.

²⁵⁵ Hakan Temir, *Nesep Atlası* (İstanbul: İFAV, 2021).

²⁵⁶ İbn Habîb, *el-Muhabber*, 234.

Her toplumun temizlik anlayışı farklı olduğu gibi, kendine özgü temizlik adetleri bulunmaktadır. Nitekim İbn Habîb'in *el-Muhabber*'in de Arapları da diğer milletlerden ayıran on özellikten bahseder. Bunlar ağız çalkalamak, burna su vermek, dişleri temizlemek, saç taramak, bıyıkları kısaltmak, sünnet olmak, etek tıraşı olmak, koltuk altlarını temizlemek, tırnak kesmek, taharet almaktır.²⁵⁷ Bu eser, peygamberler tarihi, İslâm öncesi ve ilk İslâmî döneme ait orijinal rivayetlere yer verilmekte olup rivayetin sıhhati kavidir. Ağız ve diş temizliği peygamberlerin ortak sünnetlerine nispet edilmekte ve diğer kavimlerce de bilinmektedir.²⁵⁸ Cahiliye dönemi şairlerinden Nâbîga el-Ca'dî bu konu hakkında şöyle demiştir:

“Ey Kâ'b! Senin Kilâb ile bir alakan var mı?

Zira soy devam edicidir

Bilir misin sizler

*Bıyıklarını kısaltan bir kavimsiniz.”*²⁵⁹

Arap tarihini kültürel boyutu ile de inceleyen Cevâd Ali'nin (1907-1987) eserinde, Arapların ağız temizliğinde birkaç türde misvak kullandığını ifade etmektedir.²⁶⁰ Bu çeşitlilik ile misvakın yaygın kullanım aleti olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca Arap şiirleri de dönemin sosyal yapısı ve kültürel özellikleri hakkında bizlere bilgi vermektedir. Cahiliye dönemi şairi Adîy b. er-Rikâ şiirinde misvaktan bahsetmiştir.

“Misvakı eline aldığı zaman temizledi,

*tadı zencefil gibi tatlı.”*²⁶¹

Dizelerinde, kullandığı misvakın ağzında bıraktığı acı tattan bahsetmiştir. Bir diğer şair Nâbîga ez-Zübyânî misvakı şiirinde konu edinmiştir:

“Güvercinin ön kanadı gibi simsiyah dudakları,

*Sürme ile beyazlatılmış bembeyaz dişlerini ortaya koyuyor.”*²⁶²

²⁵⁷ İbn Habîb, *el-Muhabber*, 234.

²⁵⁸ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 2009, 1/549; İbn Habîb, *el-Muhabber*, 234.

²⁵⁹ İbn Habîb, *el-Muhabber*, 234.

²⁶⁰ Cevad Ali, *Mufasssal*, 16/31.

²⁶¹ Cevad Ali, *Mufasssal*, 16/32.

²⁶² İbn Habîb, *el-Muhabber*, 234.

Misvakın dişler üzerinde sağladığı beyazlıktan bahsetmiştir. Arap şiirleri toplumu kültürel sosyal ve siyasal açıdan anlamak için önemli bir kaynaktır. Misvak, bu şiirlerde yer aldığı ölçüde, Arap toplumunun günlük yaşamında ve kültürel uygulamalarında önemli bir yere sahip olduğunu işaret etmektedir. Toplumun gözünde şiirlerde misvakın yer alması dini bir vecibe olarak görmekten ziyade, kültürel bir alışkanlık ve gelenek olarak benimsediğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, misvakın kullanımı sadece temizlik amacıyla değil, aynı zamanda kültürel bir değer olarak da toplumda kabul gördüğünü akıllara getirmektedir.²⁶³

Mekke, cahiliye dönemi Arap yarımadasında misvak üretimi ile tanınan bir bölge olarak bilinmektedir. Mekke’de yetişen ağaç türleri hoş koktuğu ve beyazlattığı için daha çok tercih edilmekteydi.²⁶⁴ Bununla birlikte, misvak kadar etkili bir temizlik aracı olmasa da o dönemde ağız ve diş temizliğinde kürdan da kullanılmıştır. Kürdan genellikle “hulle” adı verilen bitkilerden yapılmakta olup, dönemin diğer temizlik araçları arasında yer almıştır. Bu uygulamalar, Arap toplumunun ağız sağlığına verdiği önemi ve temizlik alışkanlıklarını yansıtmaktadır.²⁶⁵

Sonuç olarak, Araplar, İslâmiyet öncesinde ağız ve diş sağlığına büyük bir özen gösterdikleri söylenebilir. Bu dönemde kullandıkları temizlik araçları arasında misvak ve kürdan öne çıkmaktadır. Misvak, kullanımının Hz. İbrahim’e (as) nispet edilerek köklü bir tarihe dayandırılmış ve bu sayede geleneksel bir temizlik aracı olarak kabul edilmiştir. Başlangıçta kültürel bir temizlik aracı olarak kullanılan misvak, zamanla İslâm’ın kabulüyle birlikte dini bir anlam kazanmış ve dini bir değer taşımaya başlamıştır. Arapların ağız ve diş temizliğiyle ilgili geleneksel edebi uygulamaları, özellikle Cahiliye dönemi şiirlerine de yansımış olup, bu temizlik pratiğine verilen önemi açıkça ifade etmiştir. Bu bağlamda, misvak sadece bir temizlik aracı değil, aynı zamanda kültürel ve dini bir anlam taşıyan önemli bir geleneksel öğedir.

1.3. DİĞER TOPLUMLARDA AĞIZ-DİŞ BAKIMI

İnsanlar, yüzyıllar boyunca ağız ve diş sağlığını korumak ya da estetik bir gülüş elde etmek için çeşitli yöntemler kullanmıştır. Tarihsel süreç boyunca kullanılan aletler

²⁶³ Temir, *Arap Yarımadası’nda Kabile Hayatı*, 381-382.

²⁶⁴ Cevad Ali, *Mufasssal*, 16/31.

²⁶⁵ Ahmet Özel, “Misvak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2020), 30/190-191.

gelişmiş ve daha etkili bir hal almıştır. Ancak orta çağda ve antik dönemlerde ağız ve diş bakımının yeteri kadar gelişmediği anlaşılmaktadır. Antik Mezopotamya'da (M.Ö.3500) yapılan kazı çalışmasında, kürdana rastlanmıştır.²⁶⁶ Böylece Ağız temizliği çok eski çağlara dayandığını görmekteyiz. Aynı şekilde Konya'da arkeolojik müzesinde Roma dönemine (M.Ö.27-M.S.395) ait fildişinden kürdan bulunmuştur. Roma'nın en büyük hekimlerinden Galen'in, en iyi kürdanın *Salvadora Persica* ağacından yapıldığını tavsiye etmiştir.²⁶⁷ Orta Çağda krallar, tablolarına süs eşyası hem de boyunlarına asılmış kürdan kullanmış, böylece kürdan süs eşyası ve temizlik aracı olarak işlevi görmüştür. Roma'da kadınları estetik ve güzel bir gülüş için dişlerini beyazlatmak için şap, tuz ve nitrik asit içeren idrarı tercih etmişlerdir.²⁶⁸ Hatta o dönem kanalizasyon sisteminin gelişmemesiyle idrar, kaplar aracılığıyla temin edilmektedir. Bu durum meslek haline gelmiş ve vergi uygulamasına tabi tutulmuşlardır.²⁶⁹ İçerisinde nitrik asit bulunan idrar ne kadar beyazlatsa da diş minesine zarar vermiş ve çürüklerin oluşumuna neden olmuştur. Ayrıca diş beyazlatmak için kum ve deniz suyu kullanılmıştır. Ağız ve diş sağlığı için sirke ile gargara yapılmış, bezle ovulmuştur, yeşil dallar ve bitki karışımları kullanılmıştır. Ağız kokusu için de çeşitli baharatlar çiğnemiş ve gül suyu ile ağız çalkalanmıştır.²⁷⁰

Orta Asya'da yapılan kazılarda diş taşı temizleme aleti ve kürdan bulunmuştur. Osmanlıda ise aynı diş taşı temizleme aletinin ve kürdanın yanında, ağız ve diş sağlığı için bitkilerden karışımlar yapmışlardır. Ağız kokusu gidermek için akırakarha, yabancı kimyon, helile ağacı meyvesi, şap vb. bitkilerden bileşim yapıp kullanmışlardır. Dişlere cila vermek için tuz, deniz köpüğü (zebedü'l-bahr, mürekkep balığı kabuğu), dövülmüş ve yıkanmış çini saksı, bir ölçü Şam sırçası (Şam'da yapılan cam), ılgın yemişi ve topalak karışım halinde hazırlanır ve sabahları dişlere sürülmüştür. Osmanlı dönemi hekimlerinden Şerafettin Sabuncu ağız kokusu için sarı helile (helile ağacı meyvesi), ılgın yemişi, nar kabuğu, tuz, topalak, çöven otu, öd ağacı, kurfe (tarçın), karanfil, kızıl gül, yanmış arpa ve halis çini parçasını dişlere zarar vermeyecek şekilde yumuşak

²⁶⁶ Yıldırım, "Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Ağız- Diş Bakımı ve Ürünleri", 35; Al-Mostehy vd., "Siwak-As an Oral Health Device", 333.

²⁶⁷ Yıldırım, "Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Ağız- Diş Bakımı ve Ürünleri", 35.

²⁶⁸ Doğan, Diş Fırçalarının Teknik Özellikleri ve Diş Fırçalama Teknikleri, 1.

²⁶⁹ Aktan, "Roma İmparatorluğunda İdrar Vergisi Uygulaması".

²⁷⁰ Genç, "Orta Çağ Avrupa'sında Banyo ve Temizlik Kültürü - 1".

hareketlerle kullanımını önermiştir. Ayca bu dönemde dişleri temizlemek için kazıcı maddelerden istifade edilmiştir.²⁷¹

Orta Çağ, İslâm topluluklarında ağız ve diş temizliği arasında büyük bir medeniyet farkı bulunmaktadır. Genellikle erak ağacından yapılmış olan misvak, yaygın bir şekilde kullanılmaktaydı. Misvak kullanımının Hz. Peygamber'in (sav) tavsiye ve teşvik etmesi dini bir vecibe olarak görülmesine neden olmuştur. Misvakın şekli ve kullanımındaki sağladığı faydalar nedeniyle Müslümanların diş fırçasını icat ettikleri düşünülse de²⁷² ilk diş fırçasını 1600'lü yıllarda Çinlilerin yaptığı bilinmektedir. Çinli gezginlerin Avrupa'ya seyahat etmeleriyle birlikte diş fırçası, Avrupa'da kullanılmaya başlanmış ve zamanla yayılmıştır. Fırça at ve domuz kılından yapılmıştır; İngiltere, Fransa, Almanya ve Japonya'da üretilmeye başlamış, 19. yy.'da ilk diş fırçası patenti Amerika'da alınmıştır.²⁷³

Sonuç olarak tarih boyunca ağız ve diş temizliğini sağlamak için birçok farklı yöntem kullanılmıştır. Bu çeşitliliğe ise coğrafi ve kültürel yapının farklılığı sebebiyet vermiştir. İnsanların sağlıklı dişler ve gülüş için yıllar boyunca çaba harcayarak kültürel bir miras olarak günümüze taşımışlardır.

²⁷¹ Yıldırım, "Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Ağız- Diş Bakımı ve Ürünleri", 37-39.

²⁷² Rispler-Chaim, "The Siwâk", 1992, 19-20.

²⁷³ Doğan, Diş Fırçalarının Teknik Özellikleri ve Diş Fırçalama Teknikleri, 7.

BÖLÜM 2: PEYGAMBER'İN (SAV) HAYATINDA MİSVAKA VERDİĞİ ÖNEM VE SAHÂBEYE ETKİSİ

2.1. HZ. PEYGAMBER'İN (SAV) HAYATINDA MİSVAK

Hiz. Peygamber'in (sav) hayatında temizlik çok büyük bir yer tutmuştur. Zira o, temizliği dinin yarısı olarak kabul etmiş²⁷⁴ ve bu anlayışla, temizlik hakkında birçok öğüt vermiştir. Misvak da bir temizlik türü olup, Hiz. Peygamber'in hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Hiz. Peygamber misvak kullanımını önemseydiği için onu hayatına aksettirmiştir. Hatta dişlerini tahriş edecek kadar sıkça kullanmış²⁷⁵ ve bu davranışlarıyla ümmetine örnek olmuş ve misvak hakkında onları bilgilendirip kullanımını tavsiye etmiştir.²⁷⁶

Hiz. Muhammed (sav) bir peygamber olmakla beraber Risalet öncesinde de misvak kullandığına dair kaynaklarda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. O döneme ait bilgilerde, Hiz. Peygamber'in gündelik davranışlarından ziyade peygamberlik hayatı ile şekillenen misyonu ve öğretileri ile ilgili veriler bulunmaktadır. Bu sebeple Risalet öncesi dönemde, onun misvak kullanması gibi günlük rutinleri hakkında pek fazla bilgiye rastlanılmamıştır. Dolayısıyla Hiz. Peygamber'in o dönemki yaşantısı bilinmemekle birlikte şu durumda farkındayız: Hiz. Peygamber Arap toplumuna mensuptu ve yaşadığı çevrenin kültürünün etkisinde kalmış olma ihtimali, oldukça yüksektir. Dini Konular hariç gündelik hayatta toplum yaşantısına muarız olamamıştır ve Arapların temizlik adetlerine riayet ettiğini söyleyebiliriz. Nitekim Araplar coğrafyanın şartlarına göre çeşitli ağaçlardan yapılan misvak türlerini kullanmışlardır.²⁷⁷ Hijyen insan hayatında gerekli ve doğal bir gereksinimdir. Bu nedenle, temizlik gibi sosyo-kültürel olaylar, vahiyle bir anda ortaya çıkmamış; aksine öncesinde insan hayatında süreklilik gösteren bir süreç olmuştur. Hiz. Peygamber'in ağız temizliğinde, Risalet öncesinde de misvak kullandığını söylemek mümkündür. Ancak kullandığı misvak türünü hakkında kesin bir bilgi vermek mümkün değildir.

²⁷⁴ Müslîm, "Tahâret", 1.

²⁷⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/467.

²⁷⁶ Buhârî, "Cuma", 7.

²⁷⁷ Apak, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu*, 55.

Hız. Peygamber'in (sav) Risalet öncesi misvak kullandığına dair bir diğer delil ise peygamberlerin topluma örnek olmak için Risalet öncesi ve sonrası kendi ile çelişecek yaklaşımlardan uzak olup tutarlı bir yaşam sürmüş olmalarıdır.²⁷⁸ Bu nedenle Hız. Peygamber'inde Risalet öncesi, örnek ve erdemli davranışları²⁷⁹ nübüvvetinin yayılmasında etkili olmuştur.²⁸⁰ Hız. Peygamber'in Risalet'ten önce misvakı kullanmadığını varsayarsak risalet sonrası, yaşantısı ile çelişmektedir. Ayrıca diğer peygamberlerin misvak kullanması Risalet öncesi misvakın gündelik hayatta var olduğunu kanıtlar niteliktedir.²⁸¹ Böylece Risalet'ten önce de beden temizliğiyle bilinen Hız. Peygamber, bu temizlik kültürünü İslâm'dan önce de korumuştur. Temizlik, Cahiliye dönemi kültüründen değil, İslâm'ın özelliğinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle diğer peygamberler de misvak kullanmışlar ve geçmiş peygamberlerin temizlik anlayışını sürdürmüşlerdir. Bu durum İslâm'daki temizlik anlayışının köklü bir geleneğe dayandığını göstermektedir.

Hız. Peygamber'in (sav) erak,²⁸² zeytin²⁸³ ve hurma²⁸⁴ ağaçları gibi farklı misvak türü olarak kullanmış olduğu kaynaklarda geçmektedir. Zikredilen bilgiler, hadis ve siyer kaynaklarında mevcuttur. Buradan anlaşıldığı üzere coğrafi şartlar ve kültürel özellikler göz önünde bulundurularak, yaygın olarak erak ağacının kullanıldığı fakat misvak türü hakkında kesin bir bağlayıcılık olmadığını, asıl amacın ağız ve diş sağlığını korumak olduğunu anlaşılmaktadır.

2.1.1. Misvaka Verdiği Önem

Misvak, ağız ve diş temizliğin de kullanılan, ağaçtan üretilen basit bir alettir. Hadis kaynaklarını incelediğimizde bu aletin kullanımı hakkında çokça rivayet olduğunu ve Hız. Peygamber'in (sav) özenle ve dikkatle kullandığını, İslâm dini için önemli bir sorumluluk olduğunu anlamaktayız. Hız. Peygamber'in misvaka verdiği değeri hayatına bakarak incelenebilir.

²⁷⁸ İhsan Arslan, "Risâlet Öncesi Hız. Peygamber'in Dinî Durumu", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2020), 108.

²⁷⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/108.

²⁸⁰ Arslan, "Risâlet Öncesi Hız. Peygamber'in Dinî Durumu", 108.

²⁸¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 38/554.

²⁸² Süleyman b. Ahmed b. Eyüb Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefi (Musul: Mektebetul ulum ve'l-hikem, 1404), 9/78.

²⁸³ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 1/210.

²⁸⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/467.

Temizlik ve hijyen, insanoğlunun yaşamını sürdürebilmesi için hayatın her döneminde gerekli olan bir ihtiyaçtır. İnsan, yapısı gereği çevrenin kirli olmasından rahatsız olur ve temizliğe doğası gereği ihtiyaç duyar. Misvak da bu temizlik ihtiyacını karşılayan bir araç olduğundan, Hz. Peygamber’de (sav) misvaka gereksinim duymuş ve fitratın bir gereği olarak nitelendirmiştir.²⁸⁵ Ayrıca Hz. Peygamber liderlik vasfından ve üsve-i hasene özelliğinden dolayı insanlara temizliği, zarafet ve nezâketi öğretebilmek için dış görünüşüne dikkat etmiştir. Bu nedenle saç ve sakallarını taramış, temiz elbiseler giymiş, dişleri sararmasın diye her fırsatı değerlendirerek dişlerini misvak ile temizlemiştir.²⁸⁶ Bir gün sahâbeler den bir kişi dişleri sararmış bir halde Hz. Peygamber’in huzuruna geldiğinde Hz. Peygamber onu uyarmış ve *“Tırnaklarınızı kesin, tırnak kalıntılarınızı toprağa gömün, parmak boğumlarınızı ovalayarak temizleyin, dişlerinizin arasındaki yemek kalıntılarını ve dişlerinizi misvak ile temizleyin. Yanıma dişleri sararmış ve ağzı kokmuş bir halde girmeyin”* buyurarak ağızını temizlemesini emretmiştir.²⁸⁷ Bu hadiseden yola çıkarak, Hz. Peygamber hem insan olarak hem de lider olarak misvak kullanımına büyük bir özen göstermiştir. Bu davranış, sadece kişisel temizlik ve sağlığına verdiği önemi değil, aynı zamanda ümmetine örnek olma amacını da taşımaktadır. Misvak kullanımı, Hz. Peygamber’in bireysel ve toplumsal yaşamında temizliğin, sağlığın ve sosyal değerlere dayalı örnek bir yaşam tarzının simgesi haline gelmiştir.

Hz. Peygamber’in (sav), misvakı sadece fiziksel bir temizlik olarak değil, dini bir yükümlülük olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Kazvîni’nin *Hasâisü’s-sivâk* adlı eserinde misvak kullanımını, Cebrail (as)’in,²⁸⁸ Hz. Peygamber’e tavsiye ettiğini böylece misvakın sadece temizlikle ilgili bir alışkanlık olmayıp, ilahi bir değer taşıdığını ifade etmiştir.²⁸⁹ Bu nedenle misvak kullanımı Hz. Peygamber’in için dini anlamda bir önem taşımaktadır ve Hz. Peygamber bunun farkında olup bu konuda bir ayetin geleceğini beklediği anlaşılmaktadır. Nitekim bu durumu ayet gelmesinden korktum şeklinde belirtmiştir.²⁹⁰ Öyle anlaşıyor ki, bu durumun günlük hayatta herkes

²⁸⁵ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 28.

²⁸⁶ Müslim, “Tahâret”, 16.

²⁸⁷ Ebü’l-Fazl Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr Suyûtî, *el-Câmi’u’ s-sagîr*, thk. Muhammed Nâsiruddin Elbânî, 1431, 8522; Önal, “Hz. Peygamber’in Hayatında Kişisel Bakım”, 57.

²⁸⁸ İbni Mâce, “Tahâret”, 7.

²⁸⁹ Kazvîni, *Hasâisü’s-sivâk*, 15.

²⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 25/389.

tarafından gerçekleştirilebilecek bir aktivite olmaması nedeniyle, Hz. Peygamber'in insanların bu eylemi yerine getiremeyeceklerinden endişe ettiği anlaşılmaktadır. Misvak kullanımının geniş bir zaman dilimine yayılması, insanların yoğunluk nedeniyle kullanımını aksatması, alışkanlık haline gelmemiş olması ve biraz zahmetli bir pratik olması gibi sebepler, Hz. Peygamber'i endişelendiren durumlardandır. Ayrıca, misvakın farz bir ibadet olduğu düşüncesinin de bu durumu etkileyen bir faktör olduğu söyleyebilirler. Bu bağlamda, misvakın Allah (cc) katındaki ağız ve diş temizliğine olan önemine işaret edilmiştir. Her ne kadar farz bir ibadet olmasa da misvakın ehemmiyeti nedeniyle Hz. Peygamber, sözleri²⁹¹ ve davranışlarıyla²⁹² misvak kullanımının önemini vurgulamıştır.

Hz. Peygamber (sav) için misvak kullanımının bir diğer önemi ise İslâm sosyal bir din olması nedeniyle hem bireysel hem de toplumsal hayatın bütün alanların da hijyene çok önem vermiştir. Bu nedenle Hz. Peygamber bu sorumluluğu ilk kendi ailesine gösterip eve girdiği ilk anda misvak kullanmıştır.²⁹³ Ayrıca ev ortamında sıklıkla ibadet edildiğinden, ibadetlere de bir nevi hazırlık yaptığını düşünebiliriz. Yine o (sav), çevresini rahatsız etmekten kaçınmış, bir cuma günü hutbede şöyle buyurmuştur: *“Ey Müslüman topluluğu! Şüphesiz cuma gününü Allah bayram kılmıştır. Bu nedenle guslediniz. Yanında güzel koku olan kimse de ondan sürünsünüz ve misvak kullanınız.”*²⁹⁴ Hz. Peygamber Müslümanların bir araya geldikleri Cuma namazında birbirlerini kötü kokularıyla rahatsız etmemeleri için beden temizliğine, elbise temizliğine ve ağız temizliğine dikkat etmelerini emretmiş ve böylece temizliğin sadece bireysel değil, toplumsal olarak da ortak hareket edilmesi gereken bir eylem olduğunu anlatmıştır. Hz. Peygamber temizliği ümmetine sünnet olarak miras bırakmıştır. Bu kapsamda ağız ve diş temizliğinin ne derece önem verdiğini belirtmiştir.

Hz. Peygamber (sav) misvakı ibadetlere hazırlık²⁹⁵ olarak kullanmış böylece ibadetlerin kabulü ve Allah'a layık bir şekilde yapılması için gerekli görmüştür. Misvakı ibadetlerinde kullanmış ve bu duruma çok önem vermiştir. *“Eğer ümmetime zor*

²⁹¹ Buhârî, “Cuma”, 7.

²⁹² Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm Emîr es-Sanânî, *Tenvîr Şerhu Câmi'i's-Sagîr*, thk. Muhammed İshak Muhammed İbrahim (Riyâd: Mektebetü Dâru's-Selâm, 1422), 8/75.

²⁹³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 40/172, (No: 24144).

²⁹⁴ Kettânî, *ed-Dirâk fî mâ yeteallak bi's-sivâk*, 45.

²⁹⁵ Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, thk. Abdülali Abdülhamid (Hindistan: Dâru's-Selefiyye, 1423/2003), 3/451; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/431.

gelmeyeceğini düşünmeseydim, onların namazda misvak kullanmalarını emrederdim,”²⁹⁶ “Eğer ümmetime zor gelmeyecek olsaydı, akşam namazını geciktirmelerini ve her abdestte misvak kullanmalarını da emrederdim”²⁹⁷ şeklinde hadisi ile namazdan önce veya abdest ile birlikte kullanılan misvak ağzı temizlediğini, namaz ise Rab ile yapılan bir münacat olduğundan, bu münacatta ağzın temiz olması Allah’a karşı edebin gereğidir. Ayrıca Kur’an- ı Kerim okurken²⁹⁸ ve ihramlı iken²⁹⁹ misvak kullanılması yaygınlaştırılmış böylece ağzın güzel kokması arzulanmıştır. Zira güzel koku münacat sahibinin rızasını celbeder.³⁰⁰

Misvak Hz. Peygamber’in (sav) hayatında o kadar çok yer edinmiştir ki, oruç gibi bir ibadetin ifasında misvaka ruhsat verilmiş ve oruç gibi bir ibadet de orucu bozan hususlar arasında misvak zikredilmemiştir. Dini şiarı oruçlunun ağız kokusu misk kokusundan daha değerli kabul edilmekle birlikte kişinin oruçtan kaynaklanan, ağız bakımından dolayı başkasını rahatsız etmemesi adına misvak kullanımına ruhsat verilmiştir. Hatta bizzat bunu Hz. Peygamber’in uyguladığına rivayetle karşılaşılr. Nitekim Tirmizî’de geçen el-Adevî’nin babası vasıtasıyla iletilen rivayetten anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber oruçlu iken sayısı tespit edilemeyecek sıklıkta misvak kullanmıştır.³⁰¹ İlgili rivayette sayısız ifadesi Hz. Peygamber’in bu eylemi defalarca yaptığına delalet ettiği şeklinde yorumlanabilir. Bu ve benzeri rivayetlerden yola çıkan ulema, bu işin caiziyeti noktasında görüşler belirtmişlerdir. Malik, ilmî alanda olanların, oruçlu kişinin gündüz vakitlerinde ister günün başında ister sonunda, misvak (diş temizleme) kullanmasında herhangi bir sakınca görmediklerini işittiğini bildirdi³⁰²

Hz. Peygamber (sav), hayatının her anında³⁰³ hem siyasi lider olarak hem ev halkını rahatsız etmek istemeyen bir aile ferdi olarak, hem de Allah ile bağını edebe uygun şekilde gerçekleştiren bir peygamber olarak, misvak kullanımını sürdürmüştür. Bu durum, onun dini vecibelerini yerine getirme sorumluluğunu ve ümmetine örnek

²⁹⁶ Buhârî, “Cuma”, 7; Müslim, “Mesâcid”, 39; İbn Mâce, “Vudû”, 8.

²⁹⁷ İbn Mâce, “Salât”, 9.

²⁹⁸ Beyhakî, *Şu‘abü’l-îmân*, 3/451.

²⁹⁹ İbn Sa‘d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 1/431.

³⁰⁰ Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed Aynî, *Umdetü’l-Kârî fî Şerhi Sahîhi’l-Buhârî* (Beyrût: Dâru İhyai’t-Turâsî’l-Arabî, 1431), 16/396.

³⁰¹ Tirmizî, “Savm”, 29; El-Advî, babasından rivayet etti. Dedi ki: “Ne sayısını ne de sıklığını hatırlıyorum; ancak, Resulullah(sav) oruçlu olduğu halde sivak kullanırken birçok kez gördüm.”

³⁰² Tirmizî, “Siyam”, 22.

³⁰³ İbn Sa‘d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 1/467; Veşşâ, *Kitâbü’l-Müveşşâ*, 185.

olma bilincini göstermektedir.³⁰⁴ Hatta Peygamber, vefat anında³⁰⁵ bile misvak kullanmayı ihmal etmemiştir; zira misvak insanlar arasında kullanılan en zarif ve değerli temizlik aracı olarak nitelendirilmiştir.³⁰⁶ Hz. Peygamber, bu önemli vecibenin unutulmaması ve aksatılmaması için sıkça tavsiyelerde bulunmuştur. Ancak çoğu tüccar, yönetici ve diğer insanlar bu tavsiyeyi ihmal etmiştir. Dolayısıyla ağızlarından kötü ve rahatsız edici kokular yayılmaktadır ve bu durum, Allah'ı yüceltme noktasında bir eksikliğe yol açmaktadır. Bu durumu önlemek amacıyla, misvakların boyunlara ya da başörtülerine bağladıkları, Irak tarzı sarık takanların ise misvakı sol kulaklarının yanına yerleştirdikleri belirtilmiştir.³⁰⁷

Sonuç olarak, Hz. Peygamber'in (sav) misvaka verdiği önemin çeşitli sebepleri bulunmaktadır. İlk olarak, temizlik anlayışını toplumda yaygınlaştırarak sağlıklı ve temiz bir yaşam sürmelerine örnek olmuştur. Peygamberlik görevini yerine getirirken, insanlara en iyi örnek olmayı amaçlamış ve misvak kullanımı, bu örnekliğin bir parçası olmuştur. Ayrıca, öncelikle ailesinden başlayarak çevresine rahatsızlık vermemek ve sosyal ilişkilerinde temizlik ve sağlık konularında insanlara rehberlik etmek istemiştir. Bu yönüyle, liderlik karizması açısından misvak kullanımı önemli bir yer tutmaktadır. Misvak, kullanımı Cebrail (as) tarafından sıkça tekrarlandığı için ilahi bir emir niteliği taşımaktadır. Bununla birlikte, misvak kullanımı, özellikle ibadetlere hazırlık anlamında temizlik açısından büyük önem taşımıştır. Bu nedenlerle, Hz. Peygamber misvak kullanımına büyük bir önem vermiş ve bu pratiğin kullanımının aksatılmaması için çeşitli tavsiyelerde bulunmuştur.

2.1.2. Kullanım Vakitleri

Temizlik, sağlığın korunması için belirli zamanlarda ve belirli şekillerde yapılan uygulamadan oluşmaktadır. Bu uygulamada daha etkili sonuçlar alabilmek için düzenli bir şekilde yapılması gerekmektedir. Bu düzen yıllık, aylık, haftalık ve günlük olarak yapılabilir. Ağız ve diş sağlığında ise bakteri oluşumunu, çürükleri, kötü nefesi ve dişlerin sararmasını engellemek için belirli aralıklarla misvak kullanımı önerilir. Bu aralık, uygulanması aşırıya kaçmayacak şekilde günlük olarak yapılan bir alışkanlıktır.

³⁰⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/467; Veşşâ, *Kitâbü'l-Müveşşâ*, 185.

³⁰⁵ Buhârî, "Meğâzî", 78.

³⁰⁶ Veşşâ, *Kitâbü'l-Müveşşâ*, 185.

³⁰⁷ Kettânî, *ed-Dirâk fî mâ yeteallak bi's-sivâk*, 83.

Ağız ve diş temizliği, sosyal ilişkileri doğrudan etkiler; bu nedenle belirli aralıklarla temizlik yöntemleri uygulanmalıdır. Kalabalık ortamlara girmeden önce ağız ve diş temizliğine özen göstermek hem kişisel hijyen açısından hem de başkalarıyla olan iletişimde olumlu bir izlenim bırakmak için etkilidir. Hz. Peygamber (sav), ağız ve diş temizliğine dikkat etmiş ve bu konuda inananlara, yaşantısıyla misvaka verdiği önemin altını çizmiştir. Hz. Peygamber'in misvak kullanımıyla ilgili veriler incelendiğinde, gün içinde misvak kullanım vakitlerini şu şekilde sınıflandırabiliriz.

Hz. Peygamber'in (sav) hayatına bakıldığında, misvakın günlük olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Onun hayatı, gece ibadetiyle başlamış ve sabah kalktığında misvak kullanmıştır.³⁰⁸ Bu durum için yatmadan önce hazırlık yapmış ve misvakını yanında bulundurmıştır.³⁰⁹ Gecede kalktığında önce ihtiyaçlarını gidermiş sonra hazırladığı misvak kullanmıştır.³¹⁰ *ed-Dirâk fîmâ yeteallak bi's-sivâk*³¹¹ adlı eserde Hz. Peygamber'in gece üç defa misvak kullandığını belirtirmiştir. Bunun nedeni, uyku sonrası ağızda oluşan kokuyu önlemek ve gece yaptığı ibadetlere hazırlanmak olmalıdır. İlk olarak, uyumadan önce, vitir namazından sonra ve iki rekât namazdan önce misvak kullanmıştır.³¹² İkincisi gece ibadetlerinde³¹³ ve son olarak sabah namazından çıkarken misvak kullanmıştır.³¹⁴ Böylece Hz. Peygamber gece birçok kez misvak kullanmıştır.³¹⁵ Bu durumun nedeni, uyandıktan sonra ağızda oluşan kokuyu önlemek ve gece ibadeti için kalktığında, Rabbinin huzuruna temiz ve edebe yaraşır bir şekilde çıkmak olarak yorumlanabilir.

İslâm, sosyal bir din olup insan haklarına, karşılıklı saygıya ve başkalarına eziyet vermekten sakınmaya büyük önem verir. Hz. Peygamber (sav), yapısı gereği çevresine ağız kokusu, kötü görüntü gibi durumlarla eziyet vermekten kaçınmış, bu konuda örnek olarak uyanık olduğu tüm zamanlara yaymıştır.³¹⁶ Ayrıca gece uykusundan hariç gündüz kaylule uykusundan³¹⁷ ve yemek yedikten sonra oluşan ağız kokusundan korunmak için

³⁰⁸ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 2009, 1/546-548; Kettânî, *ed-Dirâk fîmâ yeteallak bi's-sivâk*, 26.

³⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 10/187.

³¹⁰ Ebû Dâvûd, "Tahâret", 29.

³¹¹ Kettânî, *ed-Dirâk fîmâ yeteallak bi's-sivâk*, 28.

³¹² İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 2009, 1/551.

³¹³ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 2009, 1/545.

³¹⁴ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 2009, 1/546.

³¹⁵ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 2009, 1/548.

³¹⁶ Nesâî, "Tahâret", 8; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 27.

³¹⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 41/387, (No: 24900).

de misvak kullanmıştır.³¹⁸ Hz. Peygamber, ağız kokusuna dikkat ettiği kadar dişlerin görünüşüne de önem vermiştir. Yiyip içilen şeylerin dişleri sarartmasından rahatsız olmuş ve diş sağlığını korumak için misvak kullanmaya özen göstermiştir.

İbadetler, kulun Rabbiyle buluşmasına ve arasındaki bağı güçlenmesine vesile olmaktadır. Bu nedenle, Allah’a (cc) duyulan saygı ve sevgi gereği yapılan vecibelerde temizlik büyük önem taşımaktadır. Hz. Peygamber (sav) de, gün içinde ve diğer ibadetlerinde ağız ve diş temizliğine dikkat etmiştir. Kıldığı namazlarında³¹⁹ ya da öncesinde abdest³²⁰ alırken misvak kullanmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber’in “*Her namazda misvak kullanmalarını emrettim*”³²¹ hadisinden yola çıkarak *Terğib ve t-terhib* adlı eserde cenaze namazı, tavaf, bayram namazları, güneş ve ay kopma namazları, yağmur duası, teravih, vitir ve diğer sünnet namazları gibi ibadetlerde de misvak kullanılması tavsiye edilmiştir.³²² Misvakı Hz. Peygamber Kur’an-ı Kerim okurken,³²³ ihramlı iken³²⁴ ve oruçlu iken³²⁵ misvak kullanmıştır. Ancak oruçlunun ağız kokusunu Allah katında diğer tüm güzel kokulardan daha güzel olduğunu ifade eder.³²⁶

Hz. Peygamber’in (sav) misvakı günlük hayatının birçok noktasına işlediğini söyleyebiliriz. Uyanık olduğu her vakitte, ibadet öncesi ve yemek yedikten sonra misvak kullanmıştır. Ayrıca, etrafındakileri dişlerinin görüntüsü gibi rahatsız edici durumlarla karşılaştığında, misvak kullanımı konusunda uyarmıştır. Böylece sadece ağız kokusu değil görünüşe de önem verdiğini anlamaktayız. Genel olarak günlük yaşamda düzenli olarak kullanmakla birlikte, bazı özel zamanlarda, yılda bir yapılan ibadet ve törenlerde temizlik vurgusu yapmak amacıyla da misvaka başvurmuştur.

2.1.3. Hz. Peygamber’in Misvakı Kullanma Şekli

Hz. Peygamber (sav) misvakı birçok kez tavsiye etmiş ve hayatının neredeyse her anında kullanmıştır. Misvak kullanımı günlük hayatta karşılığı olan bir uygulama

³¹⁸Mukaddem, *Kitâbü’s-Sivâk*, 14. Ebû Hüreyre (ra) şöyle demiştir: “*Resulullah’ın (sav) misvak kullandığını duyduktan sonra, ben uyumadan önce, uyandıktan sonra, yemek yemeden önce ve yemek yedikten sonra misvak kullanıyorum.*”

³¹⁹Buhârî, “Cuma”, 7; Müslim, “Mesâcid”, 39; İbn Mâce, “Vudû”, 8.

³²⁰İbn Mâce, “Salât”, 9.

³²¹Buhârî, “Cuma”, 7; Müslim, “Mesâcid”, 39; İbn Mâce, “Vudû”, 8.

³²²Kâhîrî, *Terğib ve t-Terhib*, 2/451.

³²³Beyhakî, *Şu ‘abû’l-îmân*, 3/451.

³²⁴İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 1/431.

³²⁵Tirmizî, “Savm”, 29.

³²⁶Buhârî, “Savm”, 9; Müslim, “Siyam”, 30.

olup Hz. Peygamber'in misvakı nasıl kullandığına dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bu sebeple İslâmî kaynaklarda fakihlerin ve muhaddislerin tarif ettiği kullanım şekline bahsedilmez. Ancak bu büyük bir eksiklik değildir. Çünkü misvak oldukça basit bir alettir ve uygulama şekli de kabaca bellidir. Yine kaynaklardaki bazı ifadeler Hz. Peygamber'in hayatında misvakın nasıl kullanıldığına dair ipuçları sunmaktadır.³²⁷

Misvak, genel olarak belirli bir kullanıma sahip bir üründür. Hz. Peygamber (sav), daha önce ifade ettiğimiz gibi, yaşadığı toplumdaki geleneksel kullanım şeklini tercih etmiş ve bu aşamaları uygulamıştır. İlk olarak, misvakın hazırlık aşamasında, kabuğu soyulur ve ucu açılır. Rivayetlerde, eğer misvak kuru haldeyse, Hz. Peygamber'in bu misvağı suda beklettiği de belirtilmektedir.³²⁸ Bu uygulama, misvakın kullanım için uygun hale getirilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Daha sonraki aşama ise misvak yapmaya hangi el ile hangi taraftan başlanılacağıdır. Hz. Peygamber'in misvak kullanım şekli genel olarak belli olmakla birlikte, hangi elle kullandığına dair bir rivayet olmadığı için bu mesele biraz karmaşıktır. Bu nedenle konu ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır.

Misvakın kullanımına dair olup sağ elle mi yoksa sol elle mi kullanılacağına dair bir bulguya rastlanmamıştır. Hz. Peygamber'in açıkça ifade etmediği bu durumdan dolayı misvakın temizlik aleti olduğundan ulema arasında bir ihtilafa sebebiyet vermiştir. Misvak kullanmanın genel olarak bilinen bir uygulama olduğundan, hangi el uygunsa o el kullanılır şeklinde bir görüş iddia edilse de misvakın illetinin aklen bilineceğinden bu durum Müslümanların ortak kararı ile doğru kabul edilmemiştir.³²⁹ Ulema, misvak kullanmanın ağızdaki koku ve plak gibi sorunları giderdiğinden dolayı sağlık için oldukça önemli bir uygulama olduğunu söylerler. Bu nedenle misvak kullanımında sol elle kullanılmasının buna engel olmadığını savunurlar. Buna delil olarak da köpeğin yaladığı bir kabın yedi kez yıkanması, istinca kullanılacak taşların sol el ile tutulması ve abdest alan kişinin sağ el ile istinşak yaparken sol el ile sümkürmesi işaret ederler ve misvağı temizlik babından sayarlar.³³⁰ Ayrıca, müminlerin annesi Hz. Hafsa'dan rivayet edildiğine göre, o şöyle demiştir: “*Resulullah (sav) yerken, içerken ve*

³²⁷ Veşşâ, *Kitâbü'l-Müveşşâ*, 185.

³²⁸ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 2009, 1/549.

³²⁹ Dimaşkı, *Tuhfetü'n-nüssâk fî fazli's-sivâk*, 69-70.

³³⁰ Dimaşkı, *Tuhfetü'n-nüssâk fî fazli's-sivâk*, 72-73.

giyinirken sağ elini, diğer işleri yaparken ise sol elini kullanırdı.”³³¹ Dolayısıyla, İslâm uleması onun rivayetindeki açık ifadelerden yola çıkarak, misvakın sayılmadığını işaret kabul etmiş ve sol elin kullanılacağına dair bir hüküm çıkarmışlardır.

İslâm âlimlerinin genel görüşüne göre misvak kullanırken sağ elin kullanılması tercih edilir. Delil olarak, Hz. Peygamber (sav) misvakını kullanırken bu durumu gizlememiş ve bu duruma şahit olan sahâbeler olduğuna işaret edilmiştir. Zira necasetten olan temizlik, kişiye özel olduğundan gizli olmalıdır. Sağ el kullanımına dair doğrudan bir nas bulunmasa da Hz. Peygamber’in ağız temizliğini yaparken öğürdüğüne dair rivayetler bulunmaktadır. Bu nedenle, sol el kullanımı ile ilgili de benzer bir rivayet olabileceği ekinde bir açıklama getirilmiştir.³³² Netice itibarıyla genel olarak eserlerde misvak için sağ el tavsiye edilmiştir.³³³

Misvakın kullanımı kişiye Allah’ın (cc) rızasını kazandırdığı için kıymetli bir pratiktir. Şer’i kurallara göre sağ veya sol el fark etmeksizin yapılan eylemin ehemmiyetinden dolayı abdest, gusûl, elbise giymek, ayakkabı giyinmek ve saç taramak gibi durumlar sağ taraftan başlanması gerekmektedir.³³⁴ Misvak da bu durumlar içerisinde olup kullanırken genellikle sağ el ile sağ taraftan başlanıp, sol tarafa doğru dişler temizlenmelidir.³³⁵ Hz. Peygamber (sav), misvakı ağızına yaklaştırdığında dişlerini enlemesine, yani yatay bir şekilde temizlemiştir.³³⁶ Yapılan bu temizlik, aceleci bir şekilde değil Hz. Peygamber (sav) ağız temizliğinde titizlikle davranmıştır. Sadece dişlerini değil ağız içini de temizlemiştir. Hatta bu durumda, Resulullah’ın misvak kullanırken öğürür gibi “ah! ah!” şeklinde sesler çıkardığı rivayet edilmiştir.³³⁷ Böylece Hz. Peygamber’in küçük diline kadar misvak kullanarak temizlediğini sadece dişlerin görünür kısmını temizlemediğini anlamaktayız. Böyle ağız ve diş temizliği dişlerin ön kısmı, iç kısmı ve ağız içinden (dil, yanaklar ve damak) oluşmaktadır.³³⁸

³³¹ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 17.

³³² Dimaşkî, *Tuhfetü’n-nüssâk fî fazli’s-sivâk*, 79-80.

³³³ Zâhid, *Tuhfetü’s-sülâk fî fadâilü’s-sivâk*, 37; Kettânî, *ed-Dirâk fî mâ yeteallak bi’s-sivâk*, 116; Mukaddem, *Kitâbü’s-Sivâk*, 287; Dimaşkî, *Tuhfetü’n-nüssâk fî fazli’s-sivâk*, 68.

³³⁴ Dimaşkî, *Tuhfetü’n-nüssâk fî fazli’s-sivâk*, 68.

³³⁵ Kettânî, *ed-Dirâk fî mâ yeteallak bi’s-sivâk*, 122; Kâhirî, *Terğib ve’t-Terhib*, 2/464; Mukaddem, *Kitâbü’s-Sivâk*, 12.

³³⁶ Ebû Dâvûd, “Merâsil”, 74.

³³⁷ Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 1/56. Buhârî, “Vudû”, 73.

³³⁸ Zâhid, *Tuhfetü’s-sülâk fî fadâilü’s-sivâk*, 37.

İnsanlar, eylemlerini peş peşe ve ardışık bir şekilde gerçekleştirdiklerinde daha verimli ve etkili sonuçlar elde edebilirler. Ancak, Hz. Peygamber'in (sav) misvak kullanımında belirli bir set yapıldığına dair kaynaklarda herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Fakat Süleyman b. Sa'd'ın "*Misvak kullanın ve temizlenin! yaptıklarınızı tek yapın çünkü Allah teki sever.*"³³⁹ rivayeti en az bir kez yaptığını düşündürmektedir. Ayrıca, misvak kullanımı gün içinde geniş bir yelpazeye sahip bir eylem olduğundan, sık kullanımda diş etlerinin tahriş olmaması için dikkatli bir şekilde uygulanmalıdır. Bu hususta Hz. Peygamber, misvakının temizliğine özen göstermiştir ve zaman zaman misvakı yıkaması için Hz. Âişe'ye vermiştir.³⁴⁰ Böylece Hz. Peygamber'in misvakı kullandıktan sonra yıkadığı anlaşılmaktadır. Misvak temizlendikten sonra hijyeninin korunması için birçok yöntem kullanılmıştır. Sarıklarının alt kısmına sağ tarafına yerleştirmişler³⁴¹ ya da kulaklarının arkasına koymuşlardır.³⁴² Hatta bu durum yazarların kalemelerini kulağının arkasına koymasına benzetilmiştir.³⁴³

Sonuç olarak, Hz. Peygamber (sav), misvakı belirli bir düzen ve bilinen muayyen bir şekilde dikkatle kullandığı kısmen söylenebilir. İslâm'ın inceliklerine uygun olarak, misvakın temizliğine ve muhafazasına büyük özen gösterdiği anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'den kullanım şekliyle ilgili doğrudan bir rivayet bulunmamakla birlikte, âlimler bu duruma, onun genel temizlik yöntemleri ve titizliği doğrultusunda cevap bulmuş ve bu hususlarda dikkatli davranmışlardır. Özellikle, sağ el ve sol el kullanımı, uygun vakitlerde misvak kullanımı gibi hususlara titizlikle dikkat edilmiştir. Bu durum Hz. Peygamber'in temizlik ve hijyen konusundaki yüksek hassasiyetini göstermektedir. Misvak kullanımındaki bu dikkatli yaklaşım, aynı zamanda İslâm'ın bireysel temizlik ve ahlaki inceliklere verdiği önemin bir yansımasıdır.

2.1.4. Benzetme ve Örneklendirme Aracı Olarak Kullanımı

İnsanlar nesneleri, hayatındaki önemli olay ve olgularla bağdaştırarak sembolik hale getirebilir. Bu süreç, ifade edilmek istenen mesajın daha açık ve anlaşılır bir şekilde

³³⁹ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 2009, 550.

³⁴⁰ Ebû Dâvûd, "Tahâret", 28.

³⁴¹ Zâhid, *Tuhfetü's-sülâk fî fadâilü's-sivâk*, 39.

³⁴² İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 2009, 1/551-554.

³⁴³ Zâhid, *Tuhfetü's-sülâk fî fadâilü's-sivâk*, 39.

aktarılmasına yardımcı olur. Anlatılmak istenilen olay veya vurgu, benzetme ya da örneklendirme yöntemi kullanılarak daha kolay ve anlaşılır şekilde ifade edilmesini sağlar. Bu şekilde iletişim daha kolay ve etkili bir hale gelir. Böylece soyut olan dini ya da ahlaki öğretiler bu iki yöntem kullanılarak somut bir hal alır. Bu semboller toplumun tarihi, kültürel ve coğrafi özelliklerinden etkilenerek kullanımından farklı şekilde anlamlandırılmıştır.

Misvak, Arap toplumunda yaygın olarak kullanılmış ve kültürel ile yapısal özelliklerinden dolayı etkili iletişimde benzetme ve örneklendirme amacıyla sıkça başvurulmuş bir öge olmuştur. Hz. Peygamber de bu kültürün bir parçası olduğundan, zaman zaman misvakı sözlü iletişimde bir araç olarak kullanmıştır. Bu duruma örnek olarak, Hz. Peygamber'in *"Yeşil bir misvak için bile olsa, bu minberimin yanında yalan yere yemin eden bir adam, mutlaka ateşteki yerine şimdiden hazırlanmış olur"*³⁴⁴ sözü verilebilir. Bu ifade, misvakın sadece fiziksel temizlik aracı olmanın ötesinde, doğru sözlülük ve ahlaki değerler açısından da önemli bir simge olduğunu vurgulamaktadır. Böylece, Hz. Peygamber insanlara doğru yolu göstermek ve soyut dini ile ahlaki öğretileri daha anlaşılır kılmak için sıkça benzetme ve örneklendirme yöntemlerini kullanarak soyut kavramları somutlaştırmış, zaman zaman misvakı da sözlü iletişimde bir araç olarak kullanmıştır. Misvak o toplumda yaygın bir şekilde kullanıldığından iletişimin bu etkili ve dinamik yapısından etkilenmiştir. Misvak sadece ağız ve dış sağlığında kullanılmayıp, ahlaki simge olarak iletişim aracı olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda, *Garîbü'l-hadîs* adlı eserde benzetme yöntemi kullanılarak, *"insanlardan, bir parça misvak kadar bile olsa bağımsız olun"* ifadesine yer verilmiştir.³⁴⁵ Bu ifade, özgürlük ile ilişkilendirilmiş olup misvakın kolay taşınabilirliği, doğal yapısı ve kendi başına işlevini yerine getirebilmesi gibi özellikleriyle insanlara bağımsızlık ve öz yeterlilik mesajı vermektedir. Böylece, misvakın günlük yaşamda ve iletişimde kullanımı hem fiziksel hem de sosyolojik bir özelliği temsil eden obje haline gelmiştir.

Kısaca, Arap toplumunda sözlü iletişimde benzetme ve örneklendirme gibi dil etkilerinin yoğun bir şekilde kullanılması, misvakın kullanımını da etkilemiştir. Hz. Muhammed (sav), peygamberlik görevi gereği, mesajlarını daha etkili bir şekilde

³⁴⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/241.

³⁴⁵ Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî Ebû Ubeyd, *Garîbü'l-hadîs*, thk. Muhammed Abdülmuîd Han (Haydarâbâd: Dâiretü'l-maârifî'l-Osmâniyye, 1384/1964), 1/305.

iletmek için bu tür yöntemlere başvurmuş ve misvak, günlük yaşamın bir parçası olarak bu iletişimsel araçlardan biri haline gelmiştir. Misvak, Arap toplumunda sadece bir temizlik aracı olmanın ötesinde, dini, kültürel ve ahlaki değerlerin iletilmesinde önemli bir sembol olmuştur. Hz. Peygamber, misvak kullanımını yalnızca fiziksel temizlikle sınırlamamış, aynı zamanda ahlaki değerler ve doğru sözlülük gibi soyut kavramları somutlaştırarak, toplumun bireysel ve toplumsal davranışlarını şekillendirmede etkili bir araç olarak kullanmıştır.

2.1.5. Misvakın Sünnet Bir Uygulama Oluşu

Sünnet, Hz. Peygamber'in (sav) söz ve fiillerinden oluşan, Kur'an'dan sonraki en önemli bilgi kaynağıdır. Bu kaynak, ümmetin kendisini şekillendirdiği ve yüzyıllar boyunca değişen zamana karşı süreklilik gösteren bir güç olarak, Asr-ı saadet'i canlı tutmaya devam etmektedir. İslam'ın geniş coğrafyalara yayılması ve zamanla gelişen toplumsal yapılar karşısında sünnetin bağlayıcılığı, onu ortak bir değer haline getirmiştir. Ancak, sünnetin doğru bir şekilde yorumlanmaması durumunda, sünnetin ihmalini savunan görüşlerin, değişime karşı beyhude bir çaba olarak yansımaları kaçınılmazdır. Bu nedenle, sünnetin dikkatlice değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır.³⁴⁶ Sünnetin önemli bir parçası olan temizlik de İslâm inancında dinin yarısı olarak görülmüştür.³⁴⁷ Hadis ve fıkıh kitaplarının ilk bölümlerinde temizliğe yer verilmesi ne bu hususun kadar kıymetli olduğunu kanıtlar niteliktedir. Temizlik fitri bir ihtiyaç olmanın ötesinde, toplum sağlığı ve düzeni için önem arz etmektedir. Bu bağlamda temizlik sünnet değeri taşıyan bir çaba ve toplumsal bir sorumluluk olarak Müslümanlar için doğru yapılması elzem olan bir uygulamadır.

Misvak ağız ve diş temizliğinde kullanılan hijyen aracı olup hakkında birçok hadis rivayet edilmiştir. Bizzat Hz. Peygamber (sav) misvakı temizlik aracı olarak kullanmış,³⁴⁸ farz bir vecibe olmasından korkmuş ve etrafındaki insanlara da bu konuda tavsiyelerde bulunmuştur.³⁴⁹ Bu durum, sahâbeye de yansımış ve misvak kullanımının farz bir uygulama olup olmadığı konusunda endişelere yol açmış; nihayetinde kendi

³⁴⁶ Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisi Anlama Kılavuzu* (Ankara: Otto, 2022), 69-77. Ayrıca bk. Hakan Temir, "Hz. Peygamber'in Vefatını Müteakip Hadisleri Değerlendirmede Sahâbenin Sünnete Olan Bağlılıkları", *GİİAS Uluslararası Günümüzde İslami İlimler Algısı Sempozyumu I: Sünnet Algısı* (10-11 Haziran 2021, Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Bildiriler Kitabı, 2021) 460-470.

³⁴⁷ Müslim, "Tahâret", 1.

³⁴⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/467.

³⁴⁹ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 2009, 1/551.

aralarındaki istişarede misvakın sünnet olduğuna varmışlardır.³⁵⁰ Dolayısıyla Hz. Peygamber misvakı ümmete zorunlu kılmamıştır. Haliyle misvak herkesin yapmakla zorunlu olduğu bir temizlik kuralı haline dönüştürmemiş ancak güçlü bir sünnet olması noktasında gerekli tasarruflarda bulunmuştur.³⁵¹ Sonuç olarak, misvak Hz. Peygamber'in günlük hayatında sıklıkla yaptığı sünnet olarak hadis literatüründe yerini almıştır.

Hz. Peygamber (sav) hadisinde, “*ümme meşakkat vermeseydi her namaz veya abdestte kullanılmasını emrederdim*” diyerek,³⁵² misvakın farz olmadığını, sünnet olduğunu işaret etmektedir çünkü misvak farz olsaydı Hz. Peygamber onu kesin bir dilde “emrediyorum” şeklinde telaffuz ederdi. Hadiste geçen “emrederdim” kelimesi, böyle bir zorunluluğun olmadığını, dolayısıyla misvakın kesin bağlayıcı bir hükmü olmadığını gösterir. Ayrıca bu durum Müslümanlar için endişelendirici bir hal oluşturmaz.³⁵³ Böylece misvak kullanmak zorunluluktan ziyade, hoş bir hareketin yapılmasını işaret etmektedir. Hz. Âişe tarafından rivayet edilen bir hadiste, Hz. Peygamber (sav) “*misvakın ağız temizliğinin Allah'ın rızasını kazandırdığını*” belirtmiştir. Buradaki “rıza” ifadesi den kasıt zorlamak değil gönüllü yapılan bir eylemi kast etmektedir. Bu da misvak kullanımının asıl amacının sünnet olduğunu ve bir ibadet olarak değer taşıdığını işaret etmektedir.³⁵⁴

Hz. Peygamber'in (sav) sünneti olan misvak, sadece çağın gerisinde kalan bir araç olarak algılanmamalıdır. Lakin misvakın doğal bir araç olup gelişen şartlarda niteliğini koruması İslâm'ın yayılması ve zamanın değişmesi ile tartışılır bir hale dönüşmüştür. Geline süreçte misvak ve diş fırçasının konumu tartışılır olmuştur. Misvakın sünnet değeri de boşlukta kalmıştır. Ancak burada çözülmesi güç bir mevzu yoktur. Öncelikle misvakın araç olarak değerlendirilmesi görüşü, insanların İslâm'ın çağın gerisinde olduğu düşüncesine kapılmalarına neden olmaktadır. Oysa Sünnet-i seniyye tüm zamanları kapsayan bir öğreti olup doğru anlaşılmadığında ve uygulanmadığında İslâm'ın ilk döneminden günümüze bir köprü kurulamaz. Bu durum yanlış anlaşılmalara sebebiyet verir ve sünnetin ruhunun anlaşılmasını engeller.

³⁵⁰ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 2009, 1/551.

³⁵¹ Dimaşkî, *Tuhfetü'n-nüssâk fî fazli's-sivâk*, 35-45.

³⁵² Buhârî, “Cuma”, 7; Müslim, “Mesâcid”, 39; İbn Mâce, “Vudû”, 8.

³⁵³ Vîcdân Mühennâ Muhammed, *Ahkâmü's-Sivâk*, 342.

³⁵⁴ Vîcdân Mühennâ Muhammed, *Ahkâmü's-Sivâk*, 342.

Dolayısıyla sünnet her çağa hitap edemez. Halbuki misvak evrensel bir olguyu içerisinde barındırmaktadır. Zira misvak sade bir temizlik aracı değil aynı zamanda tedavi edici ve fayda sağlayıcı özelliklere sahip bir araçtır. Temizleme vasfını koruyan misvak vücuda sağladığı birçok etkiyle diş fırçasının ötesinde bir faydayı barındırmaktadır. Buda sünnetin evrenselliğini ve bağlayıcılığını gösteren bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Misvak kullanımından kasıt eğer amaç ise O dönem misvak yani dal parçasını kullanmalarının ana nedeni ağızdaki temizliği sağlamaktır. Ayrıca misvak çubuğunun bileşenlerine bakıldığında sağladığı yarar göz ardı edilemez bu nedenle o dönemde hem araç hem de amaç olarak kullanılmış olması normaldir. Ancak çağın ilerlemesi ve İslâm'ın evrensel bir din oluşu ağız ve diş sağlığında kullanılan yöntemlere de yansımıştır. Günümüz teknolojisi, diş sağlığını korumak amacıyla aynı hedefi güttüğünden, sünnetin doğru anlaşılması ve uygulanması, bu değişimin içinde güçlü bir rehberlik sağlamaktadır. Ancak, sünnetin yanlış anlaşılması Müslümanlar için zayıflık olarak anlaşılmaktadır. Zaman içinde gelişen teknoloji sünnet ışığında yaklaşmak ve İslâm'ın sürekliliğini sağlamak önem arz etmektedir. Bu süreçte çağın getirilerine tevhid sancağı altında dikkat edilmeli ve bir arada tutulmalıdır. Bu ıstılahlar dikkate alındığında misvakın kullanımı amaç olarak değerlendirilmesi daha kavi bir olgudur. Zira günümüzde diş fırçasının kullanımı yine aynı işlevi görmüş; ağız ve dişleri temizlemiştir. İbn Mes'ûd (ra) rivayetine göre *Müslümanların güzel gördükleri ve kabul ettikleri Allah katında da güzel olması*³⁵⁵ hadisi yapılan eylemin iyi niyet taşıması ve amacına uygun olması dikkat edilmesi gerektiğini vurgulayarak bir delil niteliği taşımaktadır. Bu durumla beraber Hz. Peygamber (sav) misvak kullandığı için, günümüzde misvak kullananlara saygılı davranılmalıdır.³⁵⁶

Kısaca misvak ile ilgili hadislerde geçen telaffuzlarda misvakın farz bir ibadet olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak Hz. Peygamber'in (sav) misvakı sıkça kullanması ve ümmete tavsiye etmesi ile sünnet değeri taşıyan bir uygulama olduğu fark edilir. Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemde misvak kullanımı, aslında o zaman için oldukça teknolojik bir uygulama olsa da zamanın değişmesi ve çağın gelişmesi ile aynı amacı

³⁵⁵ Ebû'l-Kâsım Kıvâmü's-sünne İsmâil b. Muhammed b. el-Fazl et-Teymî et-Talhî el-İsfahânî, *el-Hicce fi beyâni'l-mahacce ve şerhi akâdeti Ehli's-sünne* (Riyâd: Dâr el-Rayâ, 1419), 27.

³⁵⁶ Görmez, *Sünnet ve Hadisi Anlama Kılavuzu*, 81-86.

güden aletler geliştirilmiştir. Lakin bunların misvakla aynı mahiyeti taşımadığı bilinmektedir. İslâm niyeti esas alması ve sünneti seniyye'nin her çağa uyması ile burada genel olarak amaç öncelenmiştir. Yalnız misvak yapısının sünnet davranışta kullanıldığı için amaç ve alet olması hasebiyle halâ kullanılmaktadır. Ayrıca yapısının doğal ve içeriğinde birçok yaralı bileşeni içerdiği için günümüz de doğal içeriklerin fazla rağbet görmeye başlamasıyla tüketimi artması ihtimaller dahilindedir.

2.2.SAHÂBENİN MİSVAKLA MÜNASEBETİ

Kur'an-ı Kerim'deki *"Zira Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman; Allah'ı çok anan kimseler için, Allah'ın Resulünde size güzel bir örnek vardır."*³⁵⁷ ayeti Hz. Peygamber'in en güzel örnek olduğunu teyit ettiği kadar onun hayatına dahil ve şahit olanların da önemine işaret etmektedir. O'nun arkadaşları olarak literatürde özel bir yer edinen sahâbe, Hz. Peygamber'in (sav) hayatını yaşantısına tanık olan, bu yaşam biçimini anlayan, yaşayan ve anlatan kimselerdir. Sahâbe, Hz. Peygamber'in söz ve eylemlerini kendilerine rehber edinerek en içten duygularla hayatlarına işleyen topluluktur. Hz. Peygamber'in inanan insanların hayatına kattığı dinamizmin farkında olan sahâbe nesli onu yakından takip ederek hayatının her karesini hadis literatürüne yansıtmıştır.

Sahâbe asrında Hz. Peygamber'in söz, fiil ve davranışları daha çok zihinlerde hadis olarak korunmuş ancak zamanla bu gayret yeterli gelmemiştir. Zira İslâm'ın coğrafi olarak genişlemesi ve zamanla ortaya çıkan kopukluklar nedeniyle hadislerin derlenmesi süreci başlamıştır. Bu tasnif faaliyetlerinde, hadislerin sıhhat dereceleri ve hadisleri rivayet eden ravilerin güvenilirlikleri titizlikle göz önünde bulundurularak, hadisler sahih, hâsen ve mevzu olarak sınıflandırılmıştır. Titiz bir incelemeden geçen rivayetler, yalnızca tarihi bilgi niteliği taşımayıp inan kimseler için yol gösterici rehberler olmuştur.

Sahâbe ve tâbiîn neslinin gayreti sonucu korunan ve hayatlara tatbik edilen sünnetlerden birisi de misvak olmuştur. Misvak kullanımı ile ilgili Hz. Peygamber'in sözlerini kaydeden ashâb onları titizlikle korumuş ve yaşantılarına aktarmışlardır. Misvak konusuna o kadar önem vermişler ki aralarında yaptıkları münazaalarda bu

³⁵⁷ Ahzâb 33/21.

uygulamanın farz olup olmadığından endişe duymuşlardır.³⁵⁸ Misvak, farz bir emir olamasa da güçlü bir sünnet oluşundan dolayı sahâbenin hayatında vazgeçilmez bir temizlik aracı olarak yer edinmiştir.

Hadis kaynaklarına yansıyan rivayetler sahâbenin misvakı kendi hayatlarında nasıl şekillendirdiğini göstermektedir. Zeyd b. Hâlid'in (ra), misvağı kulağının arkasına koyduğu, her namazda misvak kullanıp daha sonra yine yerine koyarak misvakı özenle nasıl taşıdığı rivayetlere yansımıştır.³⁵⁹ Ebû Hüreyre, Hz. Peygamber'in misvak kullanımını öğrendikten sonra, o da uyumadan önce, uyandıktan sonra, yemek yemeden önce ve yemek yedikten sonra misvak kullanmaya başlamıştır.³⁶⁰ Hadislerde anlaşıldığı üzere sahâbe misvaka önem vermiş ve misvakı günlük yaşantısına nasıl eklediğini gösterir.

Bir başka rivayette Ebû Atik, Câbir'i gece ve sabah namazında misvak kullandığını gördüğünde bu durumun ne kadar meşakkatli olduğunu söylemiştir. Ancak Câbir ise bu kullanım şeklini Üsâme'nin bildirdiğini, onunda Hz. Peygamber'den (sav) gördüğünü ve o nedenle bu sıklıkta kullandığını ifade etmiştir.³⁶¹ Burada dikkat çeken olgu sahâbe kendi görmese de bir diğer sahâbeden sünnet davranışı görüp sorgulaması ve hayatlarına aktarmalarıdır. Sünnet olan davranış hakkında bilmediğini tatbik etmesi onun ne kadar sünnete düşkün olduğunu yansıtmaktadır. Böylece sahâbe birbirlerinden sünneti öğrenip uygulamaları ile ilk olarak birbirlerine öğretmenlik yapmışlardır. Sahâbenin misvaka olan sadakati, sadece kendi hayatlarına yansıttıkları bir davranış biçimiyle sınırlı kalmamıştır. Aynı zamanda misvak kullanımını nesiller boyu devam etmesine aracı olmuşlardır. Sahâbe Hz. Peygamber'in sözlerinin değerini bilmekte ve onu diğer nesillere aktarabilmek için birçok yöntem denemişler; hadisleri ezberlemiş, hadisin varlığına dair şahit getirilmesi istenmiş, yemin ettirilmiştir.

Misvak, Sünnet-i seniyye'de önemli bir yer tutmakta olup sahâbe döneminde hakkında birçok hadis zikredilmiştir. Bu hadisler Hz. Peygamber (sav) tarafından dile getirildiğinde ya da uygulandığında orada bulunmayan için nasıl kullanılacağına dair bilgi vermektedir. Bu hadisleri rivayet eden sahâbenin hepsini sıralamak mümkün

³⁵⁸ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 1/57; İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 2009, 1/547.

³⁵⁹ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 2009, 1/546.

³⁶⁰ Mukaddem, *Kitâbü's-Sivâk*, 14.

³⁶¹ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 2009, 1/546.

olmasa da bu konuda adı ön plana çıkan bazılarının isimleri şöyledir: Ebû Hüreyre,³⁶² Hz. Ebû Bekir,³⁶³ Hz. Âişe,³⁶⁴ Hz. Ali,³⁶⁵ Zeyd b. Hâlid,³⁶⁶ Huzeyfe b. el- Yemân,³⁶⁷ İbn Abbâs,³⁶⁸ Zeyd b. Hâlid el- Cüheynî,³⁶⁹ Enes b. Mâlik,³⁷⁰ İbni Ömer,³⁷¹ Abdullah b. Zübeyr,³⁷² Abdurrahmân b. Ebî Leylâ³⁷³ ve Abdullah b. Atîk,³⁷⁴ gibi isimle misvak ile ilgili bir veya birden çok hadis rivayet etmişlerdir. Sahâbeden sonraki nesil tâbiîn, sahâbeden aldıkları bu hadisleri kendinden sonraki nesle aktararak günümüze gelmiştir.

Misvak kullanmak ve temiz olmak Müslümanlığın belirtilerinden olması hasebiyle önem arz etmektedir. Ancak kişinin misvak kullanmaya alışkın olmaması ve zaman bulamama gibi durumlar yaşaması oldukça doğaldır. Fakat misvak kullanmayı unutmak hoş karşılanmamaktadır bu durum Sünnet-i seniyye'ye olan bağlılığı, ağız sağlığını ve sosyal ilişkileri olumsuz etkilemektedir. Bu hoş olmayan durumdan sakınmak, unutmamak ve sürekli hatırlatmak için birkaç yöntem denemiştir. Bunlar gördüğün de hatırlatıcı işlev görsün diye kulağının arkasına koymak,³⁷⁵ savaş zamanı kılıçlarına bağladıkları, namaz zamanı geldiğinde misvak kullanmaya başladıkları,³⁷⁶ kadınların ise başörtülerine ve boyunlarına bağlayarak sürekli eriştikleri anlatılır.³⁷⁷

Sahâbe misvakı gündelik hayatına aktarmanın yanında onu farklı lafızlarla derleyerek İslâm düşüncesinin zenginleşmesini sağlamış ve âlimler bu rivayetleri inceleyerek üzerlerinde görüş beyan etmişlerdir. Öyle ki tanımından kullanımına kadar mezhepler arasında farklı yorumlamalar yapılmıştır. Hanefilere göre “misvak”, diş temizliği için kullanılan belirli bir odun parçası olarak nitelendirilmiştir. Mâlikîlere göre “misvak”, dişlerdeki sarılığı ve kötü kokuyu gidermek için kullanılan benzeri bir şeydir.

³⁶² Buhârî, “Cuma”, 7; Müslim, “Mesâcid”, 39; İbn Mâce, “Vudû”, 8.

³⁶³ Ebû 'Urve el-Ezdî Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi'*, thk. Habibürrahman el-Azemî (Beyrut: Meclisü'l-İlmî, 1403), 10/430.

³⁶⁴ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 2009, 1/547.

³⁶⁵ Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 3/451; İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 2009, 1/548.

³⁶⁶ Tirmizî, “Tahâret”, 18; İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 2009, 1/546.

³⁶⁷ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 2009, 1/545.

³⁶⁸ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 2009, 1/546.

³⁶⁹ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 2009, 1/545.

³⁷⁰ Tirmizî, “Nikâh”, 1.

³⁷¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 107.

³⁷² İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 2009, 1/548.

³⁷³ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 2009, 1/548.

³⁷⁴ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 2009, 1/546.

³⁷⁵ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 2009, 1/546.

³⁷⁶ Kettânî, *ed-Dirâk fî mâ yeteallak bi's-sivâk*, 103.

³⁷⁷ Kettânî, *ed-Dirâk fî mâ yeteallak bi's-sivâk*, 83.

Şâfiîler ve Hanbelîlere göre “misvak”, dişlerdeki değişiklikleri, kötü koku veya sarılığı gidermek için kullanılan bir odun parçası veya benzeri bir alettir.³⁷⁸ Burada en geniş yorumu yapan Şâfiîler ve Hanbelîler olup Hanefîler dal parçası ile sınırlamışlardır.

Misvaka farklı açılardan bakmaya çalışan fukahâ, oruçlu iken misvak kullanımını, insanlar arasında misvak kullanımı, misvakın hangi el ile kullanılacağı, misvakın nasıl yapılacağı (yatay mı yoksa dikey mi kullanılacağı), misvak olmadığında parmağın kullanımı ve misvakın abdestte mi yoksa namazda mı kullanıldığı³⁷⁹ gibi konularda görüşlerini ortaya koymuşlardır. Nihayetinde sünnetin gündelik yaşantıya nasıl uygulanacağı konusunda çeşitli yaklaşımlar sergilemişlerdir. Ayrıca misvak kullanmanın önemli olması onun hükmünün alimler tarafından tartışılmasına neden olmuştur. Dâvûd ez-Zâhirî (ö. 270/884) ve İshak b. Râhûye (ö. 238/853) gibi kimseler farz olduğunu savunmuşlar. Ancak bu konu hakkında kesin bir bilgi olmadığından sünnet olarak değerlendirilmiştir.³⁸⁰

Sonuç itibarıyla misvak, Hz. Peygamber’in (sav) kullanımı ile yeni bir boyut kazanarak ashâbın gündeminde yoğun bir yer edinmiştir. O dönemin insanları misvakı sıradan bir alet ve belki temizlik aracının ötesine gitmeyen bir nesne görür iken, Hz. Peygamberle birlikte artık misvaka dinî bir nazarla da bakmaya başlamışlardır. Zira risaletten önceki misvak algısıyla sonraki algı aynı olmamıştır. Peygamberlerinin bir sünneti olarak gören ashâb ona dair eylem ve söylemleri takip ederek misvakın kazandığı yeni boyutu korumuşlardır. Bu arada sünnetin gündelik hayatta farklı uygulamalarının oluşu gerçeğinden dolayı misvakın kullanımı konusunda ashâb arasında anlayış farklılıkları oluşmuştur. Nihayetinde bu durum ileride mezhep imamlarının kimi zaman ittifak ve bazen de ihtilaflarına yol açmıştır.

³⁷⁸ Vicdân Mühennâ Muhammed, *Ahkâmü’s-Sivâk*, 339.

³⁷⁹ Vicdân Mühennâ Muhammed, *Ahkâmü’s-Sivâk*, 343-346.

³⁸⁰ Önal, *Hz. Peygamber’in Kişisel Bakımı*, 42.

SONUÇ

Misvak, ağız ve diş temizliğinde yaygın olarak tercih edilen bir kişisel bakım ürünüdür. Genellikle erak ağacından yapılırsa da farklı coğrafyalarda başka ağaç türlerinden yapılmıştır. Misvak, Arap yarımadasında yaşayan insanlara özgü bir pratik olarak kabul edilse de ağız ve diş temizliği doğal bir ihtiyaçtır ve insanlar tarih boyunca diş temizliği için çeşitli bitki liflerine başvurmuşlardır. Diğer toplumların misvak kullanımını Araplardan öğrenip öğrenmediğini tespit etmek ise mümkün olmamıştır. Binlerce yıl öncesinde kullanılmaya başlanan misvakın ilk olarak nerede, nasıl ve kim tarafından kullanıldığı, nasıl yayıldığı konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır. Belki de bu uygulama bir peygambere ait bir gelenek olarak başlamış veya insani bir buluş olarak ortaya çıkmıştır; ancak bu konuda kesin bir tespit yapmak mümkün değildir. Bununla birlikte, Araplarda misvak kullanımının oldukça yaygın olduğu anlaşılmakta ve diğer milletlerde de kısmi bir kullanımının bulunduğu bilinmektedir. Fakat misvak yapımında kullanılan ağacın yetiştiği yerin kısıtlı olması, yetişen yerlerde pek kullanılmaması ve misvakın İslâm dinince değerli olması nedenleriyle çoğunlukla Arap coğrafyasın da daha popülerdir. Bu nedenle diğer milletlerin coğrafi yetersizlik, kullanımı yaygın olmaması ve dini değer taşıması gibi sebeplerden ötürü misvaka ulaşması her zaman kolay olmamıştır. Geçmişteki iletişim zorlukları ve coğrafi engeller göz önünde bulundurulduğunda, misvakın diğer toplumlara yayılması sınırlı kalmıştır. Ancak ağız ve diş temizliği, evrensel bir gereklilik ve insani bir hadise olduğundan, diğer milletler farklı ağaç türlerine yönelmişlerdir. Bu durum, farklı coğrafyalarda çok sayıda misvak türünün kullanılmasına yol açmıştır.

Arapların misvak kullanımına ne zaman başladığına dair kesin bir bilgi olmamakla birlikte, İslâmiyet'ten önce de misvakı tanıdıklarına dair çeşitli bulgular bulunmaktadır. İslâm öncesi dönemde Arap kültüründe varlık gösteren misvak, İslâm ile birlikte yeni bir anlam kazanmıştır. Cebrail (as) aracılığıyla misvak kullanımının önemini öğrenen ve temizliğin insanlık için önemli bir pratik olduğunu bilen Hz. Peygamber, misvak kullanımını İslâm'ın önemli bir uygulaması olarak vurgulamıştır. Ancak misvak kullanımı, kişiye özel bir temizlik yöntemi olup, kullanım zamanı konusunda kesin bir kılavuz bulunmadığı için farz bir yükümlülük haline gelmemiştir. Yine de Hz. Peygamber (sav), misvak kullanımını teşvik etmiş ve bu uygulamayı güçlü bir sünnet olarak benimsemiştir. O, misvakı yalnızca ağız temizliği için değil, aynı

zamanda bir ibadet ve temizlik aracı olarak kullanmış, İslâm'ın temizlik ve hijyenle ilgili öğretilerini günlük hayatında sergileyerek topluma örnek olmuştur. Hz. Peygamber (sav), misvak kullanımını sürekli tavsiye ederek, temizlik konusunda İslâm'ın ne denli hassas olduğunu göstermiştir. Böylece, misvak kullanımı Hz. Peygamber'in hayatında büyük bir öneme sahip olmuş ve ümmetine emanet ettiği bir sünnet olarak bırakmıştır.

Hz. Peygamber (sav), misvak kullanımını Cahiliye dönemi Arap kültüründen almış olmakla birlikte, bu uygulamanın şeklinde veya kullanımında önemli bir değişiklik yapmamıştır. Zira eğer böyle bir değişiklik olmuş olsaydı, misvak ile ilgili kaynaklarda bu farklılıkların izleri mutlaka yer alırdı. Ancak, Hz. Peygamber, İslâm'a aykırı görülen ya da insan onuruna yakışmayan unsurları ortadan kaldırmış ve misvak kullanımını İslâm'ın ibadet esaslarına uygun şekilde yeniden düzenlemiştir. İslâm'a özgü bir uygulama olarak, misvak kullanımına bakıldığında ibadet saatlerini tercih ettiğini ya da nasıl kullanılacağı gibi teknik eylemlerle, onu sünnetine taşımıştır.

Hz. Peygamber (sav), iyi bir öğretici olarak eğitim yöntemlerini son derece etkili bir şekilde kullanmış ve pratikleri yerinde uygulamıştır. Bu pratikleri uygularken, İslâmî anlamlarını da ortaya koymuş ve böylece soyut kavramlara somut bir anlam katıp, onlara İslâmî bir kisve kazandırmayı önemsemiştir. Misvak, taşıdığı sembolik anlamlar sayesinde özgürlük, sadelik, dürüstlük ve ahlaki değerlerle ilişkilendirilmiş, bu da toplumun dini ve ahlaki anlayışını pekiştiren bir araç haline gelmiştir. Bu durum, iletişimin yalnızca dil yoluyla değil, aynı zamanda kültürel öğelerle şekillendiğini ve derin bir anlam kazandığını ortaya koyan önemli bir örnektir. Hz. Peygamber'in misvak üzerinden yaptığı benzetmeler, ahlaki değerleri öğretme ve insanlara doğru yolu gösterme biçimini daha anlaşılır ve etkili kılmıştır. Bu bağlamda, misvak hem bireysel hijyenin hem de toplumsal ahlakın sembolü olarak önemli bir yer tutmuştur.

Misvak kullanımı, insani bir uygulama olup belirli bir kullanım şekline sahiptir. Hz. Peygamber (sav), misvak kullanımına büyük bir önem vermiştir. Ancak, genel bir uygulama olması nedeniyle, araştırılan kaynaklarda onun misvak kullanma şekliyle ilgili detaylı anlatımlara rastlanmamıştır. Misvak kullanımı, Hz. Peygamber'in yaşadığı toplumun geleneklerinden devam eden bir pratik olarak devam ettiği düşünülebilir. İslâm'ın gelişmesiyle birlikte, misvak kullanımında herhangi bir biçimsel değişiklik

olmamış; ancak, İslâm'ın temizliğe verdiği önemin bir parçası olarak, misvaka olan değer ve önem daha da artmıştır.

Hız. Peygamber'in (sav) binlerce yıl öncesinde misvak kullanımına teşvik etmiş ve bu uygulama değerini günümüzde dahi korumaktadır. Bu durumda sahâbenin payı büyüktür; çünkü sahâbe, Hız. Peygamber'in sünnetini yalnızca teorik olarak değil, pratikte de yaşantılarına derinlemesine işlemiş, bu sayede İslâm'ın öğretilerini örnek alarak günlük hayatlarında uygulamaya devam etmişlerdir. Misvak kullanımı da bu sünnetlerden biri olup, sahâbenin hayatında önemli bir yer tutmuştur. Hız. Peygamber, misvakı bir sünnet olarak önemsemiş ve bunu sahâbesine sürekli olarak tavsiye etmiştir. Sahâbede tavsiyeye kulak vermiş, misvak kullanımını hayatlarına başarılı bir şekilde entegre etmiş ve bununla ilgili birçok hadis rivayet etmişlerdir. Misvak kullanımı, sadece ağız temizliği sağlamakla kalmamış, aynı zamanda İslâm'ın temizlik ve hijyen anlayışını da yansıtmıştır.

Sahâbe, Hız. Peygamber'in (sav) misvak kullanımını yalnızca kendi gözlemleriyle değil, aynı zamanda birbirlerine nasıl daha doğru kullanabileceklerini sorarak ve başkalarının rivayetlerinden de faydalanarak hayatlarına dahil etmiş ve bu sünnete olan bağlılıklarını pekiştirmişlerdir. Böylece misvak sünnetine olan bağlılıklarını göstererek İslâm'ın bu pratiğini yaşatmışlar, kendi hayatlarında unutkanlık gibi beşerî olumsuz unsurlara karşı bile tedbirler almışlardır. Bu hassasiyet, sahâbenin misvakı hayatlarına entegre etme şekilleriyle İslâm'ın pratik boyutunu ve Hız. Peygamber'in sünnetine olan derin bağlılıklarını gösteren önemli bir örnek teşkil etmektedir. Bu durum, İslâm'ın yalnızca bir inanç sistemi değil, aynı zamanda günlük hayatı düzenleyen bir yaşam tarzı olduğunu ve sahâbenin bu yaşam tarzını özümseyerek takip ettiğini kanıtlamaktadır. Son olarak sahâbe, öğrendikleri bu değerli tecrübeleri bir sonraki nesle aktararak İslâm'ın pratik uygulamalarını sürdürmüşlerdir. Ayrıca sahâbenin misvak ile ilgili rivayetleri mezhep alimlerince farklı yorumlanmıştır. Bu durum İslâm hukukunda gündelik dini uygulamaları nasıl şekillendirdiğine dair zengin bir perspektif sunmaktadır.

Günümüzde yapılan araştırmalarda, misvakın yalnızca diş temizliğinde değil, aynı zamanda damak sağlığı üzerinde de olumlu etkiler sağladığını ortaya koymuştur. Diş fırçalarının modern içeriğinde kullanılan bir dizi kimyasal bileşen ve sert kıllar, diş

temizliği sağlasa da uzun vadede diř minesine zarar verebilmektedir. Buna karşın, misvakın doğal lif yapısı, dişin yzzeyine zarar vermeden temizlik işlemi geręekleřtirmektedir. Misvak, zellikle iğeriğindeki doğal bileşenler nedeniyle hem ağızda hijyen sağlar hem de diř etlerinin sağlıklı kalmasına yardımcı olur. Diř fıręaları, genellikle daha sert kıllara sahip olup zamanla diř minesini aşındırabilirken, misvakın doğal lifli yapısı daha nazık ve doğal bir temizlik sağlar. Bu bağlamda, misvakın modern diř fıręasına kıyasla daha uygun ve sağlıklı bir alternatif olabileceği dūřünzlmektedir. Gznmz ięin misvak kullanımını incelerken yapısındaki bileşenler gz znzne alarak ağız ve diř sağlığında doğal, sağlıklı alternatif bir yzntem olarak karşımıza ęıkmaktadır. Ayrıca ęevreye olumsuz bir etki bırakmayarak dođa yanlısı bir aparat olmasıyla, yzyıllar zncesi kullanılan bu geleneksel aletin gznmz dznyasındaki değerini yansıtmıştır.

Tezimiz, misvakın Hz. Peygamber (sav) dznemi kullanımı ile sınırlı olup, bu dznemde misvakın hayatındaki yeri, zncemi ve kullanım vakitleri genel hatlarıyla belirginleşmiştir. Ancak misvak, yalnızca bu boyutuyla değil, aynı zamanda fıkhı bir boyutla da karşımıza ęıkmaktadır. Sznnetin fıkhı olan etkisi ve fakihlerin bu konuda hzkzm ęıkarma yzntemleri, ayrı bir inceleme konusu olarak ele alınmalıdır. Bu nedenle, bir sonraki ęalıřmada bu konunun daha detaylı bir şekilde ele alınması, zellikle siyer, sznnet ve fıkhı ilişkisi açısından kağınılmaz bir zorunluluktur.

KAYNAKÇA

- agac.gen.tr. “Neem Ağacı Türleri ve Özellikleri”. *Ağaçlar*. Erişim 18 Aralık 2024.
<https://www.agac.gen.tr/neem-agaci.html>
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah eş-Şeybânî el-Mervezî. *Müsned*. thk. Şuayib Arnavûd. Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 1421.
- Aktan, Coşkun Can. “Roma İmparatorluğunda İdrar Vergisi Uygulaması”. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*’ 15/1 (2023), 89-102.
- Alî el-Kârî, Ebû’l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî. *Ma’rifetü’n-nüssâk fî ma’rifetü’s-sivâk*. thk. Hasan Selmân. Beyrût: Mektebetü’l-İslâmî, 1411/1991.
- Al-Mostehy, M Ragai vd. “Siwak-As an Oral Health Device (Preliminary Chemical and Clinical Evaluation)”. *Bullention of Islamic Medicine* 1 (1981), 344-352.
- Apak, Adem. *Kur’an’ın Geliş Ortamında Arap Toplumu*. İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Kur’an Araştırmaları Merkezi Yayınları, 1. Basım, 2017.
- Apaydın, Elif. “Salvadora Persica (misvak) bitkisinden elde edilen uçucu yağın antioksidan ve antimikrobiyal aktivitelerinin araştırılması”. *Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 22/3 (2018).
- Arslan, İhsan. “Risâlet Öncesi Hz. Peygamber’in Dinî Durumu”. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2020), 106-125.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed. *Umdetü’l-Kârî fî Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*. Beyrût: Dâru İhyai’t-Turâsi’l-Arabî, 1431.
- Baytop, Turhan. “Misvak”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 190-191. Ankara, 2020.
- Baytop, Turhan. *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007.
- Baytop, Turhan. *Türkiyede Bitkiler ile Tedavi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1984. <https://doi.org/10.26650/AB/AA8.2022.167>
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali. *Şu‘abü’l-îmân*. thk. Abdülali Abdülhamid. Hindistan: Dârü’s-Selefiyye, 1423/2003.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Alî. *es-Sünenü’l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkadir Ata. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmîyye, 1424/2003.
- Cevad Ali. *el-Mufasssal fî târihi’l’-Arab kable’l-İslâm*. Beyrût: Dâru’s-Sâkî, 1422/2001.

- deveci, ismail. “Zeytin Ağacı Özellikleri Yetiştirme ve Bakımı”. *Sağlıklı Bitkiler* (blog), 09 Şubat 2024. <https://www.sagliklibitkiler.com/zeytin-agaci/>
- Dımaşkî, Abdülganî el-Guneymî ed-. *Tuhfetü'n-nüssâk fî fazli's-sivâk*. çev. Mehmet Çetin - Burak Kızıldaş. thk. Ebû Zâhid Abdülfettâh b. Muhammed b. Beşîr Ebî Gudde el-Kureşî el-Mahzûmî Abdülfettâh Ebî Gudde. Ankara: Takdim Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Doğan, Buğra. *Diş Fırçalarının Teknik Özellikleri ve Diş Fırçalama Teknikleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Diş Hekimli Fakültesi, Lisans, 2020.
- Ebû Bekr er-Râzî, Muhammed b. Zekerıyyâ. *el-Hâvî fî't-Tıb*. thk. Heysem Halife. Beyrût: Darû İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1422/2002.
- Ebû Ceyb, Sa'dî. *Kamûsu'l-fikhî*. Dımaşk: Dar el-Fıkr, 1408/1988.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî. *el-Merâsil*. thk. Şuayb el-Arnevût. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1408.
- Ebû Şâme el-Makdisî, Ebû'l-KâsımŞihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Makdisî. *Kitâbü's-Sivâk vemâ eşbehe za'k*. thk. Ahmed el-İsevî - İbrahim b. Muhammed. Tanta: Dâru's-Sahâbe li't-Turâs, 1410/1990.
- Ebû Ubeyd, Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî. *Garîbü'l-hadîs*. thk. Muhammed Abdülmûîd Han. 4 Cilt. Haydarâbâd: Dâiretü'l-maârifî'l-Osmâniyye, 1384/1964.
- Ed-Dineveri, Ebu Hanife Ahmed b. Davud b. Venend. *Kitabü'n-Nebat*. Müessesetü'r-Reyyan / el-Ma'hedü'l-Almani li'l-Ebhasi's-Şerkiyye, 2009.
- Ferâhîdî, Ebû Abdurrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm. *Kitâbü'l-'Ayn*. thk. Mehdi el-Mahzumî - İbrâhîm es-Sâmerrâî. Mısır: Dâr ve Mektebetü Hilâl, ts.
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi (6 cilt)*. çev. Mütercim Ahmed Âsım Efendi Mütercim Asaf Efendi - Mustafa Koç. İstanbul: T. C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.
- Genç, Özlem. “Orta Çağ Avrupa'sında Banyo ve Temizlik Kültürü - 1”, ts.
- Görmez, Mehmet. *Sünnet ve Hadisi Anlama Kılavuzu*. Ankara: Otto, 2022.
- Habertürk. “Dut Ağacı Nasıl ve Nerede Yetiştirilir? Dut Ağacı Bakımı, Özellikleri, Faydaları, Budama Teknikleri ve Çeşitleri”. *Habertürk*. Erişim 18 Aralık 2024.

- <https://www.haberturk.com/dut-agaci-nasil-ve-nerede-yetistirilir-dut-agaci-bakimi-ozellikleri-faydalari-budama-teknikleri-ve-cesitleri-htka-3624469>
- Himyerî, Ebû Saîd Neşvân b. Saîd (b. Neşvân) b. Sa'd b. Ebî Himyer b. Ubeydillâh el-Şemsü'l-'ulûm ve devâ'ü kelâmi'l-'Arab mine'l-külûm. thk. Hüseyin b. Abdullah el-Ömerî. Dımaşk: Dâru'l-Fıkr, 1420/1999.
- hurma.gen.tr. "Hurma Ağacı Türleri ve Özellikleri". *Hurma Türleri*. Erişim 18 Aralık 2024. <https://www.hurma.gen.tr/hurma-agaci.html>
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen. *el-Cemhere*. thk. Remzi Münîr el-Ba'lebekî. 3 Cilt. Beyrût: Dâru İlmi'l-Melâyîn, 1987.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed el-Absî el-Kûfî. *el-Musannef*. çev. Fikret Güneş - Yaşar Güngör. İstanbul: Ocak yayınları, 1. Basım, 2009.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed el-Absî el-Kûfî. *el-Musannef*. thk. Kamil Yusuf el-Hut. 7 Cilt. Lübnan: Dar al-Tac, 1409/1989.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerıyyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî. *Mücmelü'l-luga*. thk. Züheyr Abdülmuhsin Sultâ (son). Beyrut: Muasasat Al Risala, 1406/1986.
- İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye. *el-Muhabber*. çev. Adem Apak - İsmail Güler. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1361/1942.
- İbn Habîb es-Sülemî, Ebû Mervân Abdülmelik b. Habîb b. Süleymân. *Muhtasar fi't-tıb*. thk. Muhammed Emin ed-Danavî. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik. *İslâm Tarihi Sîret-i İbn Hişâm*. çev. Hasan Ege. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2013.
- İbn Kayyim el-Cevzîyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr. *et-Tıbbü'n-nebevî*. Beyrût: Dâru Hilâl, ts.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. çev. Mehmet Keskin. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1994.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru's-Sadr, 3. Basım, 1414.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. çev. Adnan Demircan. thk. Ali Muhammed Ömer. İstanbul: Siyer Yayınları, 2014.

- İbn Sînâ, Ebû Alî el-Hüseyn b. Abdillâh b. Alî. *el-Kânûn fî't-tıb*. thk. Muhammed Emin ed-Danavî, ts.
- İbni İshak. *Kitab-ı Sire*. akabe, ts.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed. *el-Kâmil fî't-târîh*. Kahire: İdâretu't-Tabâ'ati'l-Munîriyye, 1357/1938.
- İbnü'n-Nedîm, Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Muhammed. *el-Fihrist*. thk. İbrahim Ramazan. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1417/1997.
- İbnü'n-Nefîs, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Ebi'l-Hazm İbnü'n-Nefîs el-Kareşî ed-Dimaşkî. *eş-Şâmil fî's-sînâ'ati't-tıbbiyye*. thk. Yusuf Zidan. el-Mecme'u's-Sekafî, 2000.
- İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-. *Tıbbü'n-Nebevi*. thk. Mustafa Hızır Dönmez. Beyrut: Dar İbn Hazm, 2006.
- İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Kıvâmü's-sünne İsmâîl b. Muhammed b. el-Fazl et-Teymî et-Talhî el-. *el-Hicce fî beyâni'l-mahacce ve şerhi akîdeti Ehli's-sünne*. Riyâd: Dâr el-Rayâ, 2. Basım, 1419.
- İzinden, Ağacın. "Zeytin Ağacı Nedir Kısa Bilgi?" *Medium* (blog), 19 Ocak 2024. <https://medium.com/@agacinizinden/zeytin-a%C4%9Fac%C4%B1-nedir-k%C4%B1sa-bilgi-c1c6cbbeffa>
- Kâhirî, Ebu Muhammed Hasan bin Ali bin Süleyman el-Bedir el-Fayyûmî. *Fetih el-Karib el-Mucib ala't-Tergib ve't-Terhib*. Riyâd: Mektebetü Dârü's-Selâm, Ebu Muhammed Hasan bin Ali bin Süleyman el-Bedir el-Fayyûmî., 1439/2018.
- Kâtib Çelebi. *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. thk. Şerefettin Yaltkaya. İstanbul: Vekâletü'l-Meârif, 1941.
- Kaysi, Ebu Ali el-. *İzahu Şevahidil-İzah*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garb el-İslami, 1408/1978.
- Kazvînî, Ahmed b. İsmâîl b. Yûsuf et-Tâlkânî. *Hasâisü's-sivâk*. thk. Ebû Yusuf Seyid b. Muhammed, ts.
- Kettânî. *ed-Dirâk fîmâ yeteallak bi's-sivâk*. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1424/2004.
- Koç, Hüseyin. *Doğrudan Doğadan Bitkilerle Sağlıklı yaşama*. Ankara: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi, 2002.
- Miloğlu, Özkan vd. "Salvadora Persica Misvak ve Ağız Sağlığına Etkileri: Derleme". *Atatürk Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Dergisi* 28/3 (2018).

- misvak.gen.tr. “Zeytin Ağacından Misvak”. *Misvak*. Erişim 18 Aralık 2024.
<https://www.misvak.gen.tr/zeytin-agacindan-misvak.html>
- Muhammed el- Baraketi, Muhammed Amim el-İhsan el-Müceddidi el-Hüseyini el-Barakti. *Fıkhın Tarifi*. Pakistan: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Muhammed Revvâs, Muhammed Revvâs - Hamid Sadık, Hamid Sadık Kunibi. *Mu'cem'u Lûgat'il – Fukahâ*. Beyrut: Dar Al-Nafaes, 1408/1988.
- Mukaddem, Muhammed Ahmet İsmail el-. *Kitâbü's-Sivâk ve süneni'l-fitra*. Şebeketül-İslamiyye, 1432.
- Nasr, Seyyed Hossain. “Sünnet ve Hadis”. çev. İbrahim Hatiboğlu. *Hadis Tetkikleri Dergisi*.
- Natureleza, Infinita. “Şeker Kamışı, Özelliklerini Bilin”. *Postposmo* (blog), 11 Kasım 2020.
<https://tr.postposmo.com/%C5%9Feker-kam%C4%B1%C5%9F%C4%B1/>
- Neşvân el-Himyerî, Ebû Saîd Neşvân b. Saîd (b. Neşvân) b. Sa'd b. Ebî Himyer b. Ubeydillâh el-Himyerî el-Yemenî. *Şemsü'l-'ulûm ve devâ'ü kelâmi'l-'Arab mine'l-külûm*. thk. Hüseyin b. Abdullah el-Ömerî. 11 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1420/1999.
- Önal, Ramazan. “Hz. Peygamber'in Hayatında Kişisel Bakım”. *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 54-63 (2020).
- Önal, Ramazan. *Hz. Peygamber'in Kişisel Bakımı*. İstanbul: Siyer Yayınları, 1. Basım, 2020.
- Özel, Ahmet. “Misvak”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara, 2020.
- Özel, Mahmure. “Meyan Kökü: Nedir, Faydaları Nelerdir ve Nasıl Kullanılır?” 23 Aralık 2020. Erişim 18 Aralık 2024.
<https://www.hurriyet.com.tr/mahmure/meyan-koku-nedir-faydalari-nelerdir-ve-nasil-kullanilir-41696604>
- Özer, Mustafa. *Tabiat Eczanesi*. İstanbul: İpek, 2013.
- Rispler-Chaim, Vardit. “The Siwâk: A Medieval Islamic Contribution to Dental Care”. *Journal of the Royal Asiatic Society* 2/1 (1992), 13-20.
- Rispler-Chaim, Vardit. “The Siwâk: A Medieval Islamic Contribution to Dental Care”. *Journal of the Royal Asiatic Society* 2/1 (1992), 13-20.

- Sanânî, Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm Emîr es-. *Tenvîr Şerhu Câmi 'i's-Sagîr*. thk. Muhammed İshak Muhammed İbrahim. Riyâd: Mektebetü Dâru's-Selâm, 1422.
- Suayd, Abdullah Abdürrezak Mes'ûd. *es-Sivâk ve'l-inâyeti'l-insân*. Suudi Arabistan: Dâru's-Suudiyye, 1402/1982.
- Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-Câmi 'u' s-sagîr*. thk. Muhammed Nâsiruddin Elbânî, 1431.
- Şinkîti, Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr eş-. *Şurûku envâri'l-mineni'l-kübra'l-ilâhiyye bi keşfi esrâri's-süneni's-şuğra'n-nesâiyye*. 6 Cilt. Riyad: Metâbiu'l-Hamîdî, 1425.
- Taberânî, Ebû'l Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-. *el-Mu'cemü'l-evsat*. thk. Ebu Muaz Tarık Abdullah bin Muhammed - Ebu'l-Fadl Abdulmuhsin İbrahim el- Hüseyini. Kahire: Daru'l Haremeyn, 1415/1995.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyüb. *Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefi. Musul: Mektebetul ulum ve'l-hikem, 1404.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *Tarih-i Taberi*. çev. M. Faruk Gürtunca. İstanbul: Sağlam Yayınevi, ts.
- Temir, Hakan. *Arap Yarımadası'nda Kabile Hayatı*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2020.
- Temir, Hakan. "Araplarda Hurmanın Yeri, Önemi ve İbn Vahşiyye'nin Hurma Risalesi'nin Değerlendirilmesi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/1 (Haziran 2023), 168-187.
- Toker, Mehmet Cihat. *Bitki Morfolojisi*. Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi, Biyoloji Bölümü, 2004.
- Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd. *Kitâbü'l-Megâzî*. Beyrût: Dâru'l-A'lemî, 3. Basım, 1409/1989.
- Veşşâ, Ebû't-Tayyib Muhammed b. Ahmed b. İshâk b. Yahyâ. *Kitâbü'l-Müveşşâ*. thk. Kemal Mustafa. Mısır: Mektebetu Hancî, 2. Basım, 1371/1953.
- Vicdân Mühennâ Muhammed. *Ahkâmü's-Sivâk Ru'yetü Şer'iiyetü ve Tıbbiyyetü*. 103 Cilt. Mecelletü Küllütetü'l-Âdâb, ts.
- Wahf al-Qahtani, Saîd bin Ali bin Wahf al-Qahtani. *Sahih İmam el-Buhari'de Davet Fıkhi*. Riyaset-i Amme li İdaarat el-Buhûs el-İlmiyye ve'l-İfta ve'l-Da'wa ve'l-İrşad, 1321.

- Yıldırım, Nuran. “Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Ağız- Diş Bakımı ve Ürünleri”. *Lokman Hekim* 2/3 (ts.), 35-50.
- Zâhid, Ahmed b. Muhammed b. Süleyman. *Tuhfetü's-sülâk fi fadâilü's-sivâk*. thk. Râşid b. Âmir b. Abdullah el-Gufeylî. Beyrût: Dârü'l-Beşâirü'l-İslâm, 1403/1983.
- شجرة- /plants/نباتاتي. “باركنسونيا”. نباتاتي. (blog), 25 Haziran 2014. <https://nabataty.com/plants/-الباركنسونيا/>
- “Albaka - Tip I - Doğa Suudi Arabistan”. Erişim 05 Şubat 2025. https://www.ksanature.com/plants/euphorbia_cuneata/
- “Basham’ın Faydaları Nelerdir ve Nasıl kullanılır - Ansiklopedi”, 26 Mayıs 2019. <https://www.mosoah.com/health/alternative-and-natural-medicine/%d9%81%d9%88%d8%a7%d8%a6%d8%af-%d8%a7%d9%84%d8%a8%d8%b4%d8%a7%d9%85/>
- “*Cordia Sinensis*”. *Vikipedi*, 20 Aralık 2023. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Cordia_sinensis&oldid=1190942058
- “Dut”. *Vikipedi*, 10 Kasım 2024. <https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Dut&oldid=34197560>
- Bing. “Dut Ağacı”. Erişim 18 Aralık 2024. <https://www.bing.com/images/search?q=dut+ağacı&id=26ECCC3B641D7A387118135E8825521E4556ADB5&FORM=IQFRBA>
- Bing. “hurma ağacı”. Erişim 18 Aralık 2024. <https://www.bing.com/images/search?q=hurma+ağacı&FORM=HDRSC3>
- “Hurma Ağacının Özellikleri ve Hurma Ağacı Nasıl Yetiştirilir?” Erişim 18 Aralık 2024. <https://www.hurmakervani.com.tr/sayfa/hurma-agaci>
- “Mahlep”. *Vikipedi*, 17 Kasım 2024. <https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Mahlep&oldid=34225954>
- “Mahlep Ağacı: Faydaları, Kullanım Alanları Ve Yetiştirme İpuçları - Faydalı Bilgin”, 21 Nisan 2023. <https://faydalibilgin.com/mahlep-agaci-faydolari-kullanim-alanlari-ve-yetistirme-ipuclari/>
- “Mahlep Nedir? Nerelerde Kullanılır?” Erişim 18 Aralık 2024. <https://www.livashop.com/blog/icerik/mahlep-nedir-nerelerde-kullanilir>
- “Meyan”. *Vikipedi*, 04 Ekim 2024. <https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Meyan&oldid=33941550>

- “Meyan”. *Vikipedi*, 04 Ekim 2024.
<https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Meyan&oldid=33941550>
- Bing. “Meyan Kökü Resim”. Erişim 18 Aralık 2024.
<https://www.bing.com/images/search?q=meyan+kökü+resm&FORM=HDRSC3>
- TDV İslâm Ansiklopedisi. “Misvak”. Erişim 13 Ocak 2025.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/misvak>
- “misvak anlamı, misvak nedir”. Erişim 17 Aralık 2024.
<https://www.nedemek.page/kavramlar/misvak>
- “Misvak Tozu Kullanımı ve Faydaları Nelerdir?” Erişim 11 Ocak 2025.
<https://www.misvak.gen.tr/misvak-tozu.html>
- “Neem Ağacı Nedir, Nerede Ve Nasıl Yetiştir? Neem Ağacı Özellikleri, Bakımı Ve Faydaları Hakkında Bilgi”. 01 Nisan 2021. Erişim 18 Aralık 2024.
<https://www.hurriyet.com.tr/mahmure/neem-agaci-nedir-nerede-ve-nasil-yetisir-neem-agaci-ozellikleri-bakimi-ve-faydalari-hakkinda-bilgi-41771556>
- Bing. “Nim Ağacı”. Erişim 18 Aralık 2024.
<https://www.bing.com/images/search?q=nim+ağacı&FORM=HDRSC3>
- Vikisözlük*, 28 Temmuz 2023.
https://tr.wiktionary.org/w/index.php?title=%C3%B6d_a%C4%9Fac%C4%B1&oldid=4105511
- Bing. “Öd Ağacı”. Erişim 18 Aralık 2024.
<https://www.bing.com/images/search?q=öd+ağacı&FORM=HDRSC3>
- “Öd Ağacı Nedir, Nerede ve Nasıl Yetiştir? Öd Ağacı Özellikleri, Bakımı ve Faydaları Hakkında Bilgi”. 01 Nisan 2021. Erişim 18 Aralık 2024.
<https://www.hurriyet.com.tr/mahmure/od-agaci-nedir-nerede-ve-nasil-yetisir-od-agaci-ozellikleri-bakimi-ve-faydalari-hakkinda-bilgi-41777847>
- Parkinsonia ağacı. “Parkinsonia ağacı”. Erişim 05 Şubat 2025. https://world-plant.blogspot.com/2020/08/blog-post_929.html
- “*Plicosepalus Acaciae*”. *Vikipedi*, 04 Ağustos 2021.
https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Plicosepalus_acaciae&oldid=1037066506

- Bing. “Plicosepalus acaciae’dır’ nedir türkçe”. Erişim 20 Aralık 2024.
<https://www.bing.com/images/search?q=Plicosepalus+acaciae'dır'+nedir+türkçe&FORM=HDRSC3>
- “Şeftali”. *Vikipedi*, 03 Temmuz 2024.
<https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=%C5%9Eeftali&oldid=33436886>
- “Şeftali”. *Vikipedi*, 03 Temmuz 2024.
<https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=%C5%9Eeftali&oldid=33436886>
- Şeftalinin faydaları ve zararları nelerdir? “Şeftalinin faydaları ve zararları nelerdir?”
 Erişim 05 Şubat 2025. <https://www.ailevecocuk.com.tr/faydali-bilgiler/seftalinin-faydolari-ve-zararlari-nelerdir>
- “Şeker Kamışı Ne Demek TDK Sözlük Anlamı”. Erişim 18 Aralık 2024.
<https://sozluk.gov.tr/?kelime=s%u00e7eker+kamışı>
- “Şeker Kamışı Nedir? Faydaları Neler, Nerelerde Yetiştir? - MaksatBilgi”. 27 Aralık 2020. Erişim 18 Aralık 2024. <https://maksatbilgi.com/seker-kamisi-nedir-faydolari-neler-nerelerde-yetisir/>
- “Şeker Kamışı Nerede Bulunur?” Erişim 18 Aralık 2024.
<https://enpopulersorular.com/library/lecture/read/343637-seker-kamisi-nerede-bulunur#0>
- “Yemenliler misvak satarak hayatta kalma mücadelesi veriyor”. haz. Lotus News. Yayın Tarihi 04 Temmuz 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=ZMhqBIMvDuU>
- Bing. “zeytin ağacı özellikleri”. Erişim 18 Aralık 2024.
<https://www.bing.com/images/search?q=zeytin+ağacı+özellikleri&FORM=HDRSC3>
- “24 أراك”. *ويكيبيديا*, Eylül 2024.
<https://ar.wikipedia.org/w/index.php?title=%D8%A3%D8%B1%D8%A7%D9%83&oldid=67943511>
- “مكي إندر”. *Vikipedi*, 04 Haziran 2024.
https://ar.wikipedia.org/w/index.php?title=%D8%A5%D8%B0%D8%AE%D8%B1_%D9%85%D9%83%D9%8A&oldid=67057295
- Bing. “الأسحل”. Erişim 13 Ocak 2025.
<https://www.bing.com/images/search?q=الأسحل&FORM=HDRSC3>

- Bing. "العاقِرُ قَرَحًا". Erişim 24 Mart 2025.
<https://www.bing.com:9943/search?q=+العاقِرُ قَرَحًا&FORM=HDRSC1>
- Haziran 2023. تلفزيون سوريا. "المحلب.. حرب السودان تضرب أحد أهم المواسم الزراعية في إدلب". 19 Erişim 31 Ekim 2024. <https://www.syria.tv/-المحلب-حرب-السودان-تضرب-أحد-أهم-المواسم-الزراعية-في-إدلب>
- "(Parkinsonia aculeata) بذور شجرة باركنسونيا - شوكة الفرس". Erişim 25 Mart 2025.
<https://jnnan.com/%D8%A8%D8%B0%D9%88%D8%B1-%D8%B4%D8%AC%D8%B1%D8%A9-%D8%A8%D8%A7%D8%B1%D9%83%D9%86%D8%B3%D9%88%D9%86%D9%8A%D8%A7-%D8%B4%D9%88%D9%83%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%81%D8%B1%D8%B3-parkinsonia-aculeata/p942417137>
- "(Parkinsonia aculeata) بذور شجرة باركنسونيا - شوكة الفرس". Erişim 05 Şubat 2025.
<https://jnnan.com/%D8%A8%D8%B0%D9%88%D8%B1-%D8%B4%D8%AC%D8%B1%D8%A9-%D8%A8%D8%A7%D8%B1%D9%83%D9%86%D8%B3%D9%88%D9%86%D9%8A%D8%A7-%D8%B4%D9%88%D9%83%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%81%D8%B1%D8%B3-parkinsonia-aculeata/p942417137>
- "بشام". *Vikipedi*, 06 Aralık 2024.
<https://ar.wikipedia.org/w/index.php?title=%D8%A8%D8%B4%D8%A7%D9%85&oldid=68766254>
- "بشام". *Vikipedi*, 06 Aralık 2024.
<https://ar.wikipedia.org/w/index.php?title=%D8%A8%D8%B4%D8%A7%D9%85&oldid=68766254>
- Bing. "زيت المسواك". Erişim 11 Ocak 2025.
<https://www.bing.com:9943/images/search?q=زيت+المسواك&FORM=HDRSC3>
- "عام / شجرة البشام ... رائحة زكية تغطي جبال مكة المكرمة". Erişim 25 Eylül 2024.
<https://spa.gov.sa/>
- Webteb. "فوائد عشبة الأذخر للسكر: هل هي موجودة؟". Erişim 31 Ekim 2024.
<https://www.webteb.comhttps://www.webteb.com/articles/%d9%81%d9%88%d8%a7%d8%a6%d8%af-%d8%b9%d8%b4%d8%a8%d8%a9->

- %d8%a7%d9%84%d8%a7%d8%b0%d8%ae%d8%b1-
%d9%84%d9%84%d8%b3%d9%83%d8%b1_24005
2025. Ocak 13 Erişim. "فوائد نبات عاقر قرحا". jpg (630×300).
https://modo3.com/thumbs/fit630x300/156494/1522232448/%D9%81%D9%88%D8%A7%D8%A6%D8%AF_%D9%86%D8%A8%D8%A7%D8%AA_%D8%B9%D8%A7%D9%82%D8%B1_%D9%82%D8%B1%D8%AD%D8%A7.jpg
2024. Aralık 23 *Vikipedi*. "قنيطسة غردبية".
https://ar.wikipedia.org/w/index.php?title=%D9%82%D9%86%D9%8A%D8%B7%D8%B3%D8%A9_%D8%BA%D8%B1%D8%AF%D9%8A%D8%A8%D9%8A%D8%A9&oldid=69023115
- 18 Temmuz 2023. Erişim. "لا يُنصح بتناوله يومياً.. عصير طبيعي مذاقه مدهش وفوائده متعددة".
2024. Ekim 31 <https://www.alarabiya.net/medicine-and-health/2023/07/18/%D9%84%D8%A7-%D9%8A%D9%8F%D9%86%D8%B5%D8%AD-%D8%A8%D8%AA%D9%86%D8%A7%D9%88%D9%84%D9%87-%D9%8A%D9%88%D9%85%D9%8A%D9%8B%D8%A7-%D8%B9%D8%B5%D9%8A%D8%B1-%D8%B7%D8%A8%D9%8A%D8%B9%D9%8A-%D9%85%D8%B0%D8%A7%D9%82%D9%87-%D9%85%D8%AF%D9%87%D8%B4-%D9%88%D9%81%D9%88%D8%A7%D8%A6%D8%AF%D9%87-%D9%85%D8%AA%D8%B9%D8%AF%D8%AF%D8%A9>
2025. Ocak 11 Erişim. "مسواك مسحوق". Bing.
<https://www.bing.com:9943/images/search?q=مسحوق+مسواك&FORM=HDRSC3>
2024. Aralık 17 Erişim. "معلومات عن شجرة الأراك سطور".
<https://sotor.com/-عن-شجرة-الأراك>
2024. Ocak 19 *Medium* (blog). "Zeytin Ağacı Nedir Kısa Bilgi?". İzinden, Ağacın.
<https://medium.com/@agacinizinden/zeytin-a%C4%9Fac%C4%B1-nedir-k%C4%B1sa-bilgi-c1c6cbbeffa>

ÖZ GEÇMİŞ

Adı Soyadı

Kişisel Bilgiler

İletişim Bilgileri

Öğrenim Bilgileri

İş Deneyimi
